

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВНЗ УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬВІВСЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ СВЯТОГО ДУХА
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослов'я

Магістерська робота

«СПОЖИВАЦЬКА КУЛЬТУРА» ТА ЇЇ ВИЯВИ
У СВІТЛІ ВЧЕННЯ СВЯТОГО ПАПИ ЙОАНА ПАВЛА ІІ

Студент 6-го курсу: Андрій Грициняк

Науковий керівник: Марія Ярема

доктор біоетики (Ph.D.)

Львів 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ПРОЯВИ СПОЖИВАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ	9
1.1. «RERUM NOVARUM» ПАПИ ЛЕВА XIII ЯК РЕАКЦІЯ НА КРИЗОВІ ЯВИЩА ТОГО ЧАСУ	9
1.2. ДОСЛІДЖЕННЯ «НОВИХ РЕЧЕЙ» СУЧАСНОСТІ ПАПОЮ ЙОАНОМ ПАВЛОМ II	10
1.3. КУЛЬТУРА СПОЖИВАЦТВА ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ	11
1.4. ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СПОЖИВАЦТВА	13
1.5. ШТУЧНЕ СПОЖИВАЦТВО	17
1.5.1. НАРКОМАНІЯ	18
1.5.2. ПОРНОГРАФІЯ	19
1.5.3. АЛКОГОЛІЗМ	21
1.6. КУЛЬТУРА СПОЖИВАЦТВА У ВИЯВАХ «КУЛЬТУРИ СМЕРТІ»	22
1.6.1. КОНТРАЦЕПЦІЯ	23
1.6.2. АБОРТИ	24
1.6.3. ШТУЧНЕ ЗАПЛІДНЕННЯ ТА СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО	27
1.6.4. ЕВТАНАЗІЯ	28
РОЗДІЛ II. КРИТИКА УТИЛІТАРИЗМУ СВЯТИМ ПАПОЮ ЙОАНОМ ПАВЛОМ II	32
2.1. ЗВ'ЯЗОК МІЖ КУЛЬТУРОЮ СПОЖИВАЦТВА ТА УТИЛІТАРИЗМОМ	32
2.2. ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ УТИЛІТАРИЗМУ ТА ЇХ КРИТИКА ПАПОЮ ЙОАНОМ ПАВЛОМ II	35
2.3. ВПЛИВ УТИЛІТАРИЗМУ НА ЛЮДИНУ ТА СУСПІЛЬСТВО	42
2.3.1. ВПЛИВ УТИЛІТАРИЗМУ НА СУСПІЛЬНЕ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ	42
2.3.2. ВПЛИВ УТИЛІТАРИЗМУ У СТАТЕВОМУ ЖИТТІ ТА НА СІМ'Ю	46
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КУЛЬТУРИ СПОЖИВАЦТВА У ТВОРАХ ЙОАНА ПАВЛА II	53
3.1. ПЕРСОНАЛІСТИЧНА НОРМА ЙОАНА ПАВЛА II ЯК ПРОТИЛЕЖНІСТЬ УТИЛІТАРИСТСЬКІЙ ЕТИЦІ	53
3.2. «ЦИВІЛІЗАЦІЯ ЛЮБОВІ» ЯК ПРОТИЛЕЖНІСТЬ СПОЖИВАЦЬКІЙ КУЛЬТУРИ	56

3.3. СІМ'Я ЯК СЕРЕДОВИЩЕ «ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЛЮБОВІ».....	58
3.4. «КУЛЬТУРА ЖИТТЯ І ЛЮБОВІ» ПРОТИ ПРОЯВІВ «КУЛЬТУРИ СМЕРТІ».	61
3.5. ПРОТИДІЯ СПОЖИВАЦЬКІЙ КУЛЬТУРИ У РІЗНИХ СФЕРАХ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ.....	68
3.5.1. СФЕРА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	68
3.5.2. РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	71
3.5.3. РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	72
3.5.4. СФЕРА ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ.....	74
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	86

ВСТУП

Святий Йоан Павло II – Папа Римський, який очолював Католицьку Церкву у період з 1978 по 2005 рік. За час свого перебування на Апостольському престолі (і навіть ще перед тим як філософ, священник, єпископ і кардинал) був зацікавлений соціальними питаннями, а соціальна доктрина займає визначне місце у його вченні. Папа був вихідцем з Польщі – на той час частини соціалістичного блоку. Йоан Павло II був добре обізнаний з явищами соціалізму і комунізму та навчав про їхні помилки та негативний вплив на все людське суспільство. Водночас понтифік бачив також іншу тенденцію, яка має деструктивний характер і несе з собою руйнацію як людської особистості, так і суспільства. Мова йде про «культуру споживацтва». Вона, як писав папа Йоан Павло II, виникає переважно у розвинених частинах світу та має на меті уможливити абсолютне щастя для людини та суспільства за рахунок забезпечення матеріального добробуту і задоволення матеріальних, тілесних потреб людини. Йоан Павло II, навчаючи, що матеріальна складова не вичерпує сутності людини, вказує, що людина – це тіло, душа і дух. Також папа звертає увагу на численні помилки споживацької культури, загрози, які вона становить для людини і суспільства та навчає, як викорінювати споживацьку культуру та усувати причини її поширення задля будування справді людського суспільства. Саме це і буде досліджено у даній праці.

Актуальність теми полягає у тому, що споживацтво як стиль життя набирає значного поширення у світі. Особливо це стосується частин світу і суспільних груп, у яких панує матеріальний добробут. Матеріальне забезпечення та економічний розвиток є поставлені на перший план, тому інші потреби людини (як-от духовні) нехтуються. Людина, таким чином, зводиться до суто матеріального виміру і поставлена в ролі споживача. Споживання і використання набуває характер невідкладності. Окрім того, «споживацька культура» в своїй суті не передбачає турботу про майбутнє

суспільства, а лише використання. Людина, яка веде споживацький спосіб життя, стає залежною від споживання і збільшує його, що і носить руйнівний характер як для особистості, так і для суспільства. Кризові явища, описані у вченні святого папи Йоана Павла II, актуальні і в сьогоденні. У сучасному світі увага акцентується саме на споживанні і задоволенні виключно власних потреб. Це сприяє розвитку егоцентризму і моральної деструкції як людини, так і цілого суспільства.

Предметом цієї праці є явище «споживацької культури» у світлі вчення святого Папи Йоана Павла II.

Об'єктом праці є впливи «споживацької культури» на людську особистість та суспільство, якісні зміни в моральному стані особистості та суспільства, шляхи поширення цієї «культури» та способи її подолання.

Метою дослідження є представити природу споживацької культури у вченні папи Йоана Павла II, наслідки її впливу на людську особистість та суспільство, з'ясувати фактори, які спричиняють появу споживацької, користолюбної ментальності, а також бачення щодо вирішення цієї проблеми, з точки зору Святішого Отця.

Завданнями цієї наукової праці буде висвітлити основні вияви «споживацької культури» у сучасному світі, згідно з вченням святого Йоана Павла II, способи її впливу та пропаганди; проаналізувати зміни в людській особистості під впливом «споживацької культури», дати моральну оцінку цих змін; показати зміни в суспільстві, яке уражене «споживацькою культурою»; представити шляхи вирішення проблеми, які подає святий Папа Йоан Павло II у своєму вченні, способи плекання цінностей, поширення культури, протилежної до «споживацької культури», виховання людини та суспільства.

У праці буде використано метод аналізу. Він буде застосований для огляду вчення Йоана Павла II та виділення матеріалу, який стосується

тематики цієї наукової праці. Метод синтезу буде застосований для утворення цілісної картини з уривків різних творів, документів, листів і послань Святішого Отця Йоана Павла II, які стосуються «споживацької культури», її впливу на людину та суспільство. Метод типізації буде застосований для представлення основних проявів споживацької культури, їх впливу на людину і суспільство. Метод систематизації буде застосований для збору основних характеристик «споживацької культури», пошуку взаємозв'язків та спільних рис її проявів, зведення їх в єдину систему, згідно з вченням папи Йоана Павла II.

Джерелами для написання цієї наукової праці будуть служити енцикліки, листи, документи та твори святого папи Йоана Павла II, які стосуються теми «споживацької культури». Зокрема, в основу дослідження ляже енцикліка Йоана Павла II *Centesimus Annus* («Сотий рік»), в якій представлено явище споживацької культури та дана їй характеристика, унаочнені основні причини її постання та вияви у суспільному житті. Також у енцикліці представлено явища несправедливості та злочини, які є вчинені із споживацьких мотивів. Важливим джерелом для написання праці служитиме енцикліка Йоана Павла II *Evangelium Vitae* («Євангеліє життя»), в якій представлено злочини культури смерті та мотиви споживацького характеру, які спонукають до їх вчинення. Буде використано енцикліку Йоана Павла II *Veritatis Splendor* («Сяйво Істини»), в якій представлено філософсько-етичні течії та вчення, які є ґрунтом для виникнення споживацької культури, а також в якій папа вказує на важливу роль виховання та освіти у душі об'єктивної істини. Важливими є й інші енцикліки Святішого Отця, які стосуються даної тематики: *Dives in Misericordia* («Бог, багатий милосердям»), *Fides et Ratio* («Віра і Розум»), *Laborem Exercens* («З праці своєї»), *Redemptor Hominis* («Відкупитель людини») та *Sollicitudo Rei Socialis* («Турбота про справи соціальні»). Важливим для написання праці буде *Licet do сімей* Святішого Отця Йоана Павла II *Gratissimam Sane*, в якому

представлено цивілізацію любові та протилежні до неї утилітаризм і культуру споживацтва. У цьому листі також показано важливість сім'ї та виховання у дусі любові для подолання та запобігання явищам споживацької культури. Для кращого дослідження послужить також додаткова література, яка стосується даної тематики.

Структура наукової праці буде представлена вступом, трьома розділами, висновком та списком використаних джерел і літератури.

У першому розділі під назвою «Прояви споживацької культури» буде відображено дослідження споживацької культури святим папою Йоаном Павлом II, висвітлено основні її проявів, вплив на людину та суспільство, значення споживацької ментальності у вчиненні злочинів «культури смерті».

У другому розділі під назвою «Критика утилітаризму святим папою Йоаном Павлом II» буде розглянуто явище утилітаризму, досліджено його природу, причини виникнення та поширення. Також буде висвітлено зв'язок утилітаризму із споживацькою культурою та його деструктивний вплив на особу і суспільство.

У третьому розділі під назвою «Шляхи подолання культури споживацтва у творах Йоана Павла II» буде представлено бачення вирішення проблеми споживацької культури Йоаном Павлом II. Буде висвітлено вчення папи, як подолати причини та наслідки, негативні впливи споживацької культури на різних рівнях, а також буде унаочнено важливість виховання та поширення «цивілізації любові».

Наукова праця спрямована на те, щоб представити бачення Святішого Отця Йоана Павла II на явище «споживацької культури», причини її появи, наслідки її поширення, вплив на людину і суспільство. Також буде досліджено зв'язок культури і споживацтва з філософсько-етичними рухами та стилями поведінки (наприклад, з утилітаризмом, етичним релятивізмом, матеріалізмом, суб'єктивізмом тощо). Праця може послужити для

подальшого наукового дослідження, зокрема у напрямку вивчення впливу споживацької культури на людину та суспільство у вченні інших Римських Архиєреїв, документах Католицької Церкви тощо. Також можливе дослідження впливів сьогоденних виявів споживацької культури, явищ та стилів поведінки окремих осіб і суспільства, які мають характер споживацтва, та віднайдення шляхів подолання кризових явищ.

РОЗДІЛ І

ПРОЯВИ СПОЖИВАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. «RERUM NOVARUM» ПАПИ ЛЕВА XIII ЯК РЕАКЦІЯ НА КРИЗОВІ ЯВИЩА ТОГО ЧАСУ

Енцикліка святого папи Йоана Павла II¹ *Centesimus Annus* («Сотий рік») написана з нагоди століття від дати публікації енцикліки папи Лева XIII *Rerum Novarum* («Нові речі»). У час понтифікату папи Лева XIII (1878-1903) *Rerum Novarum* був конечно необхідним документом і стала реакцією Церкви на нові явища тодішнього суспільства, які переважно мали негативний та загрозливий характер та являли собою приниження людської гідності, панування капіталу над справедливістю, коли «жменька багатіїв накинута на численну кількість пролетаріїв ярмо, яке не відрізняється від невільничого»². Енцикліка була написаною в час індустріальної революції, коли розвиток промисловості набирав небувалих обертів, але також мали місце використання людської праці як товару, жорсткі умови праці, загроза безробіття для бідних. «Це було абсолютно звично мати невнормовану кількість робочих годин, не отримувати зарплату у справедливому розмірі та працювати у негігієнічних умовах, до того ж жінки і діти також працювали на шахтах»³. Йоан Павло II охарактеризував особливості цієї епохи так: «Традиційне суспільство розпадалось і починало формуватися інше,

---

¹ Кароль Юзеф Войтила (1920-2005рр.) – світське ім'я Святішого Отця папи Йоана Павла II. Кароль Войтила був архієпископом і митрополитом Краківським (Польща), згодом удостоєний гідності кардинала. Крім того, Кароль Войтила був філософом, представником християнського персоналізму. Написав кілька філософських трактатів, один з яких – «Любов і відповідальність» («Miłość i Odpowiedzialność»). У 1978 році обраний папою Римським. У праці не буде розрізнення між творами, написаними до понтифікату і творами Йоана Павла II у часі понтифікату, тому праці Кароля Войтили будуть подані як вчення папи Йоана Павла II.

² ЛЕВ XIII, Енцикліка *Rerum Novarum* («Нові Речі») (15 травня 1891), 2// *Церква і соціальні проблеми. Енцикліка "Сотий рік". Міжнародна наукова конференція*, перекл. І. Музичка, упоряд. В.Кучерявий, Львів 1993, 516-547.

³ G. OBRADOVIĆ, «Pope Leo XIII's *Rerum Novarum*»//перекл. з англ. власний/ *Proceedings of the Law Faculty in Nis* №72 (2016), 94.

сповнене надій на нові свободи, але загрожене новими видами несправедливості і невірництва»⁴.

Ідеологія комунізму мала велику підтримку у суспільстві, де мали місце зловживання з боку роботодавців і держави. Папа Лев XIII у своїй енцикліці критикує цю ідеологію як нежиттєздатну, шкідливу, адже вона лише налаштовує робітників, які шукають справедливості, проти багатіїв, а також розвиває заздрість у відношенні до останніх. А так він описує наслідки «перерозподілу благ», який пропонувала ідеологія марксизму: «Замулились би джерела багатств, коли б зник будь-який стимул та особиста підприємливість, а вимріяна рівність не стала б дійсністю – тільки загальним станом зневаги і злиднів»⁵. Попри спроби запобігти поширенню комунізму, все ж він був панівною ідеологією у багатьох країнах світу у XX столітті, але, як зауважує святий папа Йоан Павло II, замість бажаної справедливості, привів до погіршення стану речей: «Лікування, таким чином, виявилось ще гіршим, аніж сама хвороба»⁶.

1.2. ДОСЛІДЖЕННЯ «НОВИХ РЕЧЕЙ» СУЧАСНОСТІ ПАПОЮ ЙОАНОМ ПАВЛОМ II

Святий Папа Йоан Павло II на початку своєї енцикліки заохочує не тільки згадати *Rerum Novarum* папи Лева XIII, її революційність у сфері соціальної доктрини Церкви, а й поглянути на «нові речі», які є характерними для сучасності, але все ж іншими, ніж століття тому⁷. Понтифікат святого папи Йоана Павла II припадає на час вже стрімкого економічного розвитку багатьох країн світу, наукового та індустріального прориву, значного зросту рівня добробуту. Між часом написання енциклік *Rerum Novarum* і *Centesimus Annus* відбулися дві Світові війни, після яких світова спільнота почала рухатися у напрямку до віднови та розвитку, почалися як економічні, так і культурні зміни. Проте людство так і не змогло подолати прірву між

⁴ ЙОАН ПАВЛО II, Енцикліка *Centesimus Annus* («Сотий Рік») (1 травня 1991), 4// Церква і соціальні проблеми. Енцикліка «Сотий рік». Міжнародна наукова конференція / упоряд. В.Кучерявий, Львів 1993, 443-515.

⁵ Лев XIII, *Rerum Novarum*, 12.

⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 12.

⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 3.

багатими та бідними країнами: «Нам добре відомий факт споживацької цивілізації, якої джерелом є певний надмір благ, потрібних людині, всьому суспільству – тимчасом як, з другого боку, голодують інші суспільства, бодай їхні широкі кола»⁸. Папа також вказує на те, що багаті країни звертають більшу увагу на збільшення своєї обороноздатності, зокрема на виготовлення нових видів зброї, ніж на потреби знедолених: «Шалена гонка озброєнь поглинає ресурси, необхідні для розвитку внутрішньої економіки і для допомоги найбільш знедоленим Народам»⁹. Папа Йоан Павло II у своїй енцикліці *Sollicitudo Rei Socialis* ставить запитання: «Чи сумна реальність сьогодення не може бути викликаною, принаймні частково, занадто вузькою ідеєю розвитку, що є головно економічний?»¹⁰. Ідея про економічний розвиток як вдосконалення суспільства в цілому не функціонує, адже попри величезний прогрес і збільшення виробництва в рази, проблеми у культурному, моральному та духовному розвитку суспільства залишаються і трансформуються.

1.3. КУЛЬТУРА СПОЖИВАЦТВА ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

Під час свого понтифікату Святий Папа Йоан Павло II пише про нову загрозу, яка приходить на зміну марксизмові і має в основі протилежну до марксизму ідею забезпечення добробуту і будування «ідеального суспільства». Папа каже про культуру споживацтва. У своїй енцикліці *Centesimus Annus* понтифік так описує цю «культуру»: по-перше, вона базується на ідеології матеріалізму; по-друге, поширена вона у країнах з економікою вільного ринку (на противагу до комунізму); по-третє, обіцяє задоволення потреб, при чому може виключати, заперечувати моральні цінності¹¹.

⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Енцикліка Redemptor Hominis («Відкупитель людини»)* (4 березня 1979), 16/ Львів: Видавництво «Місіонер» 2008.

⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 18

¹⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Енцикліка Sollicitudo Rei Socialis («Турбота про справи соціальні»)* (30 грудня 1987), 15// перекл. з пол. власний/ *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II. Tom I*, Kraków: Wydawnictwo Św. Stanisława W.M. Archidiecezji Krakowskiej 1996.

¹¹ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 19.

Крім того, «споживацтво запевняє суспільну і політичну стабілізацію, узалежнюючи ці системи і забезпечуючи їх якомога більшою кількістю товарів споживання»¹². Таким чином споживацтво пропонує забезпечення всім необхідним завдяки збільшенню кількості товарів та послуг, якими можуть скористатися споживачі. Звісно, це відбувається в умовах вільного ринку і применшує, а то й відкидає роль моральних цінностей, адже це модель, яка сконцентрована на «матеріальному щасті». Споживацька культура детермінує людину як споживача і вказує її роль: «Світ споживання привласнив людині пасивну роль споживача, який повинен придбати, знищити, розпорядитися і знову придбати»¹³. Папа Йоан Павло II тут же зазначає величезну небезпеку, а водночас схожість культури споживацтва з марксизмом, адже культура споживацтва, як і марксизм, відкидає «незалежне існування і цінність за мораллю, правом, культурою і релігією», тому «зводить людину до галузі економіки і задоволення матеріальних потреб»¹⁴. Тут існує загроза таких тенденцій, які не представляють повної правди про людину і полягають у «верховенстві матеріального та інстинктивного над внутрішнім і духовним у людині»¹⁵. Йоан Павло II звертає увагу на те, що під впливом споживацтва людина стає залежною від своїх інстинктів та емоцій, а також стає неспроможною керуватися справжніми цінностями, що провадить до браку правдивої свободи та пізнання істини про людину і Бога¹⁶. Здавалося б, що суспільство нарешті винайшло систему, яка б задовольняла всі потреби людини, проте вона матеріалістична і не може бути вповні пристосованою до людини, яку не можна звести лише до матеріальної складової буття. Навпаки, задоволення потреб людини включає «сукупність матеріальних і духовних цінностей, завдяки яким людина знаходить себе і

¹² L.RYSZKA, «Wkład Kościoła na rzecz kultury politycznej»//перекл. з пол. власний/*Polityka społeczna wobec „rzeczy nowych”*.25-lecie encykliki Centesimus Annus św. Jana Pawła II/ ред. Jan Mazur, Kraków 2016, 144.

¹³E. SZUL, «Obrazowanie współczesnego konsumenta – ujęcie socjologiczne»//перекл. з пол. власний/*Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* №42(2) (2015), 181.

¹⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 19.

¹⁵ J. MAZUR (ред.), «Inspiracje Centesimus annus dla polityki społecznej w ponowoczesnym społeczeństwie» //перекл. з пол. власний/*Polityka społeczna wobec „rzeczy nowych”*.25-lecie encykliki Centesimus Annus św. Jana Pawła II/ ред. Jan Mazur, Kraków 2016, 21.

¹⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 41.

своє місце у світі»¹⁷. Святий Папа Йоан Павло II так характеризує споживацтво і людину, яка знаходиться під його впливом: «Чим більше людина посідає, тим більше вона хоче, в той же час глибші устремління залишаються незадоволеними, а можливо – навіть придувленими»¹⁸.

Але як відрізнити потреби людини для нормального її функціонування та самореалізації, які виникають з розвитком суспільства, від того, що є споживацтвом (тобто надмірним споживанням, яке виходить поза нормальні межі потреб людини)? Необхідно пам'ятати, що «сприйняття нових форм власності та їх використання, як і раніше, супроводжується зростанням і розкриттям їх небезпек або загроз»¹⁹. Святий папа Йоан Павло II пропонує розмежування, яке відділяє те, що називаємо «прогресом» від споживацтва, яке є нищівним для людини, бо знову і знову виникають нові «споживацькі звички і споживацький стиль життя, які об'єктивно не повинні мати місце, оскільки переважно є шкідливими для її фізичного та духовного здоров'я»²⁰. Споживацтво, яке не базується на знанні про цілісність людини, повноті спектру її потреб, приводить до руйнації як особистості, так і суспільства.

1.4. ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СПОЖИВАЦТВА

Папа Йоан Павло II у своїй енцикліці *Centesimus Annus* звертає увагу на споживацьку поведінку, яка є нищівною для навколишнього середовища та є причиною цілих екологічних катастроф: «Людина, опанована бажанням мети і одержувати задоволення, – більшою мірою, аніж бути і рости, – споживає безмірно і хаотично земні ресурси і своє власне життя»²¹. Створивши людину, Бог дав їй у підпорядкування землю і всі створіння, дав право царювати і розпоряджатися (пор. Бут 1, 28-30), проте царювання – не те ж саме, що й бездумне та споживацьке використання, тому негативний вплив

¹⁷ О. ВОЛИНЕЦЬ, «Католицька Церква про джерела сучасної кризи цінностей»// *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* №27 (2015), 5.

¹⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Sollicitudo Rei Socialis*, 28.

¹⁹ J. MAZUR, «Inspiracje Centesimus annus dla polityki społecznej w ponowoczesnym społeczeństwie», 19.

²⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 36.

²¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 37.

людини на навколишнє середовище називається «екологічним гріхом»²². Зникнення багатьох видів живих організмів (в тому числі спалення та вирубка лісів), тотальне забруднення як повітря, так ґрунту і води (побутовими та промисловими відходами), глобальне потепління, зміна клімату, руйнування цілих усталених екосистем та багато інших негативних явищ є явними наслідками негативного впливу людини «через екстравагантне споживацтво та стиль життя “одноразовості”»²³. Йоан Павло II вказує про неналежне трактування людиною природи та свого становища у світі: «Виглядає, що людина іноді не спостерігає якихось інших значень свого природного середовища, як лише ті, що служать безпосереднім цілям вжитку і споживання»²⁴. Споживаючи надмірну кількість ресурсів та руйнуючи екосистему, забруднюючи навколишнє середовище, людина таким чином погіршує умови свого життя, ставить під загрозу своє існування, адже екологічні проблеми є причинами катастроф, які також забирають і людські життя: «Людина, присвоюючи собі абсолютне право розпоряджатися світом, стає чужим і ворогом своєму середовищу, а врешті-решт – самій собі, розпочинаючи процес самознищення»²⁵. Йоан Павло II звертає увагу на відповідальність людини за навколишнє середовище та навчає, що його захист вимагає не тільки бережного ставлення у господарюванні, а й певних економічних затрат та старань, які мають бути здійснені для віднови екологічного балансу»²⁶.

Папа Йоан Павло II вказує, що проблеми екології полягають у бажанні людини панувати, не зважаючи на Бога-Творця: «Замість того, щоб співпрацювати з Богом у справі творення, людина підмінює собою Бога і,

²² J. BABIŃSKI, «Kwestia ekologiczna” w nauczaniu Jana Pawła II»// пер.з пол. власний/ *Gdańskie Seminarium Duchowne, Studia Gdańskie* Tom XXX (2012), 249.

²³ Sr. Little FLOWER, «Environmental Challenges in the 21st Century»//пер. з англ. власний/, 249 http://www.journal.au.edu/au techno/2006/apr06/vol9num4_a8.pdf. (7 листопада 2018).

²⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Redemptor Hominis*, 15.

²⁵ J. BABIŃSKI, «Kwestia ekologiczna” w nauczaniu Jana Pawła II», 257.

²⁶ Поп. JOHN PAUL II, *Address of His Holiness John Paul II on the occasion of the general conference of FAO*, 16 November 1989/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1989/november/documents/hf_jp-ii_spe_19891116_xxv-session-fao-conference.html. (7 листопада 2018).

таким чином, закінчує тим, що викликає опір природи, яка стала об'єктом людської тиранії, а не управління»²⁷. Нищення навколишнього середовища пов'язане з егоїстичним ставленням людини до світу, байдужістю до майбутнього стану речей (адже майбутні покоління будуть мати гіршу екологічну ситуацію) та абсолютним запереченням цінності і гідності іншого творіння як діла рук Божих, яке людина зводить лише до ужиткового матеріалу²⁸. Папа звертає увагу, що ставлення людини до створеного світу як до чогось абсолютно нижчого і меншовартісного, а також збайдужіння до краси природи, в якій є також присутній відбиток Творця, виявляє обмеженість людини та несе небезпеку для навколишнього середовища та людського суспільства²⁹.

Папа наголошує, що питання екології є актуальним і не буде вирішеним, допоки людське суспільство не змінить стилю життя, який у своїй суті є споживацьким і кидає виклик не тільки сотвореному світу, нищачи його, а й Творцю, Який дав людині право розпоряджатися, але не нищити. Тому корінь проблеми є у моральній сфері³⁰. Людина і природа перебувають у взаємозалежності: «Навколишнє середовище уможливорює існування і розвиток людини, а людина вдосконалює його [навколишнє середовище] і ушляхетнює через сам факт присутності, а також через працю і контемпляцію»³¹. Людина, яка забула, хто ж є Творцем всього, забуває також і Його задум щодо місця людини у світі: «Творець хотів, щоб людина спілкувалася з природою як її розумний і шляхетний “пан” і “сторож”, а не як безоглядний “експлуататор”»³². Так бездумне керування створеним світом має в собі, як зазначає Йоан Павло II, помилку антропологічного характеру,

²⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 37.

²⁸ Пор. W. BOŁOZ, «Integralna ochrona środowiska w nauczaniu Jana Pawła II»//перекл. з пол. власний/ *Studia Ecologiae et Bioethicae* №6(2008), 120.

²⁹ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 37.

³⁰ Пор. JOHN PAUL II, *Message of His Holiness Pope John Paul II for the celebration of the World Day of Peace*, Vatican, 8 December 1989/перекл з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace.html. (8 листопада 2018).

³¹ M. TWARDOWSKI, «Jana Pawła II koncepcja „ekologii ludzkiej” kluczem do rozwiązania kryzysu ekologicznego»// пер. з пол. власний/ *Gdańskie Seminarium Duchowne, Studia Gdańskie* Tom XXX (2012), 237.

³² ЙОАН ПАВЛО II, *Redemptor Hominis*, 15.

яка пов'язана зі споживацькою культурою³³. Папа Йоан Павло II звертає увагу на причини такого стану речей: «Сьогодні драматична загроза екологічної катастрофи вчить нас того, що жадібність і егоїзм – як індивідуальний, так і колективний, – суперечать порядку у творінні, який характеризується взаємною залежністю»³⁴. Різного роду проблеми (як екологічні, так і суспільні) беруть свій початок у неправильному ставленні як до людини, так і до природнього середовища, а саме – закритість і сконцентрованість на своїх потребах, байдужість та не пошанування гідності та цінності, якими наділені ближній і світ³⁵.

Папа Йоан Павло II вказує на так звану «людську екологію», плекання якої допоможе вирішити проблему екологічної кризи, шукати вирішення питань екології та відновлювати природній баланс³⁶. Папа звертає увагу на те, що хоч у світі ще досі існують такі явища як голод та бідність, «внутрішня екологія» зможе спонукати людей шукати вирішення цих проблем, а також займатися питаннями «зовнішньої екології» для того, щоб забезпечити нормальне функціонування людського суспільства та «здоров'я» навколишнього середовища³⁷. Папа Йоан Павло II твердить, що «людська екологія» – це плекання моральних чеснот і захист правдивого добра, увага до потреб сотвореного світу і прямування по шляху Божого задуму, а люди покликані бути співробітниками Божими і мають особливу місію: «Люди є поставлені в центрі творіння як стюарди Творця»³⁸.

³³ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 37.

³⁴ JOHN PAUL II, *Message of His Holiness Pope John Paul II for the celebration of the World Day of Peace*/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace.html. (8 листопада 2018).

³⁵ Пор. М. TWARDOWSKI, «Jana Pawła II koncepcja „ekologii ludzkiej” kluczem do rozwiązania kryzysu ekologicznego», 244.

³⁶ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 38.

³⁷ Пор. JOHN PAUL II, *Message of John Paul II for the 23rd World Day of Tourism*, Vatican, 24 June 2002/ перекл. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/tourism/documents/hf_jp-ii_mes_20020625_xxiii-giornata-mondiale-turismo.html. (8 листопада 2018).

³⁸ JOHN PAUL II, *Post-synodal apostolic exhortation “Pastores Gregis” of His Holiness Pope John Paul II on the bishop, servant of the Gospel of Jesus Christ for the hope of the world*, 16 October 2003, 70/перекл. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20031016_pastores-gregis.html. (8 листопада 2018).

1.5. ШТУЧНЕ СПОЖИВАЦТВО

Форми культури споживацтва руйнують цілісне здоров'я людини, її гідність, позбавляючи таким чином її правдивої свободи та здатності жити повноцінним життям. Ці форми споживацтва є нищівними, «що зазвичай є показником серйозних розладів у функціонуванні соціальної (суспільної) системи»³⁹. Йоан Павло II, звертаючи увагу на роль засобів масової інформації і їх чималий вплив на суспільство з метою поширення споживацтва, вказує, що ЗМІ «можуть стати носіями – іноді вміло й систематично керованими [...], деструктивних ідеологій та zdeформованих поглядів на життя, сім'ю, релігію, мораль, не вшановуючи правдивої гідності й призначення людини»⁴⁰. Папа згадує про так зване «штучне споживацтво», до яких виявів якого відносить наркоманію та порнографію, які мають деструктивний вплив на людину і суспільство, бо «експлуатуючи немічність слабких, намагаються заповнити духовний вакуум, що створився»⁴¹. Маніпуляція людськими слабкостями для збільшення споживання є одною з ознак культури споживацтва, яка приводить до моральної деградації. Сюди також можна віднести алкоголізм, який є способом втечі від «жорстокості та несправедливості світу» і «може залучити [...] до фентезійного світу алкоголю як втечі від проблем життя»⁴². Відмова від правдивої антропології є причиною того, що зараз тяжко, а то й неможливо відрізнити потреби людини, пов'язані з розвитком суспільства, від тих, які створені штучно і є шкідливими для людської особи⁴³. Так як розвиток сучасних технологій дуже стрімкий, люди все більше часу проводять у віртуальному світі, тому доцільно говорити про виникнення нових видів залежності, «таких як залежність від мобільного телефону, від комп'ютерних ігор, інтернету

³⁹ J. MAZUR, «Inspiracje Centesimus annus dla polityki społecznej w ponowoczesnym społeczeństwie», 23.

⁴⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Апостольське повчання Святішого Отця папи Івана Павла II Familiaris Consortio («Сімейна Спільнота»)*(22 листопада 1981), 76/ перекл. Л. Костюк та ін., ред. П. Гусак та ін., Львів: Інститут родини і подружнього життя УКУ УГКЦ 2006.

⁴¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 36.

⁴² JOHN PAUL II, *Address of Pope John Paul II to the participants in the thirty-first International Institute for the Prevention and Treatment of Alcoholism*, 7 June 1985/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1985/june/documents/hf_jp-ii_spe_19850607_convegno-alcoolismo.html. (10 квітня 2018).

⁴³ Поп. J. MAZUR, «Inspiracje Centesimus annus dla polityki społecznej w ponowoczesnym społeczeństwie», 22.

тощо»⁴⁴, а в сучасну епоху постмодернізму з'являється нове явище – мережева залежність⁴⁵.

1.5.1. НАРКОМАНІЯ

Катехизм Католицької Церкви гласить, що вживання наркотиків «є важкою провиною, за винятком, коли вмотивоване медичними приписами»⁴⁶. Воно веде до залежності, руйнації здоров'я та найчастіше – соціальної ізоляції. Наркотична залежність є тою хворобою, від якої страждає як окрема особа, так і ціле суспільство. Святий папа Йоан Павло II звертає увагу на широке поширення вживання наркотиків (як в слабо розвинутих, так і у високо розвинутих країнах світу) і його різноманітні причини, «не найменша з яких – психологічна потреба втекти від тяжкості та болючої відповідальності життя. Але в корені зла є брак етичних та духовних цінностей»⁴⁷. У розвинених країнах частіше трапляється, що під впливом кінематографу, мистецтва, особистого прикладу визначних постатей («кумирів»), думки про вживання наркотиків вже не носять негативного характеру, наркотики стають все більше «прийнятними»⁴⁸. Проте, незалежно від мотивів, вживання наркотиків веде до негативних наслідків, які впливають як на кожну окрему наркозалежну особу, так і на зв'язки у суспільних групах чи суспільстві в цілому. Як і інші прояви штучного споживання, наркоманія має в своїй основі помилкове бачення потреб людської особи: «Виникає це з несумісності, бо матерією хочемо заповнити місце, призначене для духовності»⁴⁹. Святий Папа Йоан Павло II твердить, що всі люди покликані

⁴⁴ M. KUCHCIŃSKA, «Nieodparta potrzeba korzystania z... – wybrane uzależnienia w świetle badań studentów i refleksji edukacyjnej»// перекл. з пол. власний/ *Pamięć – Dia og – Tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*/ ред. H. Czakowska, M. Kuciński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 2016, 183.

⁴⁵ J. MAZUR, «Inspiracje Centesimus annus dla polityki społecznej w ponowoczesnym społeczeństwie», 23.

⁴⁶ СИНОД УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, Жовква: Місіонер 2002, §2291.

⁴⁷ JOHN PAUL II, *Message of the Holy Father John Paul II to the representatives of the international conference on "Drug abuse and illicit trafficking"*, Vatican, 4 June 1987/перекл. з англ. власний./ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/pont_messages/1987/documents/hf_jp-ii_mes_19870604_conferenza-vienna.html. (10 квітня 2018).

⁴⁸ Пор. Р. БЛЭКУЭЛЛ - П. МИНИАРД - ДЖ. ЭНДЖЕЛ, *Поведение потребителей / Серия «Классический зарубежный учебник»*, 10-е изд., перекл. з англ. СПб, Санкт-Петербург: Питер-Пресс, 2007, 600.

⁴⁹ K. PASIKOWSKI, «Pokusa konsumpcjonizmu w świetle personalizmu pedagogicznego Jana Pawła II»// перекл. з пол. власний/ *Rozprawy Społeczne* №4(9) (2015), 69.

до щастя, яке, однак, неможливо здобути без великих зусиль, тому треба піднятися «з глибини страждань, страху та таких явищ втечі як наркотики, характерних для сучасного світу»⁵⁰.

Величезна доля відповідальності за зло, пов'язане з наркоманією, лежить саме на тих, які розповсюджують наркотики: «Таємне виробництво наркотиків і торгівля ними є прямою причиною спокуси; вони є безпосередньою співпрацею в провині»⁵¹. Крім того, виробники та постачальники наркотиків користаються зі слабкості своїх «клієнтів», чим і підтверджують своє споживацьке ставлення. Папа Йоан Павло II говорить про «засиви смерті», які, крім різних чинників, також мають місце через протиправне поширення наркотиків⁵². Поширення наркотиків, а також збільшення кількості наркозалежних, не знаходить належної реакції від суспільства, сприймається з байдужістю, «часто з очевидною вірою в те, що захист від цієї біди може бути здійснений за допомогою маргіналізації та відмови від жертв наркоманії, але не вирішення її руйнівних причин»⁵³.

1.5.2. ПОРНОГРАФІЯ

Ще одним виявом культури споживацтва є порнографія. Катехизм Католицької Церкви гласить: «Порнографія полягає у виокремленні сексуальних актів, дійсних або симульованих, з інтимного життя партнерів, щоб навмисно виставляти їх на показ іншим»⁵⁴. Порнографія викривлює бачення інтимного статевого акту як дару Божого, призначеного для подружжя, в якому чоловік і жінка єднаються в любові, стають «одним тілом» (пор. Бут 2, 24) і покликані до дарування життя: «Союз чоловіка і жінки в подружжі є мовби наслідуванням у плоті великодушності і плідності

⁵⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Sollicitudo Rei Socialis*, 26.

⁵¹ СИНОД УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, §2291.

⁵² Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Енцикліка Evangelium Vitae («Євангеліє Життя»)* (25 березня 1995), 10/ перекл. К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич, ред. С. Мудрий, Ватикан: Ватиканська друкарня 1995.

⁵³ JOHN PAUL II, *Letter of His Holiness John Paul II to the Executive Director of the United Nations International Drug Control Programme on the occasion of the international day against drug abuse and illicit trafficking*, Vatican, 15 June 1996/ перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1996/documents/hf_jp-ii_let_19960615_drogas.html. (11 квітня 2018).

⁵⁴ СИНОД УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, §2354.

Творця»⁵⁵. Порнографія ж «зводить людську особу та людське тіло до анонімного об'єкта зловживання з метою приємного захоплення»⁵⁶. Святий Папа Йоан Павло II пише, що споживач порнографії під її впливом дістає переконання, «що сексуальна цінність є єдиною суттєвою цінністю особи, а любов не є нічим більше, як переживанням або співпереживанням тільки цих цінностей»⁵⁷. Спотворення ролі статевої таким чином перетворене в цілу індустрію для «споживання» (звісно ж, як і кожен бізнес, зі своїм капіталом та зиском), «продукт» якої поширюється через різноманітні засоби масової інформації. Папа пише також про приклади поведінки у сфері статевої, які заперечують мораль, викривлюють людську гідність та є небезпечними для здоров'я і життя⁵⁸. Споживачі порнографії прагнуть будь-що досягти задоволення, але стикаються врешті-решт «з відчайдушною пусткою, переконання якої в тому, що задоволення – це єдине щастя, яке може досягти людина»⁵⁹.

Отож у випадку порнографії, як і в інших формах штучного споживацтва, ті, хто є «виробниками» і «продавцями» продукту, мають зиск, користуючись з людської немочі. Папа Йоан Павло II вказує на нищення образу любові, яка починає бути «зведена тільки до задоволення хтивості (пор. I Йо 2, 16) чи взаємного використання чоловіком і жінкою один одного, перетворює людей на невідьників власних слабкостей»⁶⁰. В одному зі своїх звернень папа закликає до заборони порнографії і відмови від неї, що має

⁵⁵ Синод УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, §2335.

⁵⁶ PONTIFICAL COUNCIL FOR SOCIAL COMMUNICATIONS, *Pornography and violence in the communication media: a pastoral response*, Vatican City, May 7, 1989, 9/ перекл. з англ. власний/
http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_07051989_pornography_e_n.html. (11 квітня 2018).

⁵⁷ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*/ перек. Г. Кришталь, Львів: Інститут Родини, УКУ, 145.

⁵⁸ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 10.

⁵⁹ PONTIFICAL COUNCIL FOR SOCIAL COMMUNICATIONS, *Pornography and violence in the communication media: a pastoral response*, 19/ перекл. з англ. власний/
http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_07051989_pornography_e_n.html. (11 квітня 2018).

⁶⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 13.

бути зроблене «в ім'я свободи», яка вимагає «не страждати від нав'язувань тих, які намагаються перетворити сексуальність в самоціль»⁶¹.

1.5.3. АЛКОГОЛІЗМ

Зловживання алкоголем є також одним з проявів культури споживацтва. Пияцтво, пристрасть до вживання алкоголю є вадою, адже суперечить чесноті поміркованості⁶². Святий папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що алкоголь, у порівнянні з наркотичними речовинами, є більш доступним, тому є більша небезпека зловживання ним⁶³. Поширенню вживання алкоголю сприяють як суспільні та культурні фактори, так і реклама через засоби масової інформації. Так, до прикладу, хоча деякі телекомпанії у США відмовилися від реклами алкоголю, «багато кабельних телеканалів і місцевих телевізійних станцій погоджуються на це»⁶⁴. Надмірне та часте вживання алкоголю може призвести до виникнення алкогольної залежності, поширеної у світі хвороби, яка спричинює як особисті, так і суспільні проблеми. Святий Папа Йоан Павло II, ведучи мову про хворих на алкоголізм, вказує, що «той, хто керований своїми пристрастями, стає їх “жертвою”», натомість «“бути людиною” означає поважати власну гідність, а отже, серед іншого, дозволяти керувати собою чесноті поміркованості»⁶⁵.

Говорячи про проблему алкоголізму, папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що сім'ї алкоголіків потребують особливої душпастирської опіки та підтримки⁶⁶. Понтифік заохочує допомогти особам з алкогольною залежністю, подібно до милосердного Самарянина, зі співчуттям та самовідданістю. Папа Йоан Павло II наголошує на важливості ініціативи

⁶¹ JOHN PAUL II, *Message of the Holy Father John Paul II for the 15th World Communications "Social Communications in the Service of Responsible Human Freedom"*, 31 May 1981/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_10051981_world-communications-day.html. (11 квітня 2018).

⁶² Пор. СИНОД УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, §2290.

⁶³ Пор. JOHN PAUL II, *Address of pope John Paul II to the participants in the thirty-first International Institute for the prevention and treatment of alcoholism*/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1985/june/documents/hf_jp-ii_spe_19850607_convegno-alcoolismo.html. (11 квітня 2018).

⁶⁴ Р. БЛЭКУЭЛЛ - П. МИНИАРД - ДЖ. ЕНДЖЕЛ, *Поведение потребителей*, 401.

⁶⁵ JOHN PAUL II, *General audience*, 22 November 1978/ перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/1978/documents/hf_jp-ii_aud_19781122.html. (12 квітня 2018).

⁶⁶ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 77.

окремих осіб та організацій для допомоги алкоголікам, кажучи, що є чимало людей, чуйних до проблем і потреб їхніх ближніх, які готові надати якісну допомогу⁶⁷.

1.6. КУЛЬТУРА СПОЖИВАЦТВА У ВИЯВАХ «КУЛЬТУРИ СМЕРТІ»

Культура споживацтва тісно пов'язана з так званою «культурою смерті». У своїй енцикліці *Evangelium Vitae* («Євангеліє життя») Святий Папа Йоан Павло II пише про «культуру смерті» і її прояви (контрацепція, аборти, штучне запліднення, передпологові дослідження з метою евгеніки, евтаназія тощо) та розглядає її як «культуру анти-солідарності» та реалію, «яку мусимо визнати за справжню структуру гріха»⁶⁸. Папа також вказує на причини розповсюдження цієї культури: «Шириться вона внаслідок сильних культурних, економічних і політичних тенденцій, що відбиті у концепції суспільства, найважливішим критерієм якого є успіх»⁶⁹. Певні причини здійснення вчинків, які знаменують собою «культуру смерті», закорінені у споживацькій ментальності, яка має в своїй основі створення комфортних умов для успішного і безтурботного життя. Матеріалізм як панівна ідеологія у великій частині сучасного світу сприяє неналежному ставленню до людської особи, «зумовлює інструменталістське трактування життя, а також перешкоджає становленню людини відповідно до її природи, суперечить її основним правам»⁷⁰. Папа Йоан Павло II в енцикліці *Fides et Ratio* («Віра і Розум») застерігає, що «якщо технічні засоби не будуть підпорядковані якійсь меті, яка виходить поза суто споживацьку логіку, то скоро вони можуть показати свій антигуманний характер, а навіть перетворитися на потенційні знаряддя знищення людського роду»⁷¹.

⁶⁷ Поп. JOHN PAUL II, *Address of pope John Paul II to the participants in the thirty-first International Institute for the prevention and treatment of alcoholism*/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1985/june/documents/hf_jp-ii_spe_19850607_convegno-alcoolismo.html. (12 квітня 2018).

⁶⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 12.

⁶⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 12.

⁷⁰ М. КОХАНОВСЬКА, «Цінність людського життя у філософсько-богословській спадщині папи Івана Павла II»// *Вісник Львівського Університету, Серія філософії* №13(2010), 128.

⁷¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Енцикліка Fides et Ratio («Віра і Розум»)* (14 вересня 1998), 81/ Київ – Львів: «Кайрос» – «Свічадо» 2000.

Папа Йоан Павло II вказує на вияви культури смерті, які загрожують людському життю на його початках або ж свідчать про небажання його зародження – аборт (вбивство вже зачатої людської істоти) та контрацепція (яка є викривленням правди про статевий акт⁷², який покликаний бути виявом справжньої любові). Незважаючи на різну моральну вагу та природу абортів та контрацепції, Йоан Павло II пише, що вони знаходяться «в тісному зв'язку, наче плоди однієї рослини» і зазначає, що в багатьох випадках коріння вчинення абортів чи вживання контрацепції «міститься в гедоністичному й безвідповідальному ставленні до статевого життя і спирається на егоїстичну свободу, яка бачить у продовженні роду перешкоди для повного розвитку особистості людини»⁷³. Людське життя трактується ворожо, не як дар Божий, а як загроза на шляху досягнення успіху. Поширення цих виявів культури смерті щоразу зростає, адже «аборти легалізовані та обслуговуються медично, контрацепція розхвалена і дуже рекомендується з економічних поглядів або вигідності для осіб»⁷⁴.

1.6.1. КОНТРАЦЕПЦІЯ

В енцикліці *Evangelium Vitae* папа пише про так звану «контрацептивну ментальність», тобто – протилежність до відповідального батьківства, адже зачаття дитини вважається чимось небажаним, негативним наслідком статевого акту⁷⁵. Вживання засобів контрацепції є нищенням правди про те, що статевий акт є повним даруванням подругів у любові, яка не виключає плідності. Тому Папа Йоан Павло II вказує, що штучне відділення статевого акту від плідності «є причиною внутрішньої незаконності контрацепції: вона вносить суттєві обмеження у це взаємне дарування»⁷⁶. Статевий акт не може

⁷² Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 13.

⁷³ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 13.

⁷⁴ J. KOWALSKI, «Kontekst powstania encykliki "Evangelium Vitae" i jej istotne treści»// перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. А. Млотек, Т. Рерон, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 28.

⁷⁵ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 13.

⁷⁶ JOHN PAUL II, *Message of His Holiness Pope John Paul II to the director of the Centre For Research and Study on the Natural Regulation of Fertility*, Vatican, 27 February 1998/перекл. з англ. власний/
http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1998/february/documents/hf_jp-ii_spe_19980227_fertilidade.html. (14 квітня 2018).

бути відділеним від плідності штучним способом, на чому наголошує ще попередник Йоана Павла II папа Павло VI в енцикліці *Humanae Vitae* («Людське життя»), вказуючи на небезпеки розповсюдження випадків також і позашлюбних статевих зв'язків⁷⁷. У *Листі до сімей* Йоан Павло II підкреслює негативні наслідки так званого «безпечного сексу» (за допомогою різних засобів контрацепції): «Втрата правди про самого себе і про сім'ю, водночас з ризиком втрати свободи, і як наслідок, втрати самої любові»⁷⁸. До того ж небезпекою є ще й те, що деякі з видів так званої «контрацепції» мають абортівну дію⁷⁹. Контрацептивна ментальність як небажання зачаття нового життя є виявом «культури смерті», яка веде до абортівної ментальності – вбивства життя вже зачатого⁸⁰.

Контрацепція – це той вияв споживацької ментальності, який є абсолютно протилежний до правдивого розуміння любові як дару. Штучне відділення статевого акту від плідності є виявом неготовності брати на себе відповідальність та показує пару чоловіка і жінки лише «споживачами» задоволення від статевого єднання. Папа Йоан Павло II підкреслює, що споживацтво позбавляє людей мужності та жертвності, «потрібних для передавання нового людського життя, ото ж життя часто сприймають не як благословення, а як загрозу, від якої вважають за потрібне захищатися»⁸¹.

1.6.2. АБОРТИ

«Життя є завжди дарунком. Незалежно від того, чи хтось вірить в Бога, чи ні, все ж особисто досвідчує, що життя йому дане»⁸². Життя дане також вже зачатій дитині і є недоторканим даром Божим. Все ж існує загроза

⁷⁷ Пор. ПАВЛО VI, *Енцикліка Humanae Vitae* («Людське життя») (25 липня 1968), 17// *Вибрані документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю від Лева XIII до Івана Павла II. Том II*, Львів: Видавництво ЛБА 2002.

⁷⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей Святишого Отця Івана Павла II Gratissimam Sane* (2 лютого 1994), 13/ Київ: Кайрос 1994.

⁷⁹ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 13.

⁸⁰ Пор. А. F. DZIUBA, «Kultura życia wobec kultury śmierci»//перекл. з пол. власний/*Collectanea Theologica* № 84(2) (2014), 97.

⁸¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 6.

⁸² R. OTOWICZ, «Ideologiczne zagrożenia daru życia w centrum uwagi współczesnej kwestii społecznej»// перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. А. Млотек, Т. Рерон, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 193.

знищення, яка має під собою ідеологічний ґрунт, цілу систему виправдань для здійснення абортів, починаючи від стверджень, що «зародок (принаймні, поки не збіг якийсь час) не можна вважати людським життям»⁸³, закінчуючи так званою «свободою жінки» вибирати, що робити зі своїм тілом⁸⁴. Небезпеки для життя створюються також на законодавчому рівні: так, до прикладу, «у деяких міжнародних документах є відмінності між термінами “людська істота” та “людська особа”. Такі відмінності ведуть до визнання права на життя та фізичної інтегральності тільки народжених осіб»⁸⁵. Загрозу знищення ненародженого життя папа Йоан Павло II називає *змовою проти життя*⁸⁶. Хоч часом, як зазначає папа, вчинення абортів відбувається через складні обставини життя, все ж це не звільняє людину від дотримання п’ятої заповіді Божої «Не вбивай»⁸⁷. Сказавши це, папа водночас звертає увагу на іншу мотивацію здійснення абортів: «[Люди], поневолені споживацькою ментальністю й цілковито поглинуті турботами про постійне примноження матеріальних благ, урешті доходять до того, що вже не розуміють духовного багатства нового людського життя й відкидають його»⁸⁸. В зачатій людській істоті вже не бачать дитини, яка має народитися, а лиш перешкоду для особистого зросту (в тому числі кар’єрного та економічного), а сучасне суспільство спрямоване на те, «аби обмежити, стримати або “анулювати” джерела життя – аж до абортів»⁸⁹. Папа Йоан Павло II дає характеристику цьому явищу: «Для культури споживання “благословенний плід лона Твого” (Лк 1, 42) стає в певному значенні “проклятим плодом”»⁹⁰.

Папа Йоан Павло II у своїй енцикліці *Evangelium Vitae* пише також про передпологові дослідження, «завданням яких є: виявлення хворіб, аномалій,

⁸³ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 60.

⁸⁴ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 60.

⁸⁵ T. ZADYKOWICZ, «Początek ludzkiego życia – z perspektywy nauczania Kościoła katolickiego. Próba określenia oraz konsekwencje etyczne»//перекл. з пол. власний// *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Rocznik Teologii Katolickiej*, т. XIII, №1 (2014), 244.

⁸⁶ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 12.

⁸⁷ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 13.

⁸⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 30.

⁸⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 39.

⁹⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 21.

вад організму на початку існування людської істоти – на стадії ембріону та плоду»⁹¹. Саме це дослідження має на меті допомогти у лікуванні дитини з певними вадами ще на початках її існування. Проте, як зазначає папа, це може спричинити новий вид абортів – євгенічний, пропозиції здійснення якого часто озвучують саме лікарі. З грецької мови євгеніка означає «хороший рід». Під впливом так званих «євгенічних ідей» окремі особи та групи мають за мету відкинути недосконалість, аномалії, хвороби, які передаються спадково, для покращення людського роду⁹². Євгенічний аборт – це вбивство вже зачатої дитини, у якої були виявлені певні відхилення, хвороби чи аномалії. Так Йоан Павло II пише про так звану «євгенічну ментальність»⁹³ і зазначає: «Така ментальність приймає життя тільки за певних умов, відкидаючи фізичні вади, каліцтво і хвороби»⁹⁴. Прийняття і виховання дитини з певного роду аномаліями і особливостями є викликом для батьків та вимагає більше зусиль, коштів, самопожертви і подвигу. А здійснення передпологових досліджень з метою євгеніки, як зазначає папа Йоан Павло II, може в подальшому відкрити навіть на законодавчому рівні «допущенність (на тій самій підставі, що й переривання вагітності) навіть дітогубства. Це було б поверненням до часів варварства, з яких, здавалося, ми вийшли раз і назавжди»⁹⁵.

Папа Йоан Павло II, отже, звертає увагу на аборт як на ще один вияв культури смерті, що свідчить про споживацьку ментальність. Зачата в лоні матері дитина, яка є небажаною, зводиться до ролі «об'єкта», який може бути усунений (вбитий), з метою уникнення труднощів та незручностей (особливо, коли дитина має певні хвороби чи відхилення): «Дітонародження тоді розуміється як “ворог”, котрого належить уникати в статевому житті»⁹⁶.

⁹¹ S. KORNAS, «Współczesne badania prenatalne a encyklika Jana Pawła II “Evangelium Vitae”»// перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. А. Мłотек, Т. Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 130.

⁹² Пор. О.В.РОМАНЕЦЬ, «Євгеніка в 20-х роках ХХ ст. в Україні»/ *Наука та наукознавство* № 3(2010), 70.

⁹³ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 63.

⁹⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 14.

⁹⁵ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 14.

⁹⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 23.

Споживацька ментальність, яка в більшості випадків є причиною абортів, також підтримана законом у багатьох країнах. Папа Йоан Павло II, намагаючись звернути увагу на несправедливість абортів, каже, що «право на життя стає винятковим привілеєм дорослих»⁹⁷, які за допомогою злочинних законів відстоюють власні інтереси, нівелюючи право на життя ще не народженої, беззахисної дитини.

1.6.3. ШТУЧНЕ ЗАПЛІДНЕННЯ ТА СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО

Методи штучного запліднення, хоч мали б служити для народження нового життя, все ж, як пише папа Йоан Павло II, «насправді також уможлиблюють нові замах на життя»⁹⁸. Справа у тому, що для штучного запліднення (*in vitro*, в пробірці) часто використовується не одна, а багато яйцеклітин. Коли ж в лоно матері імплантують одну вже запліднену яйцеклітину (зиготу), що є вже зачатим людським життям, вибирають переважно більш «життєздатну». Решту вже зачатих дітей залишають помирати або ж використовують для подальших наукових досліджень, чим «зводять людське життя тільки до ролі “біологічного матеріалу”, що ним можна вільно орудувати»⁹⁹. У випадку безпліддя одної або двох сторін пари, яка хоче мати дитину, сучасне суспільство пропонує цим людям звернутися до послуг донорів статевих клітин: «У світі існують тисячі банків, у яких можна вибрати генетичний матеріал для створення майбутньої дитини, користуючись такими критеріями як, наприклад колір очей, волосся, зріст чи інтелектуальний фактор»¹⁰⁰. Тому на ринок поступають нові «товари», якими стало звично торгувати в значній частині світу: «Людське тіло трактоване як “біологічний матеріал”, постає між іншим у вигляді стовбурових клітин, сперматозоїдів, яйцеклітин, ембріонів...»¹⁰¹.

⁹⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 21.

⁹⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 14.

⁹⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 14.

¹⁰⁰ D. GOŁĘBIOWSKA, «Ewangelia życia. Słowo a praktyka»//перекл. з пол. власний/ *Życie Częstochowy* № 92 (1995), 12.

¹⁰¹ M. GAŁUSZKA, «Komercjalizacja ciała ludzkiego w społeczeństwie ryzyka biomedycznego»// перекл. з пол. власний/ *Acta Universitatis Lodzensis, Folia sociologica* №55 (2015), 49.

Ще одним непростим викликом є явище сурогатного материнства. Адже жінка, яка з певних причин не може (або не має бажання) виношувати дитину, в ряді країн може «найняти» послугу виношування дитини іншою жінкою. «Сурогатне материнство компрометує гідність дитини, що робить дитину об'єктом контракту – товаром»¹⁰². Ситуація є ще більш незрозумілою, коли яйцеклітина взята ще від іншої жінки-донора. Тоді постає питання про те, хто ж є насправді матір'ю цієї дитини. «Можливо, врешті-решт, що дитина з пробірки може мати три мами, а саме: генетичну, біологічну і суспільно-правову»¹⁰³. Таким чином утворюються нові відносини продавця-покупця (споживача), а в ролі товару виступає те, чим насправді торгувати неприпустимо – людське життя.

Отже, як у випадку штучного запліднення, так і сурогатного материнства, пара, яка не має змогу мати дітей, таким чином виступає у ролі покупця дитини, яка у свою чергу не може бути товаром, купленим за будь-яку ціну (в тому числі – ціною життів «лишніх» ембріонів)¹⁰⁴, а дитина гідна того, щоб «бути плодом особливого акту подружньої любові її батьків»¹⁰⁵.

1.6.4. ЕВТАНАЗІЯ

Папа Йоан Павло II пише ще про одну загрозу культури смерті, яка носить характер споживацького ставлення цього разу вже до тяжкохворої або вмираючої людини як перешкоди на шляху до добробуту. Мова йде про евтаназію. Сам папа дає їй таке визначення: «Під евтаназією у точному і правильному значенні належить розуміти дію або бездіяльність, що за своєю природою чи наміром виконавця спричиняє смерть з метою уникнути будь-

¹⁰² EUROPEAN CENTRE FOR LAW AND JUSTICE, *Surrogate motherhood: a violation of human rights*, Strasbourg, 26 April 2012/ перекл. з англ. власний/<https://www.ieb-eib.org/en/pdf/surrogacy-motherhood-icjl.pdf>. (25 квітня 2018).

¹⁰³ J. KOWALSKI, «“Evangelium Vitae” i etyka katolicka o zapłodnieniu pozaustrojowym»// перекл. з пол. власний/*Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. А. Млотек, Т. Рерон, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 144.

¹⁰⁴ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 23.

¹⁰⁵ КОНГРЕГАЦІЯ НАУКИ ВІРИ, *Настанова про пошану до людського життя, яке народжується і про гідність дітонародження *Dignitas vitae** (22 лютого 1987), 8/ перекл. Н. Карфут, І. Ленишин.

якого страждання»¹⁰⁶. Страждання, спричинені хворобою людини, є тим фактором, який підштовхує людину або ж її близьких до думки припинити страждати, заподіявши смерть. Крім того, не бракує випадків, коли хворий вже непритомний і спричинюють смерть без його на те згоди. Але, як зазначає папа Йоан Павло II, евтаназію здійснюють інколи не лише з так званого «милосердя», а «часом також із міркувань “корисності”, згідно з якими потрібно уникати непродуктивних випадків, що надмірно обтяжують суспільство»¹⁰⁷. Таким чином людина сприймається як тягар, що різним способом (в більшості випадків – фінансово) обтяжує як близьких, так і суспільство: «Ми перебуваємо перед лицем одного з найтривожніших симптомів “культури смерті”, що особливо шириться у суспільствах добробуту, ментальності яких властива настанова на продуктивність»¹⁰⁸. А найчастіше «пропонується позбавляти життя новонароджених із каліцтвами тіла, людей із серйозними вадами, недієздатних, старих (особливо позбавлених здатності до самостійного існування) і смертельно хворих»¹⁰⁹.

Право на життя іншої людини вже не сприймається як недоторкане право і дар Божий, тому якщо воно якимось чином «загрожує» життю чи добробуту, ця «перешкода» може, а навіть має бути усунена¹¹⁰. По суті «евтаназія є одною з тих трагедій, які виникли через етику, що диктує, хто повинен жити, а хто – вмерти [...] усуває людину замість того, щоб звільнити її від страждань»¹¹¹. Приймаючи закони, які дозволяють евтаназію, держава перестає бути інстанцією, яка захищає життя, а «перетворюється на тиранію, узурпуючи собі право в ім'я суспільної користі (яка справді є тільки

¹⁰⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 65.

¹⁰⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 15.

¹⁰⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 64.

¹⁰⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 15.

¹¹⁰ Пор. G. D. GLENN, «The culture of death and political tyranny»/ перекл. з англ. власний/ *The Catholic Social Science Review* №15 (2010), 52.

¹¹¹ JOHN PAUL II, *Address of John Paul II to the participants in the 19th International Conference of the Pontifical Council for Health Pastoral Care*, 12 November 2004/ перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2004/november/documents/hf_jp-ii_spe_20041112_pc-hlthwork.html. (4 травня 2018).

інтересами якоїсь групи) порядкувати життям слабких і безборонних, від не народжених іще дітей до старих»¹¹².

В сучасній споживацькій культурі страждання «“зазнає цензури”, відкидається як марне й навіть поборюється як зло, що його належить завжди і за всіх обставин уникати»¹¹³. Однак дуже часто нівелюється і є залишене поза увагою прагнення людини бути не на одинці з хворобою, бути почутою і підтриманою, отримати співпереживання та розуміння від рідних та близьких, медперсоналу та всіх оточуючих: «Те, що потребує хвора людина, окрім медичної допомоги, це любові, людського та надприродного тепла»¹¹⁴. Папа Йоан Павло II звертає увагу на дорогу справжнього співчуття та милосердя, яке цілком відмінне від «милосердя» евтаназії: «Коли земне життя людини наближається до краю, ще є любов, яка спроможна знайти найвідповідніші способи забезпечити старим людям, надто коли вони вже недієздатні, а також присмертним хворим справді гуманну допомогу»¹¹⁵.

Отже, папа Йоан Павло II вказує на загрозу споживацької культури і зараховує її до «нових речей» свого часу. Споживацтво не відповідає покликанню людини до життя в любові і єдності з ближніми та Богом, а є виявом егоїзму. Не користуючись цілісним знанням про людину, споживацька культура зводить людину до суто фізичного виміру, нехтуючи духовністю і принижуючи чи відкидаючи мораль. Злочини «культури смерті» часто бувають вчинені з міркувань, притаманних споживацькій ментальності, про що неодноразово наголошує папа. Людину розглядають як споживача, який має бути мотивованим лише критеріями отримання власної вигоди і задоволення, тому споживацька культура має деструктивний вплив на суспільство і людину: «Результатом такої цивілізації є “одновимірне

¹¹² ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 20.

¹¹³ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 23.

¹¹⁴ Пор. SACRED CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH, *Declaration on euthanasia*, 5 May 1980/перекл. з англ. власний/

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19800505_euthanasia_en.html. (4 травня 2018).

¹¹⁵ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 88.

суспільство” і “одновимірна людина”, де “одновимірність” означає скерованість на економічну вигоду»¹¹⁶. Йоан Павло II, критикуючи прояви споживацтва і його вплив на людину та суспільство, вказує на різницю між економічним розвитком та споживацькою поведінкою:

Немає нічого поганого у бажанні жити краще, але помилковим є стиль життя, що претендує на більш високий рівень, спрямований на те, щоб мати, а не на те, щоб бути, і при якому прагнуть мати не для того, щоб бути кращим, а для того, щоб проводити час для свого задоволення, переслідуючи власну мету¹¹⁷.

---

¹¹⁶ M. KALINOWSKI, «Wezwanie do samodoskonalenia i uczestnictwa»//перекл. з пол. власний/ *Przesłanie Jana Pawła II na XXI wiek* / ред. Marko Jačov та ін., Krakow: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe 2014, 169.

¹¹⁷ ІОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 36.

РОЗДІЛ II

КРИТИКА УТИЛІТАРИЗМУ СВЯТИМ ПАПОЮ ЙОАНОМ ПАВЛОМ II

2.1. ЗВ'ЯЗОК МІЖ КУЛЬТУРОЮ СПОЖИВАЦТВА ТА УТИЛІТАРИЗМОМ

Святий Папа Йоан Павло II, аналізуючи споживацьку ментальність, говорить про так звану «якість життя», яка «вимірюється найчастіше або й тільки в категоріях економічної продуктивності, неупорядкованого споживацтва, розваги і задоволення, джерелом яких є фізичне життя»¹. Схожими термінами – такими як, до прикладу, «рахунок щастя», оперує одна з філософсько-етичних течій – утилітаризм². В економічній сфері виробники продукції, аналізуючи мотиви споживачів, виділяють серед них також і утилітарні. Так у області споживання утилітарні мотиви скеровані на корисність продукту, задоволення за допомогою нього власних потреб, а гедоністичні – на емоційне задоволення, приємність від його використання³. Проте папа Йоан Павло II звертає увагу на утилітаризм не стільки в економічному ключі, як з точки зору моралі. Папа говорить про явище утилітаризму і як про теоретичне вчення у етиці, так і про стиль поведінки⁴. У своєму *Листі до сімей* святий папа Йоан Павло II дає таке визначення утилітаризму: «Утилітаризм – цивілізація виробництва і споживання, цивілізація речей, а не осіб, цивілізація, в якій осіб використовують так само, як речі»⁵.

У своєму первісному задумі утилітаризм постав як одна з гедоністичних теорій, яка мала на меті побудову ідеального світу із

---

¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 23.

² Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 21.

³ F. BYŁOK, «Konsumpcja hedonistyczna a konsumpcja etyczna. Czy potrzebna jest społecznie odpowiedzialna konsumpcja?»//перекл. з пол. власний/ *Studia i Prace WNEiZ US № 43(3)* (2016), 40.

⁴ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 18.

⁵ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 13.

задоволенням усіх потреб цілого людства⁶. Одним з основоположників утилітаризму був англійський філософ Джеремі Бентам (1748-1832 рр.), який твердив, що всіма нашими діями і думками керують два принципи – біль і задоволення⁷. Бентам твердить, що біль і задоволення є мотивацією до того, чого потрібно досягати і чого потрібно уникати: «З цим фундаментальним гедонізмом щільно пов'язаний погляд на індивіда як на втілення раціональної самозацікавленості – бентамівський психологічний егоїзм»⁸. Він дає таке визначення: «“утиліта” – це те благо в будь-якому об'єкті, яке повинне приносити користь, перевагу, добро чи щастя[...] або запобігти появі біди, болю, зла чи нещастя»⁹, при чому як для цілої спільноти, так і для кожного її члена зокрема. Далі Бентам підсумовує: «Що ж тоді є інтересом спільноти? – це сума інтересів окремих членів, які творять її»¹⁰.

Йоан Павло II вказує на причину кризових явищ, які мають споживацький характер та не сприяють пошануванню гідності та цінності кожної людської особи зокрема – «ослаблення чутливості до Бога і людини», – і звертає увагу на наслідки, адже таке ослаблення «неминуче призводить до практичного матеріалізму, через що поширюється індивідуалізм, утилітаризм і гедонізм»¹¹. Утилітаризм нерозривно пов'язаний з культурою споживацтва, адже є гедоністичною течією, яка ставить на перший план задоволення потреби (найчастіше – тілесної, матеріальної). Цінності утилітаризму і гедонізму набувають свого поширення зокрема у розвинених державах світу, адже в їхній основі лежать принципи корисності та успішності. Свобода особистості як «недосяжна ціль споживацтва» прагне

⁶ Поп. А. STOIŃSKI, «Przegląd wybranych odmian konsekwencjalizmu w etyce»//перекл. з пол. власний/ *Etyka o współczesności Współczesność w etyce*/ Olsztyn: Kolegium Wydawnicze UWM Przewodniczący Zbigniew Chojnowski 2016, 65.

⁷ Поп. J. BENTHAM, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation 1781*/перекл. з англ. власний/ Kitchener: Batoche Books 2000, 15.

⁸ А. ТИХОЛАЗ, «Утилітаризм Джеремі Бентама та витоки англійського правового позитивізму»// *Наукові записки. Спеціальний випуск* т. 19. (2001), 101.

⁹ J. BENTHAM, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation 1781*, 15.

¹⁰ J. BENTHAM, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation 1781*, 15.

¹¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 23.

бути зреалізована у системах цінностей гедонізму та утилітаризму¹². Папа, представляючи суть утилітаризму і його природу, окреслює його як «доктрину, яка визначає мораль не у категоріях “що є добре”, а “що є вигідне”»¹³. У світлі тих цінностей будь-яка діяльність, яка не приносить безпосередньої та миттєвої користі і приємності, вважається менш вартісною, а ті дії, які досягають успіху і приємності – більш вартісними, згодом вони «набувають ознак оправдання, що з часом послаблює критичне судження власних дій»¹⁴. Тракткування людини виключно з матеріалістичної точки зору і розуміння щастя як задоволення всіх тілесних та психологічних потреб «створило культуру споживання, цивілізацію утилітаризму, яка виготовляє споживчі блага і трактує людину як ту, яка вживає речі та може бути використаною як річ»¹⁵.

Серед численних морально-етичних рухів та ідей існують такі, «які є побічними продуктами глобалізації, які носять ознаки утилітаризму»¹⁶. Папа Йоан Павло II твердить, що явище утилітаризму існувало ще до свого наукового, філософського підґрунтя, «адже утилітаризм є немов одвічним руслом, яким має схильність пливти життя поодиноких людей та людських колективів»¹⁷. Папа наголошує, що споживацька ментальність своїм оправданням має постулати та твердження філософських рухів: «Сьогоднішнє поширення тенденцій суб'єктивізму, утилітаризму та релятивізму виявляє себе не просто як прагматична постава або зразки поведінки, а скорше як підхід, що має теоретичну основу та претендує на

¹² Поп. К. PASIKOWSKI, «Pokusa konsumpcjonizmu w świetle personalizmu pedagogicznego Jana Pawła II», 65.

¹³ JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to the United States of America, the fiftieth General Assembly of the United Nations Organization address of His Holiness John Paul II / United Nations Headquarters (New York)*, 5 October 1995/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno.html. (20 вересня 2018).

¹⁴ Поп. JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to the United States of America, the fiftieth General Assembly of the United Nations Organization address of His Holiness John Paul II*/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno.html. (20 вересня 2018).

¹⁵ Т. BIESAGA, «Zagrozenia rodziny na podstawie “Listu do rodzin” Ojca Świętego Jana Pawła II»//перекл. з пол. власний/ *Seminare. Poszukiwania naukowe* №11(1995), 76.

¹⁶ U. MICHAŁAK, «Jana Pawła II apel o etyczny wymiar globalizacji»//перекл. з пол. власний/ *Annales. Etyka w życiu gospodarczym* № 1(11) (2008), 141.

¹⁷ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 19.

повну культурну та соціальну легітимність»¹⁸. Святий папа Йоан Павло II у своїй енцикліці *Fides et Ratio* пише про руйнування філософії як «любіві до мудрості» у сучасному світі та пропаганду її нової ролі, де замість того, щоб бути раціональним пізнанням, її використовують «як “інструментальний розум” для досягнення утилітарних цілей, особистої вигоди або влади»¹⁹. Набувають поширення тенденції розвитку науки в напрямку, в якому не береться до уваги правдива філософія та нехтуються моральні цінності. Відмова від правдивої філософії має свої наслідки: «Позивістська концепція науки породжує етичні та політичні програми “утилітаризму”, їхнє визначення – “цивілізація ефекту, споживацтва”»²⁰. Далі папа Йоан Павло II вказує на завдання морального богослов'я як того, яке має бути істинним, базованим на Божому Слові і «послугуватися філософською етикою, яка апелює до істини про добро, а отже, не є ні суб'єктивістською, ні утилітаристською»²¹.

2.2. ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ УТИЛІТАРИЗМУ ТА ЇХ КРИТИКА ПАПОЮ ЙОАНОМ ПАВЛОМ II

Папа Йоан Павло II у своєму вченні виділяє характерні риси утилітаризму. Так він твердить, що «в основі етичного утилітаризму лежить постійний пошук «“максимального” щастя»²². Утилітаризм побудований на концепції індивідуалістичного пошуку щастя у свободі, «але тут йдеться про свободу, яка не тягне за собою жодної відповідальності»²³. До того ж цей свободний пошук веде до егоїзму, адже розуміється свобода негативно – «від правди і

¹⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Енцикліка Veritatis Splendor («Сяйво Істини»)* (6 серпня 1993), 12/ перекл. Д. Сов'як, ред. Г. Кришталь, П. Гусак Львів: Інститут родини і подружнього життя УКУ УГКЦ.

¹⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Fides et Ratio*, 47.

²⁰ M. CZACHOROWSKI, «Kryzys współczesnej etyki. Diagnoza Jana Pawła II»// перекл. з пол. власний/ *Pamięć – Dia og – Tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*/ ред. H. Czakowska, M. Kuciński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 2016, 43.

²¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Fides et Ratio*, 98.

²² ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 14.

²³ M. PARZYSZEK, «Wartość miłości obłubieńczej w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II»//перекл. з пол. власний/ *Rozprawy Społeczne №4(9)* (2015), 39.

любові, права і норми, а також релігії»²⁴. Папа Йоан Павло II вказує, що свобода, не базована на правді, «набуває індивідуалістичного забарвлення і, не зважаючи на свободу інших, ув'язнює людину у власному егоїзмі»²⁵. Йоан Павло II звертає увагу на те, який руйнівний характер має неправильне розуміння і використання свободи: «Змістом свободи тоді стає любов до себе самого — аж до зневаги до Бога і ближніх»²⁶. Папа вказує на те, що утилітаризм не є вченням про правдиву свободу, адже він «становить загрозу для осіб та народів і перешкоджає побудові правдивої культури свободи»²⁷. За словами папи Йоана Павла II, свободу, не базовану на любові до Бога і ближніх, людина часто використовує «як автономну силу для самоутвердження, часто проти інших, заради власного егоїстичного “добра”»²⁸. Так людина з часом втрачає сенс життя і намагається його віднайти, тому й виникають такі ідеології як утилітаризм, споживацтво та гедонізм²⁹.

Папа Йоан Павло II вказує на завужене бачення щастя з боку утилітаризму. Так він твердить, що, з точки зору утилітариста щастя не є нічим більшим, ніж приємне життя³⁰. Папа вказує на односторонність погляду утилітаризму на явище приємності (як «мета сама в собі»), адже «спрощення почуттів до категорій чуттєвого “задоволення” та “болю” є спрощеним поглядом більш складної емоційної структури»³¹. Йоан Павло II вказує також на неповне та помилкове бачення людини, адже утилітаристське та суто матеріалістичне сприйняття особи «не відкриває в цій людині виразної складності, матерії і духа, як двох співфакторів, що творять одне особове

²⁴ J. TYRAWA, «Jeden Świat – wiele kultur w kontekście dialogu»// перекл. з пол. власний/ *Pamięć – Dia og – Tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*/ ред. H. Czakowska, M. Kuciński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 2016, 29.

²⁵ JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to Cuba (January 21-26, 1998) Homily of John Paul II José Martí Plaza (Havana), 25 January 1998*/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1998/documents/hf_jp-ii_hom_19980125_lahabana.html. (25 вересня 2018).

²⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 17.

²⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 17.

²⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 5.

²⁹ Пор. J. TYRAWA, «Jeden Świat – wiele kultur w kontekście dialogu», 29.

³⁰ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 19.

³¹ R. MODRAS, «The moral philosophy of pope John Paul II»//перекл. з англ. власний/ *Saint Louis University, Theological Studies* (1980), 689.

буття, яке цілу свою специфіку завдячує саме духовній душі»³². Йоан Павло II наголошує на єдності матерії і духа у людині, не перенаголошуючи на чомусь одному, «щоби афірмувати одні приємності, як духові чи вищі, а інші – наприклад, чуттєві, тілесні, матеріальні – нехтувати»³³.

Утилітаризм, отже, гласить, що необхідно добиватися максимілізації приємності і щастя та мінімалізації страждань і нещастя. Але принцип утилітаризму поширюється не виключно на одну особу, але й служить для приємності, щастя та задоволення потреб кожного індивіда та всієї спільноти загалом³⁴. Папа Йоан Павло II представляє постулат утилітаристичного вчення: «Утилітаристична антропологія та етика, яка з неї випливає, ґрунтується на переконанні, що засадничо людина змагає до власного інтересу або інтересу групи, до якої належить»³⁵³⁶. Словом, це ідея «спільного раю егоїстів». В одному зі своїх пасхальних послань Святий Папа Йоан Павло II пише: «Воскреслий Христос вказує дорогу надії, йдучи якою, зможемо разом розвиватися до більш справедливого та взаємовигідного світу, в якому сліпий егоїзм небагатьох не переважатиме над криками болю багатьох, зводячи цілі народи до умов прогресуючої бідності»³⁷. Так папа пише про ту ж максимілізацію щастя і мінімалізацію страждань. Але Йоан Павло II звертає увагу на іншу перспективу щастя, ніж утилітаристську. Папа зауважує слабкість і помилковість саме утилітаристського погляду на здобуття «щастя» і усунення бід. Помилка полягає «у визнанні самої приємності єдиним або найбільшим добром, якому все інше в діях людини та

³² К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 19.

³³ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 19.

³⁴ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 19.

³⁵ ІВАН ПАВЛО II, *Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть*/перекл. з італ. М. Прокопович, ред. Б. Гудзяк, М. Прихода, Львів: Літопис 2005, 49.

³⁶ У тексті польського перекладу йде мова про те, що «*że człowiek zasadniczo dąży do korzyści własnej i korzyści grupy, do której należy*» («що людина засадничо змагає до власної користі і користі групи, до якої належить») (JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przelomie tysiącleci*, Kraków: Wydawnictwo ZNAK, 2005, 17), а не «власного інтересу або інтересу групи, до якої належить».

³⁷ JOHN PAUL II, *Urbi et Orbi, Message of His Holiness Pope John Paul II*, 23 April 2000/перекл. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/urbi/documents/hf_jp-ii_mes_20000423_easter-urbi.html. (26 вересня 2018).

людського суспільства повинно бути підпорядковане»³⁸. Поняття приємності не може охопити те, що називаємо «щастям». Приємність знаходиться у категоріях «суб'єктивно-задовільняючого», тоді як щастя – категорія об'єктивного добра для людини та має характер цінності³⁹. Йоан Павло II вказує на обмеженість і недостатність приємності для задоволення абсолютно усіх потреб людини, адже утилітарне щастя розуміється «як пошук приємності, одноразове заспокоєння, яке дає щастя людині без огляду на об'єктивну вимогу правдивого добра»⁴⁰. При тому, незважаючи на всі намагання утилітаристів поставити приємність на вершину ієрархії цінностей, все ж вона є «добром суб'єктивним і неоднорідним, тому не піддається об'єктивному підрахунку»⁴¹. Йоан Павло II говорить про ієрархію цінностей утилітаристів: «Вимір добра і вимір радості в думці утилітаристів [...] поставлено на другий план стосовно стремління до вигоди і насолоди»⁴². Папа вказує, що приємність не має бути тою категорією, якою мотивовані вчинки людини, а також метою життя, а лише «по своїй суті є чимось побічним, випадковим, чимось, що може появитись при нагоді дії»⁴³. Йоан Павло II пише, що неприпустимо вважати приємність критерієм моральності того чи іншого вчинку, адже «неодноразово те, що є істинно добрим, те, що мені наказує мораль і сумління, в'яжеться саме з певною прикрістю і домагається відмовлення від якоїсь приємності»⁴⁴.

Святий папа Йоан Павло II звертає увагу на внутрішню суперечність у твердженнях утилітаризму. Оскільки утилітаристи прагнуть досягнути максимальної приємності для максимальної кількості осіб, вони не зможуть цього досягти без впадання в егоїзм, «адже приємність по своїй суті є тільки актуальним добром і тільки даного суб'єкту, не є добром понад-суб'єктивним,

³⁸ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 19.

³⁹ Пор. Д. фон ГІЛЬДЕБРАНДТ, *Етика*/ перекл. з англ. О. Городиська, ред. Д. Федорика та ін. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2002, 78.

⁴⁰ М. PARZYSZEK, «Wartość miłości obłubieńczej w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II», 38.

⁴¹ R. PLICH, «Proporcjonalizm : pokusa uylitaryzmu w teologii moralnej»//перекл. з пол. власний/ *Kolegium Filozoficzno-Teologiczne OO. Dominikanów w Krakowie, Forum Teologiczne* №12 (2011), 80.

⁴² ІВАН ПАВЛО II, *Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть*, 49.

⁴³ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 19.

⁴⁴ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 20.

трансуб'єктивним»⁴⁵. Тобто, те, що приємне одній особі, не обов'язково є приємним іншій; приємність, отже, є благом суб'єктивним, а не об'єктивним. Святий папа Йоан Павло II розкриває всю неправдивість утилітарного «щастя»: «Задоволення, даровані поверхневим гедонізмом, є мінущі і не залишають нічого, крім порожнечі у душах, є ілюзорним закриватися у мушлі власного егоїзму»⁴⁶. Керуючись у житті пошуком утилітарного задоволення своїх потреб, людина потрапляє в закритість, шукає лише суб'єктивного задоволення, адже утилітаризм представляє видимість щастя без істинного підґрунтя – об'єктивного добра⁴⁷.

Папа Йоан Павло II звертає увагу на ще одну суперечність: з точки зору утилітаризму, якщо приємність, яку отримує одна особа, перестає приносити приємність іншій, то тоді для цієї іншої вона перестає бути важливою, а часом починає набувати якостей неприємності та зла⁴⁸. Цей суб'єктивізм веде дорогою до егоїзму і несприйняття блага когось іншого, крім себе, а людина, яка піддається такому суб'єктивізму, як пише святий папа Йоан Павло II, «керується тільки суб'єктивною і мінливою думкою чи просто своїм егоїстичним інтересом і примхою»⁴⁹. Йоан Павло II звертає увагу на те, що утилітаризм не здатний побудувати відносин абсолютної і загальної вигоди. Єдиним виходом буде вийти із суб'єктивізму, проте, як пише папа, «такому підходу послідовний утилітаризм може (і мусить) протиставляти тільки якусь гармонізацію егоїзмів»⁵⁰. Проте понтифік підкреслює, що «гармонізувати егоїзми» нереально, так як егоїзм – це закриття у собі, у власному індивідуалізмі і нездатність вийти назустріч іншому⁵¹. Папа пише, що необхідно будувати здорові відносини та виховувати людей навіть «у суспільстві, розхитаному й розколеному напругою та конфліктами, що

⁴⁵ К. Войтила, *Любов і відповідальність*, 21.

⁴⁶ JOHN PAUL II, *Message of His Holiness John Paul II to youth of the world on the occasion of the II World Youth Day 1987*, Vatican, 30 November 1986/ пер. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/youth/documents/hf_jp-ii_mes_30111986_ii-world-youth-day.html. (24 вересня 2018).

⁴⁷ Пор. М. PARZYSZEK, «Wartość miłości oblubieńcej w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II», 38.

⁴⁸ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 21.

⁴⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 19.

⁵⁰ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 22.

⁵¹ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 22.

виникають внаслідок шалених зіткнень різних індивідуалізмів та егоїзмів»⁵². Святий папа Йоан Павло II, спостерігаючи вплив утилітаристських ідей та споживацької ментальності на суспільство, зазначає, що людська спільнота, яка піддається різним видам егоїзму, перетворюється «на систему поневолення слабших сильнішими, або ж на арену повсякчасної боротьби одних проти одних»⁵³.

Папа Йоан Павло II звертає увагу на ще один аспект людського життя, який абсолютно не вписується в концепцію «щастя» утилітаризму – людське страждання. Він зауважує, що сучасне суспільство «не надає жодного значення стражданню чи не помічає його вартості, а навпаки, вважає за зло, якого слід за будь-яку ціну позбутися»⁵⁴. Утилітарне бачення досягнення щастя є звуженим, адже «йдеться не про правду про людське буття і життя, в якому є місце на терпіння, а про успіх в утилітарній перспективі, в ілюзорній надії максимілізації “матеріалістичного” щастя для усіх»⁵⁵. Папа посилається на парадоксальні приклади зі Святого Письма, які представляють іншу перспективу страждань, хвороби та бідності; цитує зокрема слова Ісуса Христа: «Лікаря треба не здоровим, а хворим» (Мр 2, 17), а також звертає увагу на непостійність «забезпеченості» та впевненості у багатстві, представляючи притчу про безумного багача (пор. Лк 12, 15-21)⁵⁶.

Йоан Павло II звертає увагу на особливість утилітарної культури, «яка звикла оцінювати важливість речей і навіть людей відповідно до їхньої безпосередньої “корисності”»⁵⁷. Йоан Павло II, посилаючись на відомого німецького філософа Іммануїла Канта (1724-1804 рр.), вказує на слабкість

⁵² ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 37.

⁵³ ЙОАН ПАВЛО II, *Енцикліка Dives in Misericordia*, («Бог, багатий милосердям») (30 листопада 1980), 14/ Львів: Видавництво «Місіонер» 2008.

⁵⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 15.

⁵⁵ R., OTOWICZ, «Ideologiczne zagrożenia daru życia w centrum uwagi współczesnej kwestii społecznej», 199.

⁵⁶ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 32.

⁵⁷ JOHN PAUL II, *Post-synodal apostolic exhortation «Vita Consecrata» of the Holy Father John Paul II to the bishops and clergy, religious orders and congregation, s societies of apostolic life, secular institutes and all the faithful on the consecrated life and its mission in the church and in the world*, 25 March 1996//перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031996_vita-consecrata.html. (29 вересня 2018).

утилітаризму. Кант є творцем морального імперативу: «Дій так, наче ти обіймаєш все людство – трактуючи як себе, так і кожну іншу особу – завжди як мету, ніколи як засіб»⁵⁸. Утилітаризм натомість носить нищівний характер у сфері моралі: «Утилітаризм приймає формальний принцип універсалізації норм моралі. Проте це не ставить людську особу на перший план»⁵⁹. Йоан Павло II, роздумуючи над питанням використання людської праці, ставить питання щодо припустимості трактування людини як засобу на шляху до досягнення мети⁶⁰. Папа робить висновок з точки зору утилітариста: «Якщо єдиною і необхідною метою людини є приємність, якщо вона також становить цілу основу моральної норми в людській поведінці, то само собою все в цій поведінці мусить бути трактованим, як засіб до цього добра і мети»⁶¹. Так само і людина може бути потрактованою як засіб до досягнення мети – щастя(чи приємності). Тут можна прослідкувати невластиве розуміння слова «вживати», адже «це “вживання” окреслене як спосіб дії, властивий щодо речі, але має бути виключеним щодо особи, бо трактує її лише як засіб до досягнення мети»⁶². Інструменталізація людини, використання її як предмету спричинює численні деструктивні наслідки. Папа Йоан Павло II звертає увагу, що утилітаризм розмиває, а то й знищує в людини відчуття того, що є правдиве, добре і святе, і це врешті-решт приводить до занепаду: «Існує, врешті, й десакралізація, що часто перетворюється в “дегуманізацію” тієї людини і суспільства, для яких немає нічого “святого”»⁶³. Отож керована виключно критеріями «корисності», утилітаристська етика трактує людину не як особу, а як засіб, адже «інструменталізує» людину для досягнення певної мети⁶⁴. Йоан Павло II закликає не піддаватися утилітаристській етиці, яка має деструктивний

⁵⁸ I. KANT, *Groundwork for the Metaphysics of Morals*/ перекл. з англ. власний/ перекл. та ред. A. W. Wood, New Haven - London : Yale University Press 2002, 47.

⁵⁹ A. ZADROGA, «The origin of moral norms in business ethics and marketing ethics: personalism versus utilitarianism»//перекл. з англ. власний/ *Seminare* №4(38) (2017), 97.

⁶⁰ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 8.

⁶¹ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 20.

⁶² M. CZACHOROWSKI, «Kryzys wspolczesnej etyki. Diagnoza Jana Pawła II», 43.

⁶³ ЙОАН ПАВЛО II, *Dives in Misericordia*, 12.

⁶⁴ Пор. M. CZACHOROWSKI, «Kryzys wspolczesnej etyki. Diagnoza Jana Pawła II», 39.

характер та є загрозою для сакральності людського життя, так як представляє його недосконалість та негідність⁶⁵.

2.3. ВПЛИВ УТИЛІТАРИЗМУ НА ЛЮДИНУ ТА СУСПІЛЬСТВО

Святий папа Йоан Павло II серед кризових явищ сьогодення згадує також суто утилітарні цінності, що мають свій вплив на людські стосунки, які починають будуватися на фундаменті пошуку егоїстичної приємності та нехтування спільним добром⁶⁶. До прикладу, у високорозвинених країнах світу поширюється нівелювання справжніх цінностей і застосовується «надмірна пропаганда чисто утилітарних цінностей з невпинним заохоченням інстинктів і тенденцій до негайного споживання»⁶⁷. Не тільки окремі особи, а й цілі суспільні групи погоджуються «з гедоністичним та утилітарним баченням самореалізації людини»⁶⁸.

2.3.1. ВПЛИВ УТИЛІТАРИЗМУ НА СУСПІЛЬНЕ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ

Папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що численні негативні явища егоїзму та підпорядкування чисто утилітарним поглядам з часом переростають у те, що окремі особи, а то й суспільні групи посягають на гідність людини та навіть на її право на життя. Тоталітарний характер утилітаристичної ідеології можна прослідкувати у багатьох ділянках суспільного життя (наприклад, у законодавстві, системі охорони здоров'я), при чому він набирає все нових і нових різновидів⁶⁹. Так у своїй енцикліці *Evangelium Vitae* папа вказує, що у випадках посягання на людське життя правова система вже втрачає здатність діяти на благо суспільства, а «держава перестає бути “спільним домом”, де всі можуть жити згідно з основами рівності, і перетворюється на тиранію, узурпуючи собі право в ім'я суспільної користі (яка справді є тільки

⁶⁵ Пор. JOHN PAUL II, *Address of His Holiness John Paul II at the presentation of the letters accrediting new ambassadors to the Holy See*, 12 December 1996/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1996/december/documents/hf_jp-ii_spe_19961212_ambassadors.html. (1 жовтня 2018).

⁶⁶ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Dives in Misericordia*, 12.

⁶⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 29.

⁶⁸ M. GRUCHOŁA, «Konsumpcjonizm — nową religią współczesnego człowieka?»//перекл. з пол. власний/ *Roczniki Kulturoznawcze* 8т., №3(2017), 43.

⁶⁹ Пор. Marek CZACHOROWSKI, «Kryzys współczesnej etyki. Diagnoza Jana Pawła II», 45.

інтересами якоїсь групи)»⁷⁰. Папа підкреслює, що демократія як така без системи цінностей може легко перетворитися у тоталітарний режим, для якого не існує об'єктивного права⁷¹. Утилітаризм має риси диктатури, оскільки намагається нав'язати «правила гри», а його послідовники переконані, що діють на благо: «Істотна риса тоталітаризму – це його антиперсоналізм. Він трактує людину типово функціонально і утилітаристично, позбавляючи її тим самим природженої гідності»⁷². Спричинене утилітаризмом приниження людської гідності має своє коріння в тому, що тоталітарний світогляд «вирішує про трансцендентність людини у світі і суспільстві»⁷³. Папа Йоан Павло II, захищаючи гідність кожної людини і виступаючи за захист її законних прав, наголошує, що тих істинних прав не можна порушувати та вказує на причину сучасного стану речей: «Коріння сучасного тоталітаризму можна впізнати у запереченні трансцендентної гідності особистості, видимого образу невидимого Бога»⁷⁴.

На Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 5 жовтня 1995 року святий папа Йоан Павло II виступив з посланням в якому розкриває всю масштабність руйнівного впливу утилітаризму на людину і суспільство. Папа виявляє несправедливі відносини у політичному житті, бо часто держави, натхнені утилітаризмом, вважають свої інтереси абсолютним благом, включаючи підпорядкування та утиснення слабших країн⁷⁵. Йоан Павло II приводить до прикладу численні війни та утвердження тоталітарних режимів, які брали свій початок від помилок непідпорядкування своєї свободи істині, і

⁷⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 20.

⁷¹ Поп. JOHN PAUL II, *Address of His Holiness John Paul II to H.E. Mrs Rosemary Karpinsky Dodero, new ambassador of Costa Rica to the Holy See*, 12 December 1996/пер. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1996/december/documents/hf_jp-ii_spe_19961212_ambassador-costa-rica.html. (3 жовтня 2018).

⁷² P. TARASLEWICZ, «Jan Paweł II o totalitaryzmie»// перекл. з пол. власний/Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 229.
<https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/3901/Jan%20Pawe%C5%82%20II%20o%20totalitaryzmie.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (4 жовтня 2018).

⁷³ M. CZACHOROWSKI, «Kryzys wspolczesnej etyki. Diagnoza Jana Pawła II», 40.

⁷⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 44.

⁷⁵ Поп. JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to the United States of America, the fiftieth General Assembly of the United Nations Organization address of His Holiness John Paul II*/перекл. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno.html. (5 жовтня 2018).

вказує, що це завжди «веде до безмежного утвердження власного інтересу і не дає обмежити себе жодними обов'язками справедливості»⁷⁶.

Святий папа Йоан Павло II вказує на прояви утилітаризму в економічному житті у різних масштабах – як міжособистісних, так і міжнародних. Питання економічного добробуту також охоплює різні рівні: «Організація і умови праці є проблемою кожної людини, але також вони становлять проблеми локальних спільнот, урядів держав і цілого світу»⁷⁷.

У силу різних факторів, існує суттєва різниця між багатими і бідними державами, вона зростає, тому багаті розвиваються, а бідні дедалі більше занепадають⁷⁸. Тут папа вказує на один з проявів споживацтва – «економічний утилітаризм, під впливом якого більш потужні країни маніпулюють слабшими та використовують їх»⁷⁹. Йоан Павло II, аналізуючи ситуацію дедалі більшого економічного розвитку багатих країн та занепаду і неспроможності розвиватися без зовнішньої допомоги бідних, вказує серед причин такого стану речей байдужість і закритість економічно розвинених держав та пропонує за допомогою діяльності міжнародних спільнот вирішувати питання «цілої людської сім'ї»⁸⁰.

Якщо економічний розвиток суспільства сприймається як розвиток всецілий, то це сприяє поширенню утилітарних ідей і відповідного упадку моральних цінностей, що й можна спостерегти в економічно розвинених країнах: «Утилітаризм таїть в собі серйозні небезпеки, які загалом можна охарактеризувати як хворобу процвітаючих суспільств»⁸¹. Папа твердить, що

⁷⁶ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 17.

⁷⁷ Т. ВОЈСІК, «Recepcja "Laborem exercens" prez Miedzynarodowa Organizacje Pracy» //перекл. з пол. власний/*Praca kluczem polityki społecznej (Materiały symposium w 25-lecie wydania encykliki Laborem exercens Jana Pawła II)*/Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II 2007, 237.

⁷⁸ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Енцикліка Laborem Exercens («З праці своєї»)* (14 вересня 1981), 17// *Енцикліка Вселенського Архипієрея Івана Павла II*, Торонто-Рим: Видавництво оо. Василян 1989, 113-198.

⁷⁹ JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to the United States of America, the fiftieth General Assembly of the United Nations Organization address of His Holiness John Paul II*/перекл. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno.html. (5 жовтня 2018).

⁸⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Laborem Exercens*, 10.

⁸¹ О. ВОЛИНЕЦЬ, «Католицька Церква про джерела сучасної кризи цінностей», 5.

розвиток усіх країн і частин світу потребує великих зусиль, у ньому мають брати участь усі, без винятку, а розвинені країни повинні «відмовитися від строго утилітарних підходів та розробляти нові, натхнені більшою справедливістю та солідарністю»⁸².

На рівні держави, а також відносин «роботодавець-працівник», папа Йоан Павло II бачить негативні наслідки матеріалізму, які суперечать правді про людську працю як покликання людини, бо праця перетворюється на «товар», що його працівник – зокрема ж робітник у промислі – “продає” працедавцеві, водночас же власникові капіталу»⁸³. Таким чином, існує загроза появи суто утилітаристського мислення та інструменталізації людини, пошуку виключно ефективності та корисності. Говорячи про економічний матеріалізм, папа Йоан Павло II вказує, що «загроза розглядання людської праці як своєрідного “товару” чи якоїсь безіменної “сили” (мова тут якраз про “робочу силу”), потрібної для продукції, існує повсякчасно»⁸⁴. Моральні цінності в такому випадку нехтуються і людина перестає бути метою економіки, а починає бути засобом у досягненні економічного добробуту. Тому важливим є зважати не тільки на примноження благ та збільшення добробуту, але й на «пошанування духовної природи людини, моральний аспект соціального та економічного розвитку»⁸⁵.

Утилітаристське бачення від самого початку ставить «приємність» і добробут вище людини. Персоналістичний підхід – прихильником якого зокрема був святий папа Йоан Павло II – дозволяє зрозуміти мету економічного добробуту (для блага людини) і виявити відповідну пошану до

---

⁸² JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to the United States of America, the fiftieth General Assembly of the United Nations Organization address of His Holiness John Paul II*/перекл. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno.html. (5 жовтня 2018).

⁸³ ЙОАН ПАВЛО II, *Laborem Exercens*, 7.

⁸⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Laborem Exercens*, 1.

⁸⁵ J. MARIAŃSKI, *Praca ludzka jako wartość moralna. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła Katolickiego*/перекл. з пол. власний/ ред. Cyprian Rogowski, Jan Mazur, Lublin: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie 2017, 87.

людини як до особи та «на відміну від утилітаризму, виключає можливість трактувати будь-яку людину як засіб до якоїсь мети»⁸⁶. Папа Йоан Павло II бачить помилковість споживацької культури та утилітаризму і їхню загрозу, зокрема, в економічному житті та у питаннях людської праці. Папа бачить, що працівники є заручниками свого становища і часто змушені працювати, щоб забезпечити проживання своє і своєї сім'ї, тому єдиним виходом із замкнутого кола є «вивільнити працю із її стану “товару” і гарантувати можливість з гідністю працювати»⁸⁷. Він твердить, що економіка та праця мають служити людині, «бо ж остаточною метою праці завжди залишається людина, яку б то працю вона не виконувала»⁸⁸. Святий папа Йоан Павло II пропонує відмовитися від неправильного бачення слова «процвітання», «щоб не закривати його суто у вузькій утилітарній перспективі, яка залишає мало місця для таких цінностей як солідарність та альтруїзм»⁸⁹.

2.3.2. ВПЛИВ УТИЛІТАРИЗМУ У СТАТЕВОМУ ЖИТТІ ТА НА СІМ'Ю

Папа Йоан Павло II звертає увагу на ще одну сферу людського буття, яка покликана бути середовищем правдивої любові, але в якій можливий вплив утилітаризму, – сферу людської статевої⁹⁰. Папа відзначає кризові явища, які загрожують плеканню істинної любові та нерідко стають причиною руйнування сімей та відповідно морального упадку в суспільстві. Святий папа Йоан Павло II говорить про так звану «гармонізацію егоїзмів» як спробу утилітаризму задовільнити потреби не тільки одної особи, і ставить питання: «Чи, для прикладу, можна згармонізувати в сексуальній царині егоїзм жінки та чоловіка?»⁹¹.

⁸⁶ A. ZADROGA, «The origin of moral norms in business ethics and marketing ethics: personalism versus utilitarianism», 99.

⁸⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 19.

⁸⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Laborem Exercens*, 6.

⁸⁹ JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to the United States of America, the fiftieth General Assembly of the United Nations Organization address of His Holiness John Paul II*/перекл. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno.html. (6 жовтня 2018).

⁹⁰ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 20.

⁹¹ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 22.

Понтифік звертає увагу на багато небезпек, які можуть стати на заваді плекання справжньої любові між чоловіком і жінкою: «Здається ж бо, що в сексуальній сфері виникає особливо багато нагод до трактування особи – навіть мимохіть – як предмета вжитку»⁹². Тут йде мова про характерну рису утилітаризму, на яку неодноразово звертає увагу папа, а саме – інструменталізацію особи. Одним з явищ утилітаристського та споживацького трактування людини як предмету торгівлі та нехтування гідністю людської особи є проституція. Йоан Павло II звертає увагу на це явище серед інших зловживань проти людської гідності (зокрема жіночої) та пише: «Гідність жінки, на жаль, заперечується впертою настановою, яка трактує людську істоту не як особу, а як річ, як предмет купівлі-продажу, поставлений на службу егоїстичному інтересові та самозадоволенню»⁹³. Проституція глибоко вражає гідність людини як тої, яка віддає себе (адже робить себе предметом використання, а іншу сторону – джерелом збагачення, об'єктом отримання приємності тощо), так і тої, яка користується з проституції (адже інструменталізує особу, переводить її в розряд «речей», які можна купити)⁹⁴. Папа звертає увагу на те, що торгівля людьми існує досі, явище, яке наочно показує оцінювання людини як товару, «зокрема, сексуальна експлуатація жінок і дітей є особливо огидним аспектом цієї торгівлі і має бути визнана як внутрішнє насилля над людською гідністю і правами»⁹⁵. Боротьба за людську гідність та належне пошанування людських прав, як пише папа Йоан Павло II, стикається з «тривіалізацією сексуальності» та поширеним у суспільстві (зокрема за допомогою засобів масової інформації) моральної вседозволеності та безвідповідальності у

⁹² К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 15.

⁹³ ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 91.

⁹⁴ Пор. К. СМҀКОВСКИ, «Wybrane moralne aspekty prostytutki»//пер. з пол. власний/ *Symposium Rok XXI* № 2(33) (2017), 144.

⁹⁵ JOHN PAUL II, *Letter of John Paul II to Archbishop Jean-Louis Tauran on the occasion of the International conference "Twenty first century slavery - the human rights dimension to trafficking in human beings"*, Vatican, 15 May 2002/пер. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/2002/documents/hf_jp-ii_let_20020515_tauran.html. (6 жовтня 2018).

статевому житті⁹⁶. Використання особи як засобу для задоволення має свою причину – «це стосується, наприклад, утилітарного підходу до статевого акту як лише до джерела приємності»⁹⁷. Йоан Павло II пише, що існує культура, яка «баналізує людську сексуальність», переводить осіб в розряд предмету та розглядає людину лише з точки зору тілесності, як засіб задоволення власних егоїстичних потреб, руйнуючи правдиве розуміння любові⁹⁸. Папа звертає увагу на завдання людської сексуальності, рівно ж – і на небезпеки, які можуть чекати на осіб, які неправильно її трактують: «Гідність сексуальності, яка служить сопричастю і взаємному даруванню осіб, перетворюється в щось здеградоване і тим самим є зведеною до нічого більшого, як споживче благо»⁹⁹. Йоан Павло II вказує, що утилітаризм не передбачає, що особи позбудуться егоїзму, навіть після «гармонізації»: «Егоїзми залишаться в цій гармонізації далі егоїзмами, з тим лише, що ці два егоїзми, жіночий та чоловічий, будуть для себе взаємно придатними і взаємно корисними»¹⁰⁰.

У своєму *Листі до сімей* папа Йоан Павло II звертає увагу на нове культурне явище, в якому тілесність і духовність людини є протилежними і нічим не пов'язаними – нео-маніхейство¹⁰¹. Папа наголошує, що це нове явище є відголосом давнього вченн, яке негативно впливає на людські взаємовідносини, викривлює об'єктивну істину про людину та заперечує гідність особи. Йоан Павло II пише про наслідки, які приносить нео-маніхейство, які є схожі з наслідками утилітаризму: «Людина перестає жити як особа і суб'єкт. Вона стає простим об'єктом, незважаючи на всі наміри і

---

⁹⁶ Пор. JOHN PAUL II, *Letter of His Holiness John Paul II to Mrs. Gertrude Mongella Secretary General of the Fourth World Conference on Women of the United Nations*, Vatican, 26 May 1995/пер. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1995/documents/hf_jp-ii_let_19950526_mongella-pechino.html. (6 жовтня 2018).

⁹⁷ К. PIELORZ, «Teologia ciała — koncepcja Jana Pawła II jako odpowiedź na wyzwania współczesnej rodziny»//пер. з пол. власний/ *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* № 34 (2014), 118.

⁹⁸ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 37.

⁹⁹ JOHN PAUL II, *Post-synodal Apostolic exhortation «Pastores Dabo Vobis» to the bishops, clergy and faithful on the formation of priests in the circumstances of the present day*, Rome, 25 March 1992/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031992_pastores-dabo-vobis.html. (7 жовтня 2018).

¹⁰⁰ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 22.

¹⁰¹ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 19.

заяви про протилежне»¹⁰². У твердженнях нео-маніхейства перекреслюється правда про людину як єдність тіла, душі і духа, а людина з особи перетворюється на «набір біологічних інстинктів, які технічна культура має задовільняти і використовувати для примноження власних зисків»¹⁰³. Ведучи мову про гідність подружнього союзу, папа Йоан Павло II наводить до прикладу кілька уривків зі Святого Письма, де оспівується краса кохання між чоловіком і жінкою, зокрема, одним з таких уривків є вигук Адама, коли він побачив Єву: «Це справді кість від моїх костей і тіло від мого тіла» (Бут 2, 23), а далі вказує на наслідки нео-маніхейства: «Ця нео-маніхейська культура призвела, наприклад, до того, що людська сексуальність розглядається швидше як сфера маніпуляцій та експлуатації»¹⁰⁴. Нео-маніхейська культура старається ствердити, що людина втрачає свободу, а є лише детермінованою біологічними процесами, а також, будучи сексистською, пропагує свої ідеї «через порнографію чи фільми, в яких любов і подружжя замінюється на переважаючу, непереборну, пануючу над людною силою статевого інстинкту»¹⁰⁵. Папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що гідним є представити правду про повноту людської сексуальності, а не лише тілесний аспект, «бо сексуальність є багатством всієї людини – тіла, емоцій і душі – і вона проявляється в супроводі людини до дарування себе в любові»¹⁰⁶.

Святий папа Йоан Павло II звертає увагу на кризові явища у подружжі та сім'ї, які можливі під впливом суто корисливих цілей: «У контексті споживацької цивілізації жінка може стати об'єктом для чоловіка, діти – перешкодою для батьків, сім'я – інститутом, який обмежує свободу його членів»¹⁰⁷. Понтифік дає ще одну характеристику утилітаризму: «Утилітаризм здається програмою послідовного егоїзму без жодної

¹⁰² ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 19.

¹⁰³ T. BIESAGA, «Zagrożenia rodziny na podstawie "Listu do rodzin" Ojca Świętego Jana Pawła II», 77.

¹⁰⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 19.

¹⁰⁵ T. BIESAGA, «Zagrożenia rodziny na podstawie "Listu do rodzin" Ojca Świętego Jana Pawła II», 77.

¹⁰⁶ THE PONTIFICAL COUNCIL FOR THE FAMILY THE TRUTH AND MEANING OF HUMAN SEXUALITY, *Guidelines for Education within the Family*, Vatican City, 8 December 1995, 46/перекл. з англ. власний/
http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_08121995_human-sexuality_en.html. (7 жовтня 2018).

¹⁰⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 13.

можливості переходу до автентичного альтруїзму»¹⁰⁸. В утилітаристській ментальності не передбачається місця для самопожертви, адже власна вигода від цього зменшується або ж взагалі знаходиться під загрозою. У своїй енцикліці *Evangelium Vitae* Йоан Павло II звертає увагу, що «контрацептивна ментальність» та небажання мати дітей ґрунтується на «гедоністичному й безвідповідальному ставленні до статевого життя і спирається на егоїстичну свободу, яка бачить у продовженні роду перешкоди для повного розвитку особистості людини»¹⁰⁹. Небажання ставати батьками дуже часто виникає з міркувань корисливості, а дитина сприймається як об'єкт – перешкода на шляху кар'єрного розвитку чи збагачення. Дитина вже не сприймається як плід любові між чоловіком і дружиною, а як свого роду «розкіш», яку можуть собі дозволити заможні люди. Особливо така картина широко розповсюджена в суспільствах з високим рівнем економічного розвитку: «Батьки багатих країн бояться економічних та особистих зусиль для утримання дитини»¹¹⁰. Церква натомість навчає, що подружжя у своїй суті має бути відкритим на дітородження: «За самою своєю природою установа подружжя і подружня любов спрямовані до народжування й виховування дітей, якими вони немов увінчуються»¹¹¹. Справжня любов є відкрита на дар любові, не виключаючи народження дітей, які покликані бути плодом подружньої любові, не повинні сприйматися як перешкода для отримання якогось блага чи приємності. Утилітаристська ментальність виключає самопожертву і неприємності, пов'язані з народженням і вихованням дітей, відповідальність за ще одне життя. Так звана «технічна культура» є причиною того, що чимраз більше молодих людей не бажають брати на себе відповідальність батьківства через брак справжньої жертвенної любові та присутність боязні і всякими способами прагнуть уникнути зачаття

¹⁰⁸ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 21.

¹⁰⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 13.

¹¹⁰ T. BIESAGA, «Zagrozenia rodziny na podstawie "Listu do rodzin" Ojca Świętego Jana Pawła II», 77.

¹¹¹ II ВАТИКАНСЬКИЙ СОБОР, *Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі Gaudium et spes («Радість і надія»)* (7 грудня 1965)// *Документи Другого Ватиканського собору*, Львів: Свічадо 2014, 48.

дитини¹¹². «Технічна культура» подає аргументи, через які пари уникають зачаття чи народження дитини: економічні невігоди, відповідальність за виховання дитини, важкість пологів; а також пропонує засоби для уникнення цих неприємних наслідків, серед яких аборти і контрацепція¹¹³. Папа Йоан Павло II говорить про методи розпізнавання плідності та чесноту стриманості як єдино правильні з точки зору моралі методи регулювання народжуваності¹¹⁴. Папа звертає увагу на те, що чеснота стриманості – це важливий аспект зросту подружжя в любові і на дорозі духовності, вияв пошанування подружнього статевого акту – «того “знаку любові”, в якому “мова тіла” може бути висловлена тільки з урахуванням можливості батьківства»¹¹⁵. Злочини проти життя та гідності подружжя, які носять утилітаристський характер, як зазначає папа Йоан Павло II, не є характерні для справжньої любові.

У своїй критиці утилітаризму папа Йоан Павло II підсумовує, що принцип утилітаризму не може бути прийнятним, адже в своїй суті має закладене негідне ставлення до людини як до об'єкта, а не суб'єкта і противорічить заповіді любові до ближнього: «Будеш любити ближнього твого, як себе самого» (Мр 12, 30). Понтифік пише: «Заповідь говорить про любов до осіб, а принцип утилітаризму вказує на приємність як основу не лише дії, але також нормування людських дій»¹¹⁶. Під деструктивним впливом утилітаризму людське суспільство перестає бути людським, а кожен старається побільшити егоїстичну приємність, проте «цінності людського суспільства не є тільки сумою чисто утилітарних цінностей, але вартостями людськими, такими як добро, взаємне дарування, жертва задля іншого»¹¹⁷.

¹¹² J. STALA, «Rodzina XXI wieku w perspektywie nauczania Jana Pawła II»//перекл. з пол. власний/ *Polonia Sacra* № 4(41) (2015), 166.

¹¹³ Пор. Т. ВІЕСАГА, «Zagrożenia rodziny na podstawie “Listu do rodzin” Ojca Świętego Jana Pawła II», 77.

¹¹⁴ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 214.

¹¹⁵ JAN PAWEŁ II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich...*, Tom 4. Sakrament Rozdz. 3 Prawo życia dał im Bóg w dziedzictwo/перекл. з пол. власний/http://www.kbroszko.dominikanie.pl/min_t4_3.htm. (13 жовтня 2018).

¹¹⁶ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 23.

¹¹⁷ Т. REROŃ (ред.), «Samobójstwo w ocenie moralności chrześcijańskiej»// перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. А. Мłotek, Т. Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 212.

Йоан Павло II пише теж про можливий вихід з системи утилітаризму: «Єдиний вихід з цього неминучого егоїзму існує тільки через визнання поза чисто суб'єктивним добром, поза приємністю, об'єктивного добра, яке може також єднати особи – і тоді набирає риси спільного добра»¹¹⁸. Спільне добро – це та вартість, навколо якої будується людське суспільство, це принцип, яким керується також і політична влада¹¹⁹. Тому папа Йоан Павло II робить висновок: «Це спільне об'єктивне добро є фундаментом любові»¹²⁰.

Отже, святий папа Йоан Павло II виступає з критикою утилітаризму, вказуючи на його деструктивний вплив на людину і суспільство. Понтифік вказує, що утилітаризм, хоч і твердить, що має на меті досягти абсолютного блага для всіх людей, все ж ставить приємність як мету. Людина, таким чином, може бути використана як засіб для досягнення приємності чи якогось блага. Папа зазначає, що неможливо «згармонізувати егоїзми», бо егоїзм від того не зникає. Тоді виникають «чисто користолюбні відносини» між особами, які мають на меті задоволення виключно своїх потреб¹²¹. Утилітаризм не скерований на об'єктивне добро, а лише на задоволення суб'єктивної приємності. Це спричинює деструктивні явища у суспільстві, включаючи руйнування міжособистісних відносин, руйнування сім'ї, зложивання у статевій сфері, виникнення егоїзму як на особистісному рівні, так егоїзму цілих суспільних груп, «національного» егоїзму, поширення несправедливості тощо. Причини тих та інших негативних явищ криються «в утилітаристичній, хибно базованій концепції людини, зведенні сфери міжлюдських відносин і людських дій до “ужитковості”, перетворенні людської особи в інструментально трактованого індивідуума»¹²².

¹¹⁸ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 21.

¹¹⁹ Jan MAZUR, «Inspiracje Centesimus annus dla polityki społecznej w ponowoczesnym społeczeństwie», 16.

¹²⁰ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 21.

¹²¹ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Dives in Misericordia*, 12.

¹²² W. ZUZIAK, «Jan Paweł II wobec wielkich etycznych wyzwań współczesnego świata»//перекл. з пол. власний/ «Ku Cywilizacji Miłości» *Pokłosie IX Dolnośląskiego Festiwalu Nauki na Papieskim Wydziale Teologicznym 14-21 września 2006 roku*/ ред. Wiesław Wenz, Wrocław: Papieski wydział teologiczny 2006, 154.

РОЗДІЛ ІІІ

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КУЛЬТУРИ СПОЖИВАЦТВА У ТВОРАХ ЙОАНА ПАВЛА ІІ

3.1. ПЕРСОНАЛІСТИЧНА НОРМА ЙОАНА ПАВЛА ІІ ЯК ПРОТИЛЕЖНІСТЬ УТИЛІТАРИСТСЬКІЙ ЕТИЦІ

Будучи персоналістом, Йоан Павло ІІ розглядає особу як найвищу цінність, а Бога як подателя всіх благ і Того, Який бажає спасіння людини. Персоналізм є філософською течією, яка наголошує на гідності та цінності кожної особи, сприяє вихованню відповідальності та вбачає покликання людини в самодаруванні¹.

Папа у своєму аналізі утилітаризму вказує, що він не є пов'язаним з автентичним поняттям любові: «Якщо заповідь любові та любов, яка є предметом цієї заповіді, мають містити в собі сенс, то мусимо їх осадити на відмінному від утилітаризму принципі, на іншій аксіології та на іншій засадничій нормі»². Мало того, папа також говорить про споживацтво та утилітаризм як абсолютно протилежну цивілізацію до цивілізації любові, про яку говорив його попередник папа Павло VI³. Папа Йоан Павло ІІ вказує на справжню любов, відмінну від споживацького використання: «Любов особи мусить полягати на афірмації її понад-речової та понад-споживацької (понад-корисливої) цінності»⁴. Понтифік вбачає в заповіді любові до ближнього (пор. Мр 12, 30) тісний зв'язок з персоналістичною нормою⁵. Йоан Павло ІІ вказує, що персоналізм, так як і заповідь любові, не узгоджується з утилітаристським поглядом на людину як на засіб до мети, що може бути використаним та неналежно пошанованим для досягнення максимальної

---

¹ A. ZADROGA, «The origin of moral norms in business ethics and marketing ethics: personalism versus utilitarianism», 99.

² К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 23.

³ ЙОАН ПАВЛО ІІ, *Лист до сімей*, 13.

⁴ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 25.

⁵ Пор. К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 23.

приємності. У контексті критики утилітаризму папа проголошує свою персоналістичну норму: «Особа є таким добром, що належним і повноцінним відношенням до неї є тільки любов»⁶. Також людська особа є метою, «стартовою точкою для кожної людської діяльності»⁷. Однак папа наголошує, що заповідь любові не є тотожною персоналістичній нормі, адже персоналістична норма і аксіологія лише є доброю основою для заповіді, а також її обґрунтуванням⁸.

Папа Йоан Павло II у своїй персоналістичній нормі говорить також про справедливість, а не лише гідність у відношенні до осіб⁹. Справедливість є однією з чотирьох «головних» чеснот; в Катехизмі Католицької Церкви має таке визначення: «Справедливість є моральною чеснотою, яка полягає в постійному і твердому бажанні віддати Богові і ближньому те, що їм належить»¹⁰. Ця чеснота часто носить юридичний характер і нерідко може бути неправильно потрактована. До прикладу, папа Йоан Павло II говорить про комунізм, послідовники якого добивалися соціальної справедливості, яка набирала часто суто матеріалістичного характеру перерозподілу матеріальних благ¹¹. Однак потрібно зважати на гідність та цінність людської особи (згідно з персоналістичною нормою) та вийти за межі суто юридичного розуміння, позбавляючись неправильного трактування справедливості¹².

Любов є саме тим, що допомагає відкрити цінність особи та побачити іншу перспективу на справедливість; Ісус Христос є Тим, Який закликає піднятися від «фарисейської справедливості» і не занедбувати любові¹³. Папа Йоан Павло II вказує на різну суть любові та справедливості:

⁶ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 24.

⁷ А. ZADROGA, «The origin of moral norms in business ethics and marketing ethics: personalism versus utilitarianism», 99.

⁸ Пор. Кароль ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 24.

⁹ Пор. Кароль ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 24.

¹⁰ СИНОД УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, §1807.

¹¹ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Laborem Exercens*, 8.

¹² Пор. G. ŚWIST, «Sprawiedliwość w nauczaniu Jana Pawła»//перекл. з пол. власний/ *Gdańskie Studia Prawnicze*, Tom XXXV (2016), 431.

¹³ Пор. G. ŚWIST, «Sprawiedliwość w nauczaniu Jana Pawła», 434.

«Справедливість стосується речей [...] з огляду на особу, осіб стосується швидше посередньо, натомість любов торкається осіб прямо і безпосередньо»¹⁴. Любов і справедливість, згідно з персоналістичною нормою, є взаємопов'язані та нероздільні, доповнюючи одна одну: «Любов визначає справедливість, а справедливість служить любові»¹⁵.

У своєму *Листі до сімей* папа Йоан Павло II пише про те, що індивідуалізм також не пов'язаний з правдивою любов'ю. Понтифік підкреслює, що індивідуалістична та колективістська моделі антропології є провальними, тому потрібно застосовувати персоналістичну норму у соціальному вченні Церкви, вказуючи на єдність у різноманітності (тіла і духа в людині, чоловіка і жінки в сім'ї тощо)¹⁶. Так, до прикладу, папа Йоан Павло II використовує персоналістичний аргумент у питанні організації праці та в економічній сфері, вказуючи на можливість усупільнення власності на противагу «дикому капіталізму», та зазначає мету цього усупільнення: «Аби лиш людина [...] могла відчувати, що трудиться “на своїм”»¹⁷. Індивідуалізм, як і етичний суб'єктивізм та релятивізм є руйнівними для моралі, а врешті-решт сіють безлад, який є загрозливим для справжнього блага людини та суспільства¹⁸. Йоан Павло II дає таку характеристику індивідуалізму: «Індивідуалізм передбачає таке використання свободи, коли суб'єкт робить те, що хоче, коли він сам є тим, хто “визначає істину” всього, що він вважає приємним чи корисним»¹⁹. Таким чином індивідуалізм є закритим до розуміння об'єктивного блага, є закритим у собі та сприяє бажанню задоволення виключно власних потреб. Натомість персоналізм є тим ґрунтом на якому можна збудувати цивілізацію любові, тому папа дає йому таку

¹⁴ К. ВОЙТИЛА, *Любов і відповідальність*, 25.

¹⁵ G. ŚWIST, «Sprawiedliwość w nauczaniu Jana Pawła», 432.

¹⁶ Поп. JOHN PAUL II, *Address of John Paul II to the participants in the International study week promoted by the Pontifical Institute for studies on marriage and family*, August 1999/ перекл. з англ. власний/
http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1999/august/documents/hf_jp-ii_spe_19990827_institute-jp-ii.html. (3 листопада 2018).

¹⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Laborem Exercens*, 15.

¹⁸ А. ZADROGA, «The origin of moral norms in business ethics and marketing ethics: personalism versus utilitarianism», 96.

¹⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 14.

характеристику: «“Дух” (ethos) персоналізму альтруїстичний: він спонукає людину стати даром для інших і відкрити радість віддавання себе. Це така радість, про яку говорить Христос (пор. Йо 15, 11; 16;20, 22)»²⁰. Правильні міжособистісні стосунки є обміном дарами – прийманням і даванням. Йоан Павло II вказує на перевагу персоналізму як неогоїстичного поцінування індивідуальності: «Таким чином персоналізм відсторонюється від егоцентризму та розглядає індивідуалізм як індивідуальний підхід до кожної людини – унікальної і незамінної людської особи»²¹.

Отже, Йоан Павло II бачить у персоналізмі добрий засіб для оновлення суспільства та подолання негативних впливів споживацтва та утилітаристської етики: «Персоналізм Йоана Павла II пронизує усі суспільні структури, в яких обов’язковим є першість особи над речами, моралі над технікою, любові над справедливістю. Такими є підвалини “цивілізації любові”»²².

3.2. «ЦИВІЛІЗАЦІЯ ЛЮБОВІ» ЯК ПРОТИЛЕЖНІСТЬ СПОЖИВАЦЬКІЙ КУЛЬТУРИ

Святий папа Йоан Павло II, аналізуючи культуру споживацтва та її характерні риси, звертає увагу на те, який вплив вона має на людину: «Людина стає втягнутою у пастку задоволення несправжніх і поверхових потреб, ніхто не допомагає їй набути справжній і конкретний досвід, характерний для її особистості»²³. У суспільстві, де великого поширення набуває споживацтво та байдужість, а також різні зловживання, які заперечують людську гідність, необхідне поширення культури, базованої на загальнолюдських та християнських цінностях²⁴. У своєму *Листі до сімей* папа пише про іншу культуру, цивілізацію, яка є абсолютно протилежною до

²⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 14.

²¹ K. PASIKOWSKI, «Pokusa konsumpcjonizmu w świetle personalizmu pedagogicznego Jana Pawła II», 66.

²² Z. ZDYBICKA, «Jan Paweł II o miłości»//перекл. з пол. власний/ *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio* №3(3) (2010), 7.

²³ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 17.

²⁴ E. ZIEMANN, Cywilizacja miłości i prawdy w nauczaniu papieża Pawła VI i Jana Pawła II//перекл. з пол. власний/ *Wyższe Seminarium Misyjne Księży Sercanów, Sympozjum* №1(28) (2015), 91.

споживацтва – цивілізацію любові²⁵. Попередник Йоана Павла II на Апостольському Престолі папа Павло VI у своєму посланні на завершення Святого Року говорить про «цивілізацію любові» і вказує на її кінцеве призначення: «Цивілізація любові переможе в стражданні невпинної суспільної боротьби і вона дасть світові омріяне преображення людства – остаточно християнського»²⁶.

Папа Йоан Павло II, продовжуючи діло свого попередника та вказуючи на значне поширення у Церкві поняття «цивілізації любові», говорить також, що можна цивілізацію називати культурою²⁷. Папа говорить про джерело і Творця цієї культури: «Можемо сказати, що цивілізація любові походить від об'явлення Бога, який “є Любов”, як пише Іван (I Ів 4,8; 16); її влучно змальовує Павло у гімні про любов, який знаходимо у його Першому посланні до коринтян (13,1-13)»²⁸. Йоан Павло II у своїй енцикліці *Centesimus Annus* звертає увагу на те, що людина вповні не може творити ті чи інші ідеології, які зупиняють свій погляд тільки на благу людини без Бога, що призводить до виникнення утопій та суто ідеалістичних теорій. Натомість папа пише, що людина «як особистість, може присвятити себе іншій особистості або іншим особистостям і, нарешті, Богові, Творцеві її і Єдиному, Хто повністю може прийняти цей її дар»²⁹.

Святий папа Йоан Павло II у *Листі до сімей* представляє картину «двох цивілізацій», які є кардинально протилежними, але співіснують у світі: споживацька цивілізація з утилітаристським світоглядом з одного боку та цивілізація любові – з іншого³⁰. Понтифік звертає увагу на кардинально протилежний характер тих двох цивілізацій, а також на негативний вплив культури споживацтва на людину: «Все що суперечить цивілізації любові,

²⁵ Пор. Йоан Павло II, *Лист до сімей*, 13.

²⁶ PAOLO VI, *Omelia del Santo Padre Paolo VI Solenne rito di chiusura Dell'Anno Santo, Natale del Signore, 25 dicembre 1975*/перекл. з італ. Ю. Венділович/http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1975/documents/hf_p-vi_hom_19751225.html. (7 листопада 2018).

²⁷ Пор. Йоан Павло II, *Лист до сімей*, 13.

²⁸ Йоан Павло II, *Лист до сімей*, 13.

²⁹ Йоан Павло II, *Centesimus Annus*, 41.

³⁰ Йоан Павло II, *Лист до сімей*, 13.

суперечить цілісній істині про людину і становить загрозу для неї»³¹. Любов є тією силою, яка долає споживацьку культуру та всі її вияви, утилітаристське ставлення до людини та його руйнівний вплив на міжособистісні відносини, а персоналістична норма є фундаментом для будівництва цієї цивілізації любові: «Особа вище речі! Це наказ, скерований передусім до людини в її індивідуальному вимірі. Це моральний наказ, який даний до виконання. Переможний засіб, до якого треба звертатися для виконання цього завдання – це любов»³².

3.3. СІМ'Я ЯК СЕРЕДОВИЩЕ «ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЛЮБОВІ»

Поняття «цивілізація любові», з точки зору Йоана Павла II, тісно пов'язане зі сім'єю, про що він неодноразово наголошує і підкреслює: «Сім'я – центр і серце цивілізації любові»³³. Сім'я, отже, покликана бути цивілізацією любові, виховувати любов і поширювати її на все суспільство: «Сім'я – це основне середовище людини, яке залежить від цивілізації любові і віднаходить в ній сенс свого буття сім'єю. Також поняття особи і спільноти неможливе без цивілізації любові»³⁴. Папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що цивілізація любові є протилежною до егоїзму, а егоїзм є тим, що «прямо і радикально протиставляється цивілізації любові»³⁵. Сім'я як клітина суспільства, яка має покликання бути «цивілізацією любові», має також характер будівництва суспільства, завдання народжувати та виховувати дітей – майбутнє суспільства. У сімейній спільноті є надзвичайно важливим є плекати любов та відповідальність, які є основою всіх позитивних змін у людському житті та суспільстві та водночас викорінювати негативні прояви, основним з яких є егоїзм, «який є ворогом справжньої любові»³⁶.

³¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 13.

³² J. CZARNY, «Cywilizacja miłości – jako kulturotwórcza propozycja Jana Pawła II»//перекл. з пол. власний/ «*Ku Cywilizacji Miłości*» *Pokłosie IX Dolnośląskiego Festiwalu Nauki na Papieskim Wydziale Teologicznym 14-21 września 2006 roku*/ ред. Wiesław Wenz, Wrocław: Papieski wydział teologiczny 2006, 207.

³³ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 13.

³⁴ P. J. CHMURA, «Rodzina środowiskiem rozwoju duchowego człowieka według św. Jana Pawła II»//перекл. з пол. власний/ *Łódzkie Studia Teologiczne* №23(3) (2014), 16.

³⁵ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 14.

³⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 33.

Сім'я також піддається різного роду впливу та змінам, які відбуваються у соціальному та культурному житті – як позитивним, так і негативним³⁷. Папа звертає увагу на багато негативних явищ, які є загрозою для плекання справжньої любові та будування здорових відносин у сімейному житті, таких як вживання контрацепції та здійснення стерилізації, вчинення абортів, різні види непорозумінь між подругами, батьками та дітьми, криза виховання та збільшення кількості розлучень. Водночас понтифік вказує на часту причину цих явищ – хибне розуміння свободи, яку трактують «не як здатність здійснювати істинність Божого плану щодо подружжя і сім'ї, а як автономну силу для самоутвердження, часто проти інших, заради власного егоїстичного “добра”»³⁸. Сім'я – це те середовище, яке покликане бути «святилищем життя», яке відкрите до дітонародження та виховує дітей у любові та відповідальності, в атмосфері, де людське життя цінується як дар Божий³⁹. Папа наголошує на чільному місці сім'ї у плеканні любові та культури життя: «У лоні “народу життя і для життя” найважливіша відповідальність лежить на родині: ця відповідальність випливає з самої природи сім'ї, осередку життя і любові, що ґрунтується на шлюбі»⁴⁰. Папа Йоан Павло II пише про те, що боротьба між цивілізацією любові та егоїзмом у сім'ї має глобальний характер: «Сім'я поміщена в центрі грандіозної боротьби між добром та злом, між життям і смертю, між любов'ю та всім тим, що їй протистоїть»⁴¹.

Папа Йоан Павло II звертає увагу на сім'ю як відліковий початок будівництва суспільства любові: «Через сім'ю проходить первинний струмінь цивілізації любові, яка там знаходить свою “соціальну основу”»⁴². Водночас сім'ї є тими складовими частинами суспільства, з яких далі будуються соціальні групи, держава та вся світова спільнота, тому папа наголошує на важливості будування здорових відносин у сімейному колі та

³⁷ Pop. Magdalena PARZYSZEK, «Wartość miłości oblubieńczej w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II», 41.

³⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 6.

³⁹ E. JANIĄK, «Rodzina jako “sanktuarium życia”»// перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. ред. А. Młotek, Т. Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 77.

⁴⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 92.

⁴¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 23.

⁴² ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 15.

поширення зрілої світоглядної позиції, що буде далі ґрунтом для оновлення та оздоровлення суспільства: «Родинна політика мусить бути опертям і рушієм політики суспільної»⁴³.

Водночас папа Йоан Павло II вказує на те, що Христова Церква має покликання опікуватися сім'єю, яка є «святинищем життя», а також звертає увагу на те, що «якщо першою “дорогою Церкви” є сім'я, то цивілізація любові також є “дорогою Церкви”»⁴⁴. Важливу роль відіграє саме християнська сім'я: «Людська християнська сім'я є – і має бути – спільнотою любові та життя, які є її підставовими цінностями»⁴⁵. Папа наголошує на гідності сім'ї та вказує, що вона є особливим даром Божим: «Те, чим за своєю природою є подружжя, волею Христа стає справжнім таїнством Нового Завіту, скріпленим кров'ю Христа Спасителя»⁴⁶. Так християнське подружжя має завдання не тільки передавання життя, а й виховання дітей у дусі Христової віри, участі у Таїнствах, спільного життя Церкви. Також сім'я покликана протистояти негативним явищам споживацької ментальності, суб'єктивізму та індивідуалізму, егоїзму, домінуванню техніки над особою та намаганні людини побудувати щастя без Бога⁴⁷. Християнська сім'я як «домашня Церква» має бути образом любові Божої: «Людська любов, а також подружжя і сімейна любов, є свідченням любові Бога. Батьки є покликані до передавання своїм дітям не тільки дару життя, а й також дару віри»⁴⁸. Папа Йоан Павло II наголошує, що сім'я є тим середовищем, яке плекає любов і радіє життям, адже є цивілізацією любові: «Цивілізація любові викликає радість. Радість, поміж іншим, за те, що людина прийшла на світ (пор. Ів 16,21), і за те, що внаслідок цього подруги стали батьками»⁴⁹.

⁴³ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 90.

⁴⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 13.

⁴⁵ Е. JANIĄK, «Rodzina jako “sanktuarium życia”», 76.

⁴⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 18.

⁴⁷ Пор. J. STALA, «Rodzina XXI wieku w perspektywie nauczania Jana Pawła II», 155.

⁴⁸ J. STALA, «Rodzina XXI wieku w perspektywie nauczania Jana Pawła II», 170.

⁴⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 13.

Водночас папа також звертає увагу на іншу реальність, яка не сприяє розвитку правдивої любові, а також становить загрозу для гідності людської особи та людського життя: «Цивілізація, натхнена споживацькою, антинароджувальною ментальністю, не є і ніколи не може бути цивілізацією любові»⁵⁰.

3.4. «КУЛЬТУРА ЖИТТЯ І ЛЮБОВІ» ПРОТИ ПРОЯВІВ «КУЛЬТУРИ СМЕРТІ»

У своїй енцикліці *Evangelium Vitae* Йоан Павло II звертає увагу на те, що прояви так званої «культури смерті», які є замахами на гідність і життя людини та розвиваються і вдосконалюються з ходом науково-технічного розвитку, заперечують правду про цінність людського життя як творіння Божого⁵¹. Папа, аналізуючи різні прояви культури смерті, робить висновок: «Твердження, що цивілізація стала, у певних сферах, “цивілізацією смерті” тривожно підтверджується»⁵². Не тільки поодинокі особи, а й цілі групи людей, керуючись мотивами власної вигоди або хибного розуміння свободи та спільного блага, творять небезпеки для недоторканого дару людського життя, чинячи все нові замаху на нього.

Потрібно сприяти розвитку цивілізації любові, яка покликана стати на захист недоторканості людського життя, бо, як зазначає папа Йоан Павло II, «тільки справжня любов здатна захищати життя»⁵³. У контексті «культури смерті» та численних явищ, які загрожують людському життю, все ж створюються численні рухи, які мають на меті всеціле оновлення суспільства та наголошують на необхідності боротьби проти виявів культури смерті – не тільки на рівні законодавчому, але також на рівні просвіти суспільства та зросту його чутливості⁵⁴. Незважаючи на всі виклики і перешкоди, є як поодинокі особи, так і громадські організації, які готові захищати

⁵⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 13.

⁵¹ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 22.

⁵² ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 21.

⁵³ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 97.

⁵⁴ Пор. J. NAGÓRNY, «“Ewangelia życia” wobec “kultury śmierci”»// перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. А. Młotek, Т. Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 180.

недоторканість людського життя, стати фундаментом «цивілізації любові до життя», а також формувати моральну свідомість суспільства⁵⁵. Папа Йоан Павло II звертає увагу, що суспільство реагує на поширення негативних явищ культури смерті та створює різні організації, однією з яких є рух «За життя» (ProLife)⁵⁶. Понтифік твердить, що Церква покликана бути провідницею цивілізації любові та стояти на чолі тих, які захищають життя: «Усупереч песимізму та егоїзму, які затемнюють світ, Церква стає на захист життя: у кожному людському житті вміє відкрити велич того “Так”, того “Амінь”, яким є сам Христос»⁵⁷.

В енцикліці *Evangelium Vitae* папа пише про те, що потрібно формувати та надихати новий «народ життя» та стати на захист людського життя від зазіхань сучасної культури смерті, діяти у світлі правди Євангелія та прикладати всі зусилля для створення «справжньої цивілізації істини та любові»⁵⁸. Папа об'єднує два терміни («культура любові» та «культура життя») і творить новий термін «культура життя і любові» як протиставлення до «культури смерті» та закликає людей доброї волі боротися за пошанування гідності людського життя. Понтифік вказує на силу цієї нової культури, а саме – на Євангеліє, дане Живим Богом⁵⁹. Культура (цивілізація) любові та культура життя, про яку говорить папа Йоан Павло II, є нерозривно пов'язані: « “Культура любові” та “культура життя” мають свою основу на перемозі Христа над смертю, яка опирається на надію, зроджену з правди про Воскресіння»⁶⁰. Йоан Павло II підкреслює, що Добра Новина Господа Нашого Ісуса Христа є тим Євангелієм, яке голосить про цінність та гідність кожного людського життя: «Євангелія любові Бога до людини, Євангелія гідності особи, Євангелія життя складають єдину і неподільну Євангелію»⁶¹.

⁵⁵ A. F. DZIUBA, «Kultura życia wobec kultury śmierci», 104.

⁵⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 21.

⁵⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 30.

⁵⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 6.

⁵⁹ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 100.

⁶⁰ J. NAGÓRNY, «“Ewangelia życia” wobec “kultury śmierci”», 168.

⁶¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 2.

«Культура любові» покликана протистояти проявам «культури смерті»: «Ідеали культури смерті є протилежними до ідеалів цивілізації любові, яка базуються на таких універсальних вартостях як спокій, солідарність, справедливість і свобода»⁶². Папа також зауважує, що існує величезний спротив поширенню «культури життя», і говорить, що за цим стоїть: «Сили, які сьогодні великі і потужні, відкрито або таємно, розгортають культуру смерті: людський егоїзм і, як його плід – споживацтво»⁶³. Так само папа Йоан Павло II вказує, що, хоч «цивілізація любові» існує, на противагу їй виступає також інша сила, яка має руйнівний характер утилітаризму та споживацтва, яку називає «анти-цивілізація»⁶⁴. У культурі смерті та культурі життя присутня ознака протиставлення і боротьби «логіки вбивства проти логіки життя, логіки ненависті проти логіки любові, логіки людини проти логіки Бога»⁶⁵. Анти-цивілізація, яка є ворогом правдивої цивілізації любові, є наслідком того, що людина є уражена гріхом і схильна до нього, тому й піддається різним негативним впливам: «Людина за своєю природою егоїстична, наслідком чого є “війна всіх проти всіх”»⁶⁶. Свідченням такої війни є «культура смерті», прояви якої часто пов’язані з абсолютизацією егоїстичної свободи людини, а також бажанням усувати «перешкоди» на шляху до добробуту, що є проявом споживацької культури.

Аналізуючи прояви культури смерті, святий папа Йоан Павло II вказує на її руйнівний характер для людини і суспільства: «Життя слабшого вкладається до рук сильнішого; в суспільстві зникає відчуття справедливості, а взаємна довіра – підвалина всіх гідних стосунків між людьми –

⁶² W. WENZ, «Wprowadzenie: Odkrywając cywilizację miłości»//перекл. з пол. власний/ «*Ku Cywilizacji Miłości*» *Pokłosie IX Dolnośląskiego Festiwalu Nauki na Papieskim Wydziale Teologicznym 14-21 września 2006 roku*/ ред. Wiesław Wenz, Wrocław: Papieski wydział teologiczny 2006, 8.

⁶³ GIOVANNI PAOLO II, *Discorso di Giovanni Paolo II ai leaders dei movimenti internazionali Pro-Vita*, 15 novembre 1991/перекл. з італ. Ю. Вендзілович/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1991/november/documents/hf_jp-ii_spe_19911115_pro-vita.html. (13 листопада 2018).

⁶⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 13.

⁶⁵ M. BISKUP, «“Głosie Ewangelie Życia” - Homilia podczas Mszy świętej na otwarcie sympozjum poświęconego encyklice „Evangelium vitae”»// перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. А. Мłотек, Т. Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 84.

⁶⁶ W. IREK, «“Evangelium Vitae” o etyce, polityce i demokracji»// перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. А. Мłотек, Т. Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 122.

підважується при самій основі»⁶⁷. Підміна понять «гуманізму» і «розвитку» явна, адже робиться замах на сокровенне і святе, Богом дане людське життя, а «гуманізація означає проголошення гідності людської особи, пошанування її цілісності, в тому числі духу і культури [людини]»⁶⁸. Папа Йоан Павло II вказує на реальність, абсолютно протилежну до злочинів «культури смерті»: «Зовсім іншою є дорога любові і правдивого співчуття, на яку покликана людська спільнота і яку осяває світлом нового розуміння віра в Христа Відкупителя, що вмер і воскрес»⁶⁹.

Звертаючи увагу на проблематику контрацепції та абортів, Йоан Павло II вказує на одну з причин цих явищ: «Груба легковажність у статевому житті – один із головних чинників, що спричинюють зневагу до дітонароджування»⁷⁰. Любов, яка має бути основою подружніх стосунків та сопричастя чоловіка і жінки, замінюється на статеві стосунки інстинктивного рівня, що часто провадить до зневаги дітонародження, використання контрацепції та здійснення абортів, що несе деструктивний характер для сім'ї⁷¹. Використання контрацепції, як пише папа Йоан Павло II, є незаконним самим в собі, несумісним з поняттям взаємного дарування подругів, відкритості до дітонародження, та носить характер використання, не характерний справжній любові⁷².

Як зазначає понтифік, хоч не всі випадки скоєння абарту є мотивовані суто егоїзмом та бувають й такі, коли жінка боїться за своє здоров'я, належні умови народження тощо, проте вони ніяк не можуть бути виправданням

⁶⁷ Йоан Павло II, *Evangelium Vitae*, 66.

⁶⁸ А. МЛОТЕК (ред.), «Służba zdrowia — służbą “Ewangelii życia”» // перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nie naruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. ред. А. Млотек, Т. Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 157.

⁶⁹ Йоан Павло II, *Evangelium Vitae*, 67.

⁷⁰ Йоан Павло II, *Evangelium Vitae*, 97.

⁷¹ Поп. К. LUBOWICKI, «Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę»//перекл. з пол. власний/ «Ku Cywilizacji Miłości” Pokłosie IX Dolnośląskiego Festiwalu Nauki na Papieskim Wydziale Teologicznym 14-21 września 2006 roku/ ред. Wiesław Wenz, Wrocław: Papieski wydział teologiczny 2006, 217.

⁷² Поп. JOHN PAUL II, *Message of His Holiness pope John Paul II to the director of the Centre for research and study on the natural regulation of fertility*, 27 February 1998/ пер. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1998/february/documents/hf_jp-ii_spe_19980227_fertilidade.html. (13 листопада 2018).

вбивства ненародженої та беззахисної людської істоти⁷³. Папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що саме любов є рушійною силою подолання всіх проявів «культури смерті» та закликає йти «дорогою любові, що дарується, приймається і слугує»⁷⁴. Любов і захист життя нерозривно пов'язані, адже є знаком Божої любові до людей: «Та дорога любові знаходить свій вираз також у всьому, що служить “Євангелії життя”, а захист та проголошення життя немислиме без служіння любові»⁷⁵. На протиположність ставленню до людського життя папа ставить любов та відповідальність: «Людське життя не тільки не можна знищувати, але слід захищати й оточувати турботою. Воно віднаходить свій сенс, коли дарує і приймає любов, з якої постає повна істина про людську сексуальність і дітонародження»⁷⁶.

Йоан Павло II вказує на однакове право на життя усіх людських істот, незважаючи на будь-які аргументи «культури смерті», які проголошуються різними суспільними групами: «Ця рівність є підставою гідних соціальних стосунків, котрі, щоб бути такими, мають ґрунтуватися на істині й справедливості, визнаючи і боронячи кожну людину як особу, а не як річ, що нею можна розпоряджатися»⁷⁷. В тому самому ключі папа пише також про гідність людських ембріонів (які часто є «надлишковими» при штучному заплідненні), вказуючи, що це вже людські істоти, а не «біоматеріал», тому і констатує: «Вбивство невинних людських істот – навіть задля користі інших – вчинок цілковито неприпустимий»⁷⁸. Зачате людське життя є гідним і цінним, має бути захишеним від різного роду злочинів культури смерті: «Повага до дитини означає виключення як абортів, так і генетичних маніпуляцій»⁷⁹. Також дитина як дар Божий для подружжя (а не здобуток за всяку ціну нерідко ціною життів інших ембріонів) є гідною бути плодом

⁷³ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 58.

⁷⁴ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 54.

⁷⁵ J. NAGÓRNY, «“Ewangelia życia” wobec “kultury śmierci”», 183.

⁷⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 81.

⁷⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 57.

⁷⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 63.

⁷⁹ K. LUBOWICKI, «Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę», 224.

любові батьків, а не результатом лабораторного втручання та наукового прогресу⁸⁰. Любов є іншою дорогою, яка включає пошанування до людського життя, особливо коли воно незахищене і ненароджене, адже є даром Божим, а не предметом, об'єктом.

Папа Йоан Павло II звертає увагу також на такий прояв культури смерті як евтаназія. Понтифік наголошує на тому, що евтаназія часто носить характер споживацької ментальності, бо тяжкохвора, немічна людина, яка втратила свою дієздатність вже не сприймається як особа, а «самою присутністю загрожує добробуту і життєвим звичкам людей з більшим талантом, сприймається ними як ворог, що від нього треба боронитись або належить його позбутися»⁸¹. Серед причин евтаназії є усвідомлення тяжкохворої людини (або її самоусвідомлення) як тягара, утилітаристське мислення і небажання витратити кошти на лікування (утримання), переконання, що людина є розпорядником свого життя (або ж рідні мають право розпоряджатися життям тяжкохворого), переконання, що евтаназія – це вияв милосердя і гуманності⁸². Вчинення евтаназії намагаються представити як вияв милосердя, звільнення від нестерпних страждань людини, так його намагаються пропагувати і в правовій сфері: «Як твердять адвокати – право на евтаназію уможливорює комфорт “цивілізованої і гуманної” смерті для людини»⁸³. Натомість Папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що людські страждання мають сенс, а віруюча людина, яка бажає бути притомною, відмовляючись від вживання знеболюючих, показує героїзм і має долю у стражданнях Христа, однак папа також навчає, що допустимим є вживання сильних знеболюючих (що нерідко є наркотиками), аби зменшити

⁸⁰ Pop. S. WARZESZAK, «Donacyjny wymiar ludzkiej prokreacji w świetle encykliki Evangelium Vitae Jana Pawła II»/пер. з пол. власний/ *Warszawskie Studia Teologiczne* т.XXIV(2011), 97.

⁸¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 12.

⁸² Marian BISKUP, «Eutanazja dramatem czlowieka» // перекл. з пол. власний/ *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. ред. А. Młotek, Т. Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 91-95, 93.

⁸³ J. ZAWADKA, R. BALICKI, «Eutanazja – „prawem do śmierci”?»//пер. з пол. власний/ *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* №1(23) (2015), 152.

біль навіть при загрозі зменшення тривалості життя⁸⁴. Папа Йоан Павло II наголошує, що евтаназія – це не вияв милосердя і не вихід з ситуації страждань: «Навіть якщо вона є мотивованою почуттями неправильного співчуття чи хибного поняття збереження гідності, евтаназія насправді усуває людину замість вивільнення особи від страждань»⁸⁵. Йоан Павло II звертає увагу на те, що абсолютно негуманним є позбавити життя людську особу, неприпустиме є і «асистоване самогубство». Людське життя завжди потребує захисту, коли йому загрожує небезпека: «Старші люди мають бути захищені від ситуацій чи тиску, які можуть призвести їх до самогубства; зокрема їм потрібно допомогти у протистоянні проти спокуси асистованого самогубства та евтаназії»⁸⁶. Папа підкреслює, що людське життя є цінним саме в собі: «Істинно великою є вартість людського життя, якщо Син Божий прийняв його і зробив місцем, у якому відбувається спасіння всього людства!»⁸⁷.

Християнська позиція від самого початку є знаком любові до життя, турботою любові до хворої та вмираючої людини⁸⁸. Йоан Павло II наголошує, що тяжкохвора присмертна людина, яка навіть просить про евтаназію, в першу чергу потребує зовсім іншого: «Прохання, яке виходить із серця людини в мить останнього змагання зі стражданням і смертю, особливо, коли вона пізнає спокусу віддатися розпачу і ніби знищується в ньому, є передовсім проханням про присутність, про солідарність, про підтримку в годину випробувань»⁸⁹. Папа наголошує на необхідності справжньої любові до тяжкохворих, літніх людей, на потребі опіки над старшими і немічними людьми у спеціалізованих центрах, на догляді

⁸⁴ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 65.

⁸⁵ JOHN PAUL II, *Address of John Paul II to the participants in the 19th International conference of the Pontifical council for Health Pastoral care*/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2004/november/documents/hf_jp-ii_spe_20041112_pc-hlthwork.html. (15 листопада).

⁸⁶ JOHN PAUL II, *Post-synodal apostolic exhortation "Ecclesia in America" of the Holy Father John Paul II 22 January 1999*, 63/перекл. з англ. власний/http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_22011999_ecclesia-in-america.html. (15 листопада 2018).

⁸⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 65.

⁸⁸ Пор. J. ZAWADKA, R. BALICKI, «Eutanazja – „prawem do śmierci”?», 150.

⁸⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 67.

близьких та рідних, а у випадку неможливості вести «активну терапію» невиліковно хворих, на забезпеченні їх відповідними умовами життя та веденні «паліативної терапії»⁹⁰. Позбавлення людини життя суперечить правдивій любові до неї, адже кожне людське життя має сенс, навіть коли воно сповнене страждань, тому існує інший шлях, який є шляхом любові: «Найкраща дорога є, на скільки то можливо, оточувати людину повагою і любов'ю, опікою, яку найкраще видно в особах близьких, які оточують особу хвору, терплячу і вмираючу»⁹¹. Папа наголошує, що хвора людина не має бути просто «предметом опіки», адже її життя має вищу цінність, ніж лише бути нагодою служіння для інших: «Багатий досвід, здобутий упродовж років, вона [хвора людина] може і повинна використати на те, щоб передавати мудрість, свідчити про надію та любов»⁹².

Отже, папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що правдива любов є відповідним ґрунтом зростання цивілізації любові та поваги до людського життя. Споживацтво, яке заперечує гідність і цінність людської особи та часто є мотивом злочинів культури смерті, має бути подоланим дорогою життя і любові.

3.5. ПРОТИДІЯ СПОЖИВАЦЬКІЙ КУЛЬТУРИ У РІЗНИХ СФЕРАХ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ

3.5.1. СФЕРА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Йоан Павло II звертає увагу на сферу охорони здоров'я, яка має завдання служити людині та захищати її життя, підтримувати здоров'я, а натомість часто наражається на різного роду спокуси бути інструментом «культури смерті», «і тим самим спотворює своє лице, заперечує сама себе й ображає гідність фахівців»⁹³. Хоч медицина робить великі досягнення у сфері охорони здоров'я, здійснює наукові відкриття, які допомагають людям лікувати

⁹⁰ Пор. Йоан Павло II, *Evangelium Vitae*, 88, 65.

⁹¹ J. ZAWADKA, R. BALICKI, «Eutanazja – „prawem do śmierci”?», 155.

⁹² Йоан Павло II, *Evangelium Vitae*, 94.

⁹³ Йоан Павло II, *Evangelium Vitae*, 4.

недуги та покращувати якість життя і здоров'я, все ж багато лікарів та інших медпрацівників здійснюють злочини проти життя, а також «віддають на службу смерті знання і вміння, здобуті для того, щоб охороняти життя»⁹⁴. Папа Йоан Павло II вказує на важливість деонтології (наука про мораль, вказування на необхідність відповідального виконання професійних обов'язків, в даному випадку – обов'язків медичного працівника⁹⁵) та професійної етики серед працівників служби охорони здоров'я, закликає діяти згідно з етичними принципами, виконувати клятву Гіппократа, якою вони зобов'язуються захищати життя і піклуватися про здоров'я людини⁹⁶. Понтифік наголошує, що медичні працівники мають право діяти з міркувань совісті і не здійснювати злочинів «культури смерті», навіть якщо на законодавчому рівні держави вони дозволені: «Має бути забезпечена можливість відмовитися від участі в плануванні, підготуванні й здійсненні вчинків, спрямованих проти життя»⁹⁷.

Святий Папа Йоан Павло II навчає, що людина не може бути байдужою до потреб інших, потреб ближнього і брата, адже це впливає з її соціальної природи⁹⁸. Персоналістична концепція, яку підтримує папа, має на меті подолати різні форми споживацтва, основана на любові, є протилежною до байдужості, адже людина живе і реалізує своє покликання у єдності з іншими: «Особа не може реалізувати себе інакше як в спільноті і для неї; в ній людина зростає з іншими, через інших і для інших»⁹⁹. Йоан Павло II вказує на необхідність свідчення справжньої любові для подолання хворіб і кризових суспільних явищ, задля опіки старшими людьми, людьми з особливими потребами тощо і наголошує, що це є «промовистим прикладом

⁹⁴ А. МЛОТЕК (ред.), «Służba zdrowia — służba "Ewangelii życia"», 154.

⁹⁵ Пор. А. СРМОЛЕНКО, «Деонтологічна і телеологічна етики»// *Філософський енциклопедичний словник*/ ред. Шинкарук В.І. та ін., Київ: Абрис 2002, 149.

⁹⁶ Пор. JOHN PAUL II, *Address of His Holiness Pope John Paul II at the conclusion of the thirty-fifth General Assembly of the World Medical Association*, 29 October 1983/ перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1983/october/documents/hf_jp-ii_spe_19831029_ass-medica-mondiale.html. (17 листопада 2018).

⁹⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 74.

⁹⁸ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 51.

⁹⁹ М. KALINOWSKI, «Wezwanie do samodoskonalenia i uczestnictwa», 170.

того, чого могла досягти християнська любов, аби кожному повернути надію і створити умови для життя»¹⁰⁰. Папа закликає також до створення осередків опіки і лікування залежних від алкоголю¹⁰¹ та наркотиків¹⁰². Папа Йоан Павло II звертає увагу і на інші людські вчинки, які є свідченням правдивої любові до ближнього. Він пише про «геройські вчинки» «Євангелії життя», що вказують на жертвенне служіння та готовність віддати себе в ім'я любові до ближнього: «З-поміж них слід вирізнити згідне з етичними вимогами віддавання органів задля порятунку здоров'я і навіть життя хворих, позбавлених іноді будь-якої надії»¹⁰³. Жертвування своїх органів (при умові жертвування непарних органів як, наприклад, серце, печінка, лише після смерті донора¹⁰⁴) є знаком любові, відмінним від споживацького егоїзму який дбає лише про здоров'я, красу та задоволення потреб власного тіла¹⁰⁵. Папа Йоан Павло II вказує на красу та високу гідність жертвування органів: «Тут точно видно благородність жесту, жесту, який є геніальним актом любові. Це не просто віддавання того, що нам належить, але віддавання того, що є нами»¹⁰⁶.

Отож папа Йоан Павло II навчає, що працівники медичної сфери, які покликані захищати життя людини та дбати про її здоров'я, не повинні піддаватися міркуванням, притаманним споживацькій ментальності і які можуть спричинити злочини культури смерті. Навпаки, сфера охорони здоров'я має бути свідченням людської солідарності, любові та взаємодопомоги, надії на краще життя.

¹⁰⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 88.

¹⁰¹ Пор. JOHN PAUL II, *Address of pope John Paul II to the participants in the thirty-first International Institute for the prevention and treatment of alcoholism*/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1985/june/documents/hf_jp-ii_spe_19850607_convegno-alcoolismo.html. (20 листопада 2018).

¹⁰² JOHN PAUL II, *Message of the Holy Father John Paul II to the representatives of the international conference on "Drug abuse and illicite trafficking"*/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/pont_messages/1987/documents/hf_jp-ii_mes_19870604_conferenza-vienna.html. (20 листопада 2018).

¹⁰³ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 86.

¹⁰⁴ Пор. *Біоетика* /ред. Е. Згречча та ін., Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право» 2007, 584.

¹⁰⁵ Пор. M. GALUSZKA, «Komercjalizacja ciała ludzkiego w społeczeństwie ryzyka biomedycznego», 46.

¹⁰⁶ JOHN PAUL II, *Address of the Holy Father John Paul II to the 18th International Congress of the Transplantation society*, 29 August 2000/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2000/jul-sep/documents/hf_jp-ii_spe_20000829_transplants.html. (20 листопада 2018).

3.5.2. РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що засоби масової інформації мають важливу функцію протидії споживацькій культурі у сфері виховання суспільства: «Необхідна серйозна робота на ниві виховання та культури, яка виховує у споживачів відповідальне користування їхніми можливостями вибору»¹⁰⁷. В економічній системі, яка спрямована на отримання прибутку, незважаючи на моральні цінності, правдиве добро і всецілий розвиток людини і суспільства, ЗМІ часто використовуються для пропагування споживацького стилю життя¹⁰⁸. Йоан Павло II звертає увагу на те, що засоби масової інформації, керуючись мотивами фінансової вигоди, можуть маніпулювати людськими слабкостями, чим сприяють поширенню споживацької культури¹⁰⁹. Папа Йоан Павло II підкреслює, що нерідко ЗМІ пропонують рішення на шляху подолання проблем у сім'ї, які неспівмірні з поняттям людської гідності, та вказує, що медійна система «витончено ставить під загрозу свободу та здатність до об'єктивних суджень»¹¹⁰. Папа ставить запитання: «Справді, яка істина може бути у фільмах, шоу, програмах на радіо та телебаченні, де переважають порнографія і насильство? Чи вони дійсно служать правді про людину?»¹¹¹. Йоан Павло II закликає працівників медіа акцентувати «шляхетні приклади життя і звертати увагу на гідні похвали, часом навіть героїчні, свідчення людської любові», в душі правди доносити до людей інформацію, яка дозволить їм плекати справжню культуру і цінувати людську гідність. Понтифік пише також про те, що «працівники масової інформації покликані з сумлінною вірністю правді поєднувати свободу інформації, пошану до кожної особи і глибоку людяність»¹¹². Водночас папа Йоан Павло II вказує, що Церква, яка має

¹⁰⁷ Йоан Павло II, *Centesimus Annus*, 36.

¹⁰⁸ Пор. М. Kuciński (ред.), «Prawda i wolność w dziennikarstwie w nauczaniu Kościoła»// перекл. з пол. власний/ *Pamięć – Dia og – Tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*/ ред. Н. Czakowska, М. Kuciński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 2016, 98.

¹⁰⁹ Пор. Йоан Павло II, *Centesimus Annus*, 36.

¹¹⁰ Йоан Павло II, *Familiaris Consortio*, 4.

¹¹¹ Йоан Павло II, *Лист до сімей*, 20.

¹¹² Йоан Павло II, *Evangelium Vitae*, 98.

дбати про спасіння душ та плекання справжньої людської культури, повинна співпрацювати із засобами масової інформації, що може принести позитивні результати у сферу культури: «Церковна культура радості може врятувати медійну культуру розваг від перетворення на бездушний політ без правди і відповідальності»¹¹³.

Отже, Йоан Павло II вказує на важливу роль працівників засобів масової інформації у справі поширення тієї чи іншої культури. Через засоби масової комунікації можна поширювати як правдиву культуру любові, так і споживацьку культуру. Папа закликає працівників ЗМІ не піддаватися спокусі збагачення за рахунок маніпулювання слабкостями людей і не пропагувати таким чином споживацьку культуру. Навпаки, плекання загальнолюдських і християнських цінностей за допомогою засобів масової комунікації може послужити оновленню і зросту свідомості суспільства.

3.5.3. РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Папа Йоан Павло II підкреслює важливу роль державної влади у становленні та підтримуванні порядку у суспільстві, захисті прав і свобод людини та суспільства. Церква, шануючи свободу людини і суспільства, підтримує прагнення людей до демократичного встановлення державної влади, яка дбатиме про спільне добро, підпорядкування істині та справедливості, збереження прав і свобод людини та суспільства¹¹⁴. Проте кожна влада має бути підпорядкована істині та додержуватися морально-етичних норм, що дозволить їй належно виконувати своє служіння народу: «Правдиве управління політики має бути засноване на моральному фундаменті»¹¹⁵. Право вирішувати, що є морально добрим або що є морально злим, знаходиться не в компетенції державної влади чи навіть цілого суспільства, а у Божій владі: «Людина не має влади вирішувати, що є добром, а що є злом.

¹¹³ JOHN PAUL II, *Message of the Holy Father John Paul II for the 33rd World Communications day "Mass media: a friendly companion for those in search of the Father"*, 16 May 1999/ перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_24011999_world-communications-day.html. (20 листопада 2018).

¹¹⁴ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 46.

¹¹⁵ Ł. RYSZKA, «Wkład Kościoła na rzecz kultury politycznej», 149.

Ця влада належить лише Богові»¹¹⁶. Папа Йоан Павло II зазначає, що всецілий розвиток людської особистості та ріст свідомості і правдивої свободи є необхідним, та вказує на ціль цього розвитку: «Задля “здоров’я” політичної спільноти – що виявляється у вільній та відповідальній участі громадян у народних заходах, у верховенстві закону і у повазі для сприяння збереженню людських прав»¹¹⁷. Папа також підкреслює роль владних структур у справі захисту людської гідності та життя від злочинів «культури смерті» та у справі покарання винуватців злочинів, якщо такі стаються¹¹⁸. Йоан Павло II навчає, що ніякого роду причини не мають привести до встановлення несправедливих і морально недобрих законів, які б не відповідали забезпеченню спільного добра, збереженню гідності та прав людини і суспільства: «Навіть добрі наміри й важкі інколи обставини не дають права ні державній владі, ні окремим особам порушувати фундаментальні і суттєві права людської особи»¹¹⁹. Папа зазначає, що в економічній системі розвинених держав, яка виробляє більше, ніж споживає, існує загроза виникнення споживацького стилю життя, тому держава має обов’язок нормувати ці процеси і запобігати процесам виникнення культури, яка не ставить людину як ціль економіки, а лише розглядає її в якості споживача¹²⁰. Церква, яка дбає про добро людини та її спасіння, має співпрацювати зі світською владою у справі збереження морального порядку, справедливості та забезпечення людських прав і свобод: «Належним є вказати роль Церкви у голошенні підстав моральності, але обов’язком влади є їх охорона»¹²¹.

Понтифік застерігає від поширення ідей та філософських течій, які провадять до неправильного розуміння людської свободи та виникнення споживацької культури і сприймаються у суспільстві як щось абсолютно

¹¹⁶ ЙОАН ПАВЛО II, *Veritatis Splendor*, 35.

¹¹⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Sollicitudo Rei Socialis*, 44.

¹¹⁸ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 56.

¹¹⁹ ЙОАН ПАВЛО II, *Veritatis Splendor*, 97.

¹²⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 46.

¹²¹ Ł. RYSZKA, «Wkład Kościoła na rzecz kultury politycznej», 149.

позитивне: «Сьогодні існує тенденція стверджувати, нібито агностицизм і скептичний релятивізм — це філософія і суттєва позиція, які відповідають політичним формам демократії»¹²². Йоан Павло II, який бачить тенденцію сприймати ідеї суб'єктивізму, індивідуалізму, етичного релятивізму тощо як прояв свободи (відповідно тих, хто їх не дотримується – противниками свободи і дотримання людських прав), закликає відкинути хибні ідеї, об'єктивно оцінювати людські права та плекати справжню свободу: «Свободу можна повністю оцінити лише після прийняття істини. У світі, де відсутня істина, свобода втрачає щось істотне, і людина опиняється перед насильством жадань та відкритими і таємними умовностями»¹²³.

Отож папа Йоан Павло II закликає працівників органів державної влади до відповідальності та розуміння суті свого служіння. Державні службовці, представники влади мають підпорядковуватися об'єктивній істині та дотримуватися моральних норм у керуванні державою та прийнятті законів, адже це сприятиме пошануванню людської гідності, збереженню загального добра та встановленню справедливості. Папа закликає держслужбовців не піддаватися спокусі маніпулювати владою і дбати лише про власні інтереси чи інтереси певної групи людей, що може сприяти поширенню культури споживацтва, а також спричинити прояви культури смерті. Кожна влада дана згори (пор. Йо 19, 11), тому державна влада має велику відповідальність за забезпечення справедливості та добро кожної людини зокрема та цілого суспільства.

3.5.4. СФЕРА ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ

Неправильне розуміння свободи є ґрунтом для виникнення споживацького стилю життя, який у своїй суті є егоїстичним та сприяє моральному та духовному занепаду суспільства: «Коли духовна культура занепадає, починають з'являтися конформістські відносини, які далекі від внутрішньої

¹²² Йоан Павло II, *Centesimus Annus*, 46.

¹²³ Йоан Павло II, *Centesimus Annus*, 46.

істини»¹²⁴. Водночас споживацтво разом з ідеями, які руйнують моральність людини і суспільства, провадить до руйнування духовності: «Споживацтво у поєднанні з лібералізмом та глобалізацією веде до спустошення у духовній сфері»¹²⁵. Папа Йоан Павло II звертає увагу на те, що об'єктивна правда про людину відкидається і замінюється суб'єктивними домислами: «Було відкинуто поняття того, що в глибокому сенсі робить нас людськими істотами, тобто поняття про людську природу як “реальний факт”, а замість нього поставлено “продукт думки”, який вільно формується і вільно змінюється залежно від обставин»¹²⁶.

Церква має владу і обов'язок, дані самим Господом, навчати Божий народ і вести його до спасіння: «Христос довірив апостолам і їхнім наступникам завдання навчати, освячувати і керувати в Його ім'я і Його силою»¹²⁷. Папа Йоан Павло II звертає увагу на обов'язок голосити Євангеліє та правду про Бога і людину, незважаючи на часті вимоги суспільства цього не робити: «Ніколи не можна відокремлювати материнство Церкви від її виховної місії, що її вона повинна виконувати як вірна Наречена Христа, який є Правдою»¹²⁸. Існує багато філософських, етичних течій, які не базуються на об'єктивній істині про Бога і людину, а то й відкидають її, що у свою чергу має свої наслідки. Наприклад, нова концепція науки, яка побудована на позитивізмі, сприяє поширенню проявів «культури смерті», боротьба проти якої неможлива без базування науки на правді та застосування філософії¹²⁹. Папа наголошує, що необхідна велика праця у сфері навчання, яка має бути проведена на всіх рівнях; активну участь у цій праці мають брати вірні Церкви: «Вихователі, вчителі, катехизатори й богослови повинні наголошувати антропологічні засади, що встановлюють і

¹²⁴ Ł. RYSZKA, «Wkład Kościoła na rzecz kultury politycznej», 157.

¹²⁵ J. MASTALSKI, «Jan Paweł II wobec młodzieży XXI wieku»//перекл. з пол. власний/ *Przesłanie Jana Pawła II na XXI wiek* / ред. Marko Jačov та ін., Krakow: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe 2014, 243.

¹²⁶ ІВАН ПАВЛО II, *Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть*, 25.

¹²⁷ СИНОД УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, §873.

¹²⁸ ІОАН ПАВЛО II, *Veritatis Splendor*, 95.

¹²⁹ M. CZACHOROWSKI, «Kryzys współczesnej etyki. Diagnoza Jana Pawła II», 43.

зміцнюють шанування життя кожної людини»¹³⁰. Йоан Павло II наголошує на тому, що християни мають свідчити Христа і бути зразком справжньої свободи, цінностей та життя у правді, що є протилежним до споживацтва: «Християнин живе свободою (див. Ів. 8, 31-32) і правильно користується нею, постійно пропонуючи іншим, завдяки місіонерській природі свого покликання, ту істину, яку він пізнав»¹³¹. Папа вказує на важливу місію богословів-моралістів на шляху «оздоровлення» суспільства і наголошує на їхньому обов'язку «виховувати у вірних здатність до морального розпізнання, щоб вони прямували до правдивого добра та з довірою зверталися по допомогу до Божої благодаті»¹³². Йоан Павло II говорить про обов'язок плекання «людської екології» як збереження моральних цінностей на противагу споживацтву і слідкування за собою: «Людина дана самій собі Богом і тому повинна поважати природний та моральний порядок, закладений у неї»¹³³.

Папа Йоан Павло II звертається до католицьких вчителів, керівників шкіл та інших навчальних закладів із закликом забезпечувати учнів та студентів не лише відповідною інтелектуальною складовою освіти, а й працювати у сфері виховання для того, щоб вихованці трактували ближніх як братів та сестер у Христі. Будуючи в установах атмосферу довіри та любові, вихователі допомогти учня та студентам оцінити вартість християнської спільноти як осередку любові¹³⁴. Велика відповідальність за виховання дітей лежить саме на сім'ях, адже саме сім'я має бути середовищем для плекання правдивих цінностей, любові та відповідальності: «Сім'я, яка не тільки диктує цінності, а й сама в собі є вартістю, повинна стати на сторожі моральності своїх членів, чим спричинить збереження моральності в цілому

¹³⁰ ЙОАН ПАВЛО II, *Evangelium Vitae*, 82.

¹³¹ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 46.

¹³² ЙОАН ПАВЛО II, *Veritatis Splendor*, 113.

¹³³ ЙОАН ПАВЛО II, *Centesimus Annus*, 38.

¹³⁴ ПОР. JOHN PAUL II, *Meeting with the representatives of catholic elementary and secondary schools and leaders in religious education, Address of His Holiness John Paul II*, New Orleans, 12 September 1987/перекл. з англ. власний/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1987/september/documents/hf_jp-ii_spe_19870912_scuole-cattoliche.html. (22 листопада 2018).

суспільстві загалом»¹³⁵. Йоан Павло II навчає, що батьки мають виховувати дітей, забезпечуючи також і статеве виховання та враховуючи обставини споживацької культури, яка «“баналізує” людську сексуальність»¹³⁶. Папа пише, що сім'я як мала Церква також є середовищем спільної любові і взаємного виховання та зростання: «Будучи вчителями людськості для власних дітей, вони [батьки] самі навчаються людськості від них. Усе це чітко виявляє органічну структуру сім'ї і фундаментальне значення четвертої заповіді»¹³⁷. Йоан Павло II звертає увагу на важливість духовного зросту сім'ї та неспроможність споживацької культури виховати справжню любов: «Сьогодні людина не може навчитись цієї любові з того, що пропонує сучасна масова культура. Найчистішої любові вчать перш за все у молитві»¹³⁸.

Отже, папа Йоан Павло II звертає увагу на роль виховання, яке є важливим елементом у справі поширення культури любові та істини. Навчання та виховання має відбуватися на всіх рівнях, починаючи від сім'ї. Важливу роль відіграють також і навчальні заклади, в яких, крім вивчення обов'язкових предметів, вчителі та викладачі повинні виховувати у учнів та студентів загальнолюдські цінності у істині та любові. Папа навчає, що Церква має обов'язок навчати народ Божий і вести його до спасіння у світлі Істини, якою є Бог.

Підсумовуючи все вищесказане, важливо зазначити, що папа Йоан Павло II бачить вихід із культури споживацтва лише у подоланні її цивілізацією любові, яку потрібно будувати на різних рівнях, починаючи від кожної людини зокрема, сім'ї, суспільних груп і так далі. Понтифік наголошує, що єдиним відповідним ґрунтом, на якому мають будуватися міжособистісні відносини є любов і взаємоповага. Споживацтво, з

¹³⁵ D. LUBER, «Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Jana Pawła II»//перекл. з пол. власний/ *Nauczyciel i Szkoła* №1-2(22-23) (2004), 62.

¹³⁶ Пор. ЙОАН ПАВЛО II, *Familiaris Consortio*, 37.

¹³⁷ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 16.

¹³⁸ ЙОАН ПАВЛО II, *Лист до сімей*, 20.

відповідною йому егоїстичною закритістю, не сприяє всецілому розвитку суспільства, а робить його і кожну особу зокрема користолюбною, тою, яка шукає виключно власної вигоди. Йоан Павло II наголошує на важливості гідно ставитися до кожної людської особи та боротися проти зловживань, які заперечують гідність і цінність людського життя. Папа пише про жертвенну любов та подає її приклади у щоденному житті як зразок до наслідування. Любов, яку має плекати кожен, – це сила, яка оновить світ. Виконання заповіді любові до Бога і ближніх – єдиний гідний для людини шлях. «Бога ніхто ніколи не бачив. Коли ми любимо один одного, то Бог у нас перебуває, і його любов у нас досконала» (1 Йо 4, 12), а «хто не любить, той не спізнав Бога, бо Бог – любов» (1 Йо 4, 8).

ВИСНОВКИ

Будучи філософом-персоналістом та папою Римським, Йоан Павло II усвідомлював, що «людина є дорогою Церкви»¹. Спостерігаючи постання кризових явищ, породжених споживацькою культурою, він аналізує їх та вказує на їх справжні причини. Нові культурні явища, які зроджуються переважно у державах та суспільних групах, де панує високий рівень економічного добробуту, становлять загрозу для людини і суспільства, які стають все більш вимогливими споживачами. Папа зауважує поширення егоїстичного, споживацького стилю життя і зросту байдужості, закритості, та відкидання моральних цінностей, об'єктивної істини про людину та Бога на фоні задоволення суто матеріальних потреб. Йоан Павло II вказує, що людина стає керованою емоціями та інстинктами, чим нехтується людська духовність. Так споживацький стиль життя проявляється у різного роду руйнації.

Споживацька ментальність є причиною вчинків, які приносять руйнування та безлад у стосунки людини з людиною, а також між людиною та іншим Божим творінням. Понтифік пише про руйнування екосистеми, адже людина та суспільство, прагнучи збагатитися, не дбає про стан природи та бездумно панує, використовуючи ресурси, знищуючи види живих організмів та забруднюючи навколишнє середовище. Це відбувається з байдужістю до майбутнього стану екосистеми. У свою чергу папа закликає до плекання «людської екології» (плекання моральних цінностей та уваги до ближнього і природи).

Серед численних виявів культури споживацтва понтифік говорить про штучне споживацтво, яким є наркоманія, алкоголізм та порнографія. Економічний апарат є зацікавленим отримати прибуток, часто не дбаючи про моральні устої та здоров'я споживачів. Маніпулюючи немічю слабких та

---

¹ Йоан Павло II, *Redemptor Hominis*, 14.

рекламуючи свій товар чи послуги через ЗМІ, ринок пропонує алкоголь або продукт порнографії для «задоволення потреб», так само діє і ринок наркотиків (найчастіше нелегально).

Споживацька ментальність провокує також і злочини «культури смерті», адже економічний добробут та успіх цінуються більше, ніж людське життя. Так для уникнення «небажаної» та «невигідної» (часто – суто економічно) дитини, застосовується контрацепція, а якщо дитина зачата – відбувається її вбивство – аборт. При виявленні патологій чи хвороби дитини в лоні, нерідко пропонується аборт, щоб уникнути «труднощів» життя з дитиною з особливими потребами. Невигідною (так само переважно економічно) є й тяжкохвора, присмертна, літня людина, яка може стати жертвою евтаназії. Йоан Павло II вказує, що при різних обставинах евтаназія може бути самогубством (зі згодою хворої людини) або вбивством (без її згоди), а це зводить людину до «об'єкта», якого варто «позбутися». Споживацька ментальність також зводить дитину до «бажаного предмету», який має бути отриманий «за будь-яку ціну», навіть жертвою «надлишкових ембріонів» при штучному зачатті в пробірці. Також таким «бажаним предметом» є дитина, виношена сурогатною матір'ю, «послуги» якої оплачує пара, яка бажає мати дитину. Дитина таким чином стає предметом торгівлі, а не даром Божим.

Йоан Павло II звертає увагу на ще одне явище, тісно пов'язане із споживацтвом – на утилітаризм. Утилітаризм є філософсько-етичною гедоністичною теорією і стилем поведінки, який має на меті досягнення приємності та користі як окремого індивіда, так і цілого суспільства. Йоан Павло II стверджує, що утилітаризм послуговується суб'єктивізмом (адже приємність є в категорії суб'єктивно-задовільняючого), індивідуалізмом та етичним релятивізмом, які відкидають можливість об'єктивної істини, моральних цінностей та наголошують на абсолютній свободі без відповідальності та правдивої любові.

Утилітаризм шукає емоційного задоволення, яке є скороминуче, без уваги на правдиве добро. Понтифік твердить, що утилітаризм є цивілізацією егоїзму, в якій усі відносини будуються з метою отримання максимальної користі та приємності. Особа в такій системі зводиться до об'єкту, який може бути використаний на шляху до досягнення мети. Утилітаризм, будучи течією зі споживацькою природою, має тоталітарний характер та претендує на повне верховенство та обов'язковість. Важливим, з точки зору утилітариста, є лише те, що є приємним і корисним, а все решта – непотрібне, зайве або шкідливе. Утилітаризм, намагаючись досягти «компромісу егоїстів», натрапляє на суперечність, адже егоїзми неможливо «згармонізувати».

Утилітаризм у відносинах породжує несправедливість на різних рівнях – у міжособистісних відносинах, між соціальними групами, між державами і частинами світу, зокрема в економічному та політичному плані. Це впливає з бажання використати іншого як інструмент для досягнення власної мети. Утилітаризм несе загрозу також і у сфері людської статевої, адже існує можливість трактувати іншу людину як інструмент для отримання приємності. Папа Йоан Павло II вказує на негідність таких явищ як проституція, сексуальне рабство та експлуатація жінок і дітей, адже згадані явища суперечать гідності людської особи та правді про статевий акт як вияв подружньої любові. Існує загроза зведення людини до «набору інстинктів», до представника тваринного світу, нехтуючи її духовністю. В системі утилітаризму статевий акт сприймається як джерело задоволення та відкидається його вимір як акту взаємного дарування та відкритості на дітонародження. Сім'я, отже, з точки зору утилітаризму, має перетворитися на групу осіб, які шукають один в одному вигоди та задоволення приємності, отримання користі, без чого сім'я стає шкідливою і негідна існувати. Таким чином правдива жертвенна любов є нехарактерною для утилітаризму.

Йоан Павло II як філософ-персоналіст бачить у персоналістичній нормі, яка є ґрунтом для заповіді любові до ближнього (пор. Мр 12, 30) шлях до подолання споживацтва та утилітаризму. Понтифік бачить любов як єдине належне ставлення до людини, вказує на необхідність пошани гідності кожної людської особи та милосердного ставлення до неї. Папа Йоан Павло II звертає увагу також на взаємозалежність справедливості з любов'ю, які творять одне ціле і забезпечують дотримання моральних норм та законів і потверджують об'єктивну істину про Бога і людину. Папа звертає увагу, що індивідуалізм, етичний релятивізм та суб'єктивізм є шкідливими та призводять до руйнації як особистості, так і суспільства. Йоан Павло II стверджує необхідність використовувати персоналістичний аргумент у соціальній доктрині Церкви.

Понтифік вказує на цивілізацію любові як на протилежність до культури споживацтва. Будівництво цивілізації любові як середовища солідарності, взаємоповаги, жертвності і взаємодопомоги допоможе подолати всі причини та наслідки культури споживацтва. Любов – це сила, яка здатна подолати егоїстичне споживацтво. Папа наголошує на значенні сім'ї, яка покликана бути середовищем любові. Сім'я – це не тільки союз чоловіка і жінки, який спрямований для взаємного добра та народження дітей, але й середовище, в якому діти виховуються в атмосфері взаємної любові, поваги, моральних цінностей, а любов батьків є прикладом для будівництва майбутніх відносин. Так сім'я відіграє важливу роль у формуванні суспільства, у поширенні культури любові. Важливість християнської сім'ї полягає ще й у тому, що, крім життя і загальнолюдських цінностей, батьки передають дітям Христову віру, а також відповідальні за їхнє виховання у християнському дусі. Сім'я стикається з великою кількістю труднощів, загроз і зловживань. Споживацька ментальність є причиною багатьох негативних явищ, які є проявами егоїзму і можуть бути причиною навіть злочинів проти життя.

Споживацьку культуру потрібно долати, захищаючи людське життя від злочинів культури смерті. Йоан Павло II звертає увагу на необхідність поширення культури життя та любові. Пробудження чуйності у суспільстві зможе допомогти у подоланні злочинів культури смерті та у вихованні як окремих осіб, так і цілого суспільства у душі любові та відповідальності. Папа звертає увагу на необхідність плекання правдивої любові між чоловіком і жінкою та сприймання ними дитини як дару Божого, а не об'єкту, якого різними способами потрібно уникати (за допомогою контрацепції чи вбивства вже зачатого людського життя) чи здобувати (за допомогою штучного запліднення в пробірці та сурогатного материнства). Йоан Павло II звертає увагу також на неприпустимість евтаназії, протиставляючи їй любов до тяжкохворої людини, яка зазнає болю і страждань. Папа звертає увагу на те, що тяжкохворі страждаючі люди потребують в першу чергу солідарності, підтримки, любові та розуміння. Людське життя завжди зберігає свою цінність.

Понтифік закликає працівників сфери охорони здоров'я служити життю і дбати про здоров'я людей, відкидаючи всі спокуси піддатися користолюбним мотивам у своїй діяльності. Медики покликані бути тими, які лікують людину, проявляють солідарність та підтримку. Папа звертається до працівників засобів масової інформації із закликом поширювати культуру любові та не маніпулювати слабкостями окремих людей та суспільства задля фінансової вигоди. Він закликає не перетворювати розваги в самоціль, а також поширювати справжню культуру, яка сприятиме всецілому розвитку суспільства. Йоан Павло II вказує на важливість працівників державних органів влади у справі управління державою та гарантування прав та свобод людини, пошанування її гідності та справедливості у суспільстві. Законодавча влада має приймати закони, які гарантуватимуть правдиве добро для кожної особи зокрема та суспільства в цілому, захищаючи людське життя, здоров'я та гідність. Папа звертає увагу на важливість виховання та освіти для захорони від деструктивних теорій і течій та плекання справжніх

загальнолюдських цінностей. Відповідальні за освіту повинні поширювати культуру та цивілізацію правди і любові. Йоан Павло II бачить можливість подолання споживацької культури та негативних явищ, пов'язаних з нею, у культурі любові, життя, істини та відповідальності.

Метою наукової праці було представити споживацьку культуру як явище, її вплив на людину та суспільство, з'ясувати її корені, а також шляхи подолання у вченні святого папи Йоана Павла II. Ця наукова праця є актуальною у сьогоденні, адже вияви споживацької культури, описані Йоаном Павлом II, продовжують становити загрозу для сучасної людини та суспільства. Проблеми та кризові явища у світі, спричинені споживацькою ментальністю та поведінкою, мають руйнівний характер як для окремої людської особистості, так і для суспільних взаємовідносин. Можна прослідкувати спільні характерні риси виявів споживацької культури: це матеріалістичне бачення людини, зосередження на її тілесному вимірі, часто – відкинення духовного та нехтування або заперечення моральних цінностей, послуговування суб'єктивізмом, індивідуалізмом та етичним релятивізмом, деперсоналізація людини, зведення її в розряд об'єктів, інструменталізація особи, зосередження на отриманні користі та приємності, становлення їх на вершині ієрархії цінностей, оцінювання людей, діяльності, які не приносять користі чи приємності, як шкідливих та вартих бути усуненими. Це сприяє поширенню егоїзму та дегуманізації суспільства, несе загрозу заперечення людської гідності та поширення несправедливості, пригнічення тих, хто є слабшими. Ці характеристики явищ споживацької культури можуть послужити для моральної оцінки нових явищ, які постають у ході розвитку суспільства, тому ця наукова праця може бути корисною для дослідження «нових речей» в наступних поколіннях. Споживацтво не є характерним лише для якоїсь певної епохи в історії, а є виявом егоїзму людини, зраненої гріхом. Папа Йоан Павло II представляє іншу перспективу буття, відмінну від споживацтва, яку потрібно будувати і прикладати зусиль, бо вона є єдиним гідним шляхом людини – любов. Кожна людина зокрема має поборювати

егоїстичну споживацьку культуру в собі, спричинятися до допомоги ближньому та оновлення суспільства і будовання справжньої цивілізації любові – обов'язково з допомогою Божою, бо Він є Любов (пор. 1 Йо 4, 8).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. ЙОАН ПАВЛО П, *Енцикліка Centesimus Annus («Сотий Рік»)* (1 травня 1991)// *Церква і соціальні проблеми. Енцикліка “Сотий рік”. Міжнародна наукова конференція/* упоряд. В.Кучерявий, Львів 1993, 443-515.
2. ЙОАН ПАВЛО П, *Енцикліка Evangelium Vitae («Євангеліє Життя»)* (25 березня 1995)/ перекл. Катерина Демчук, Валентина Паскевич, Вадим Дивнич, ред. Софрон Мудрий, Ватикан: Ватиканська друкарня 1995.
3. ЙОАН ПАВЛО П, *Енцикліка Dives in Misericordia, («Бог, багатий милосердям»)* (30 листопада 1980) / Львів: Видавництво «Місіонер» 2008.
4. ЙОАН ПАВЛО П, *Енцикліка Fides et Ratio («Віра і Розум»)* (14 вересня 1998) / Київ – Львів: «Кайрос» – «Свічадо» 2000.
5. ЙОАН ПАВЛО П, *Енцикліка Laborem Exercens («З праці своєї»)* (14 вересня 1981)// *Енцикліки Вселенського Архiereя Івана Павла II, Торонто-Рим: Видавництво оо. Василіян 1989, 113-198.*
6. ЙОАН ПАВЛО П, *Енцикліка Redemptor Hominis («Відкупитель людини»)* (4 березня 1979)/ Львів: Видавництво «Місіонер» 2008.
7. ЙОАН ПАВЛО П, *Енцикліка Sollicitudo Rei Socialis («Турбота про справи соціальні»)* (30 грудня 1987) // *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II. Tom I, Kraków: Wydawnictwo Św. Stanisława W.M. Archidiecezji Krakowskiej 1996.*
8. ЙОАН ПАВЛО П, *Енцикліка Veritatis Splendor («Сяйво Істини»)* (6 серпня 1993)/ перекл. Дзвінка Сов'як, ред. Галина Кришталь, Петро Гусак, Львів: Інститут родини і подружнього життя УКУ УГКЦ.
9. ЙОАН ПАВЛО П, *Лист до сімей Святишого Отця Івана Павла II Gratissimam Sane* (2 лютого 1994)/ Київ: Кайрос 1994.

10. ЙОАН ПАВЛО II, *Апостольське повчання Святішого Отця папи Івана Павла II Familiaris Consortio («Сімейна Спільнота»)* (22 листопада 1981)/ перекл. Лілія Костюк та ін., ред. Петро Гусак та ін., Львів: Інститут родини і подружнього життя УКУ УГКЦ 2006.
11. ЙОАН ПАВЛО II, *Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі століть*/ перекл. з італ. Мар'яна Прокопович, ред. Борис Гудзяк, Мирослава Прихода, Львів: Літопис 2005.
12. ВОЙТИЛА Кароль, *Любов і відповідальність*/ перекл. Галина Кришталь, Львів: Інститут Родини, УКУ.
13. JAN PAWEŁ II, *Pamięć i tożsamość Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków: Wydawnictwo ZNAK 2005.

ДОКУМЕНТИ ЦЕРКВИ

1. II ВАТИКАНСЬКИЙ СОБОР, *Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі Gaudium et spes («Радість і надія»)* (7 грудня 1965)// *Документи Другого Ватиканського собору*, Львів: Свічадо 2014.
2. ЛЕВ XIII, *Енцикліка Rerum Novarum («Нові Речі»)* (15 травня 1891) // *Церква і соціальні проблеми. Енцикліка «Сотий рік». Міжнародна наукова конференція*/ перекл. Іван Музичка, упоряд. В.Кучерявий, Львів 1993, 516-547.
3. КОНГРЕГАЦІЯ НАУКИ ВІРИ, *Настанова про пошану до людського життя, яке народжується і про гідність дітонародження Donum vitae* (22 лютого 1987)/ перекл. Наталія Карфут, Ірина Ленишин.
4. ПАВЛО VI, *Енцикліка Humanae Vitae («Людське життя»)* (25 липня 1968)// *Вибрані документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю від Лева XIII до Івана Павла II. Том II*, Львів: Видавництво ЛБА 2002.
5. СИНОД УГКЦ, *Катехизм Католицької Церкви*, Жовква: Місіонер 2002.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Святе Письмо Старого і Нового Завіту*/ перекл. І. Хоменко, Рим: Видавництво оо. Василіян, 2005.

2. *Біоетика* / ред. Е. Згречча та ін., Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право» 2007.
3. БЛЭКУЭЛЛ Р. - МИНИАРД П. - ЭНДЖЕЛ Дж., *Поведение потребителей/ Серия «Классический зарубежный учебник», 10-е изд.,* перекл. з англ. СПб, Санкт-Петербург: Питер-Пресс, 2007.
4. ВОЛИНЕЦЬ Оксана, «Католицька Церква про джерела сучасної кризи цінностей»// *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* №27 (2015), 3-8.
5. ЄРМОЛЕНКО А., «Деонтологічна і телеологічна етики»// *Філософський енциклопедичний словник/ ред. В.І. Шинкарук та ін., Київ: Абрис 2002,* 149.
6. КОХАНОВСЬКА Марія, «Цінність людського життя у філософсько-богословській спадщині папи Івана Павла II»// *Вісник Львівського Університету, Серія філософії* №13(2010), 126–133.
7. РОМАНЕЦЬ О.В., «Євгеніка в 20-х роках ХХ ст. в Україні»// *Наука та наукознавство* № 3(2010), 69-82.
8. ТИХОЛАЗ Анатолій, «Утилітаризм Джеремі Бентама та витоки англійського правового позитивізму»// *Наукові записки. Спеціальний випуск* т. 19. (2001), 99-106, 101.
9. ФОН ГЛЬДЕБРАНДТ Дітріх, *Етика/* перекл. з англ. Ольги Городиська, ред. Дам'ян Федорика та ін. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2002.
10. BABIŃSKI Jarosław, «“Kwestia ekologiczna” w nauczaniu Jana Pawła II»// *Gdańskie Seminarium Duchowne, Studia Gdańskie* Tom XXX (2012), 249-264.
11. BENTHAM Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation 1781/* Kitchener: Batoche Books 2000.
12. BIESAGA Tadeusz, «Zagrożenia rodziny na podstawie “Listu do rodzin” Ojca Świętego Jana Pawła II»// *Seminare. Poszukiwania naukowe* №11(1995), 75-80.

13. BISKUP Marian, «“Głoscie Ewangelię Życia” - Homilia podczas Mszy świętej na otwarcie sympozjum poświęconego encyklice „Evangelium vitae”»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 83-84.
14. BOŁOZ Wojciech, «Integralna ochrona środowiska w nauczaniu Jana Pawła II»// *Studia Ecologiae et Bioethicae* №6(2008), 117-127.
15. BYŁOK Felicjan, «Konsumpcja hedonistyczna a konsumpcja etyczna. Czy potrzebna jest społecznie odpowiedzialna konsumpcja?»// *Studia i Prace WNEiZ US* № 43(3) (2016) 39-55.
16. CHMURA Paweł Jan, «Rodzina środowiskiem rozwoju duchowego człowieka według św. Jana Pawła II»// *Łódzkie Studia Teologiczne* №23(3) (2014), 7-24.
17. CZACHOROWSKI Marek, «Kryzys współczesnej etyki. Diagnoza Jana Pawła II»// *Pamięć – Dia og – Tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*/ ред. Helena Czakowska, Mariusz Kuciński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 2016, 37-45.
18. CZARNY Janusz, «Cywilizacja miłości – jako kulturotwórcza propozycja Jana Pawła II»// *“Ku Cywilizacji Miłości” Pokłosie IX Dolnośląskiego Festiwalu Nauki na Papieskim Wydziale Teologicznym 14-21 września 2006 roku*/ ред. Wiesław Wenz, Wrocław: Papieski wydział teologiczny 2006, 202-210.
19. DZIUBA Andrzej F., «Kultura życia wobec kultury śmierci»// *Collectanea Theologica* № 84(2) (2014), 93-105.
20. GAŁUSZKA Mieczysław, «Komerccjalizacja ciała ludzkiego w społeczeństwie ryzyka biomedycznego»// *Acta Universitatis Lodziensis, Folia sociologica* №55 (2015), 37-56.
21. GLENN Gary D., «The culture of death and political tyranny»// *The Catholic Social Science Review* №15 (2010), 47-61.

22. GOŁĘBIEWSKA D., «Ewangelia życia. Słowo a praktyka»// *Życie Częstochowy* № 92 (1995).
23. GRUCHOŁA Małgorzata, «Konsumpcjonizm — nową religią współczesnego człowieka?»// *Roczniki Kulturoznawcze* 8т., №3(2017), 39-58.
24. IREK Waldemar, «"Evangelium Vitae" o etyce, polityce i demokracji»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 121-128.
25. JANIĄK Edward, «Rodzina jako "sanktuarium życia"»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 76-78.
26. KALINOWSKI Mirosław, «Wezwanie do samodoskonalenia i uczestnictwa»// *Przesłanie Jana Pawła II na XXI wiek* / ред. Marko Jačov та ін., Krakow: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe 2014, 167-180.
27. KANT Immanuel, *Groundwork for the Metaphysics of Morals*/ перекл. та ред. Allen W. Wood, New Haven - London : Yale University Press 2002.
28. KORNAS Stefan, «Współczesne badania prenatalne a encyklika Jana Pawła II "Evangelium Vitae"»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 129-139.
29. KOWALSKI Jan, «Kontekst powstania encykliki "Evangelium Vitae" i jej istotne treści»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 23-33.
30. KOWALSKI Jan, «"Evangelium Vitae" i etyka katolicka o zapłodnieniu pozaustrojowym»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 141-151.

31. KUCHCIŃSKA Maria, «Nieodparta potrzeba korzystania z... – wybrane uzależnienia w świetle badań studentów i refleksji edukacyjnej»// *Pamięć – Dia og – Tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*/ ред. Helena Czakowska, Mariusz Kuciński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 2016, 181-196.
32. KUCIŃSKI Mariusz (ред.), «Prawda i wolność w dziennikarstwie w nauczaniu Kościoła»// *Pamięć – Dia og – Tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*/ ред. Helena Czakowska, Mariusz Kuciński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 2016, 98-109.
33. LUBER Dorota, «Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Jana Pawła II»// *Nauczyciel i Szkoła №1-2(22-23) (2004), 56-66.*
34. LUBOWICKI Kazimierz, «Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę»// *“Ku Cywilizacji Miłości” Pokłosie IX Dolnośląskiego Festiwalu Nauki na Papieskim Wydziale Teologicznym 14-21 września 2006 roku*/ ред. Wiesław Wenz, Wrocław: Papieski wydział teologiczny 2006, 211-226.
35. MARIAŃSKI Janusz, *Praca ludzka jako wartość moralna. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła Katolickiego*/ ред. Cyprian Rogowski, Jan Mazur, Lublin: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie 2017.
36. MASTALSKI Janusz, «Jan Paweł II wobec młodzieży XXI wieku»// *Przesłanie Jana Pawła II na XXI wiek* / ред. Marko Jačov та ін., Krakow: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydawnictwo Naukowe 2014, 241-257.
37. MAZUR Jan (ред.), «Inspiracje Centesimus annus dla polityki społecznej w ponowoczesnym społeczeństwie»// *Polityka społeczna wobec „rzeczy nowych”. 25-lecie encykliki Centesimus Annus św. Jana Pawła II*/ ред. Jan Mazur, Kraków 2016, 9–30.

38. MICHALAK Urszula, «Jana Pawła II apel o etyczny wymiar globalizacji»// *Annales. Etyka w życiu gospodarczym* № 1(11) (2008), 135-142.
39. MŁOTEK Antoni (ред.), «Służba zdrowia — służbą “Ewangelii życia”» // *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 153-167.
40. MODRAS Ronald, «The moral philosophy of pope John Paul II»// *Saint Louis University, Theological Studies* (1980), 683-697.
41. NAGÓRNY Janusz, «“Ewangelia życia” wobec “kultury śmierci”»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 167-185.
42. OBRADOVIĆ Goran, «Pope Leo XIII’s Rerum Novarum»// *Proceedings of the Law Faculty in Nis* №72 (2016), 93-104.
43. OTOWICZ Ryszard, «Ideologiczne zagrożenia daru życia w centrum uwagi współczesnej kwestii społecznej»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 193-204.
44. PARZYSZEK Magdalena, «Wartość miłości oblubieńczej w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II»// *Rozprawy Społeczne* №4(9) (2015), 37-41.
45. PASIKOWSKI Konrad, «Pokusa konsumpcjonizmu w świetle personalizmu pedagogicznego Jana Pawła II»// *Rozprawy Społeczne* №4(9) (2015), 64–71.
46. PIELORZ Katarzyna, «Teologia ciała — koncepcja Jana Pawła II jako odpowiedź na wyzwania współczesnej rodziny»// *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* № 34 (2014), 101-121.
47. PLICH Robert, «Proporcjonalizm : pokusa utylitaryzmu w teologii moralnej»// *Kolegium Filozoficzno-Teologiczne OO. Dominikanów w Krakowie, Forum Teologiczne* №12 (2011), 73-86.
48. REROŃ Tadeusz (ред.), «Samobójstwo w ocenie moralności chrześcijańskiej»// *Życie — dar nienaruszalny. Wokół encykliki Evangelium*

- vitae*/ ред. Antoni Młotek, Tadeusz Reron, Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 1995, 205-217.
49. RYSZKA Łukasz, «Wkład Kościoła na rzecz kultury politycznej»// *Polityka społeczna wobec „rzeczy nowych”. 25-lecie encykliki Centesimus Annus św. Jana Pawła II*/ ред. Jan Mazur, Kraków 2016, 143–161.
50. SMYKOWSKI Krzysztof, «Wybrane moralne aspekty prostytucji»// *Symposium Rok XXI № 2(33) (2017)*, 139-150.
51. STALA Józef, «Rodzina XXI wieku w perspektywie nauczania Jana Pawła II»// *Polonia Sacra № 4(41) (2015)*, 155–174.
52. STOIŃSKI Andrzej, «Przegląd wybranych odmian konsekwencjalizmu w etyce»// *Etyka o współczesności Współczesność w etyce*/ Olsztyn: Kolegium Wydawnicze UWM Przewodniczący Zbigniew Chojnowski 2016, 63-79.
53. ŚWIST Grzegorz, «Sprawiedliwość w nauczaniu Jana Pawła»// *Gdańskie Studia Prawnicze*, Tom XXXV (2016), 429-444.
54. SZUL Elżbieta, «Obrazowanie współczesnego konsumenta – ujęcie socjologiczne»// *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy №42(2) (2015)*, 174-186.
55. TWARDOWSKI Mirosław, «Jana Pawła II koncepcja „ekologii ludzkiej” kluczem do rozwiązania kryzysu ekologicznego»// *Gdańskie Seminarium Duchowne, Studia Gdańskie* Tom XXX (2012), 235-248.
56. TYRAWA Jan, «Jeden Świat – wiele kultur w kontekście dialogu»// *Pamięć – Dialog – Tożsamość. Wyzwania III tysiąclecia w perspektywie nauczania św. Jana Pawła II*/ ред. Helena Czakowska, Mariusz Kuciński, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 2016, 17-32.
57. WARZESZAK Stanisław, «Donacyjny wymiar ludzkiej prokreacji w świetle encykliki *Evangelium Vitae* Jana Pawła II»// *Warszawskie Studia Teologiczne* т. XXIV(2011), 95-104.
58. WENZ Wiesław, «Wprowadzenie: Odkrywając cywilizację miłości»// *“Ku Cywilizacji Miłości” Pokłosie IX Dolnośląskiego Festiwalu Nauki na*

- Papieskim Wydziale Teologicznym 14-21 września 2006 roku/* ред. Wiesław Wenz, Wrocław: Papieski wydział teologiczny 2006, 7-9.
59. WOJCIK Tomasz, «Recepcja “Laborem exercens” przez Międzynarodową Organizację Pracy»// *Praca kluczem polityki społecznej (Materiały sympozjum w 25-lecie wydania encykliki Laborem exercens Jana Pawła II)*/ Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II 2007, 237-247.
60. ZADROGA Adam, «The origin of moral norms in business ethics and marketing ethics: personalism versus utilitarianism»// *Seminare №4(38)* (2017), 95-101.
61. ZADYKOWICZ Tadeusz, «Początek ludzkiego życia – z perspektywy nauczania Kościoła katolickiego. Próba określenia oraz konsekwencje etyczne»// *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Rocznik Teologii Katolickiej*, т. XIII, №1 (2014) 241-250.
62. ZAWADKA Janusz, BALICKI Ryszard, «Eutanazja – “prawem do śmierci”?»// *Przegląd Prawa Konstytucyjnego №1(23)* (2015), 135-158.
63. ZDYBICKA Zofia, «Jan Paweł II o miłości»// *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio №3(3)* (2010), 5-8.
64. ZIEMANN Eugeniusz, Cywilizacja miłości i prawdy w nauczaniu papieża Pawła VI i Jana Pawła II// *Wyższe Seminarium Misyjne Księża Sercanów, Sympozjum №1(28)* (2015), 91-105.
65. ZUZIAK Władysław, «Jan Paweł II wobec wielkich etycznych wyzwań współczesnego świata»// *“Ku Cywilizacji Miłości” Pokłosie IX Dolnośląskiego Festiwalu Nauki na Papieskim Wydziale Teologicznym 14-21 września 2006 roku/* ред. Wiesław Wenz, Wrocław: Papieski wydział teologiczny 2006, 150-166.

Інтернет-джерела

1. EUROPEAN CENTRE FOR LAW AND JUSTICE, *Surrogate motherhood: a violation of human rights*, Strasbourg, 26 April 2012/<https://www.ieb-eib.org/en/pdf/surrogacy-motherhood-icjl.pdf>. (25 квітня 2018).

2. GIOVANNI PAOLO II, *Discorso di Giovanni Paolo II ai leaders dei movimenti internazionali Pro-Vita*, 15 Novembre 1991/
http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1991/november/documents/hf_jp-ii_spe_19911115_pro-vita.html. (13 листопада 2018).
3. JAN PAWEŁ II, *Meżczyznę i niewiastę stworzył ich...*, Tom 4. Sakrament Rozdz. 3 Prawo życia dał im Bóg w dziedzictwo/
http://www.kbroszko.dominikanie.pl/min_t4_3.htm. (13 жовтня 2018).
4. JOHN PAUL II, *Address of His Holiness John Paul II on the occasion of the general conference of FAO*, 16 November 1989/
http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1989/november/documents/hf_jp-ii_spe_19891116_xxv-session-fao-conference.html. (7 листопада 2018)
5. JOHN PAUL II, *Message of His Holiness Pope John Paul II for the celebration of the World Day of Peace*, Vatican, 8 December 1989/
http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace.html. (8 листопада 2018).
6. JOHN PAUL II, *Message of John Paul II for the 23rd World Day of Tourism*, Vatican, 24 June 2002/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/tourism/documents/hf_jp-ii_mes_20020625_xxiii-giornata-mondiale-turismo.html. (8 листопада 2018).
7. JOHN PAUL II, *Post-synodal apostolic exhortation "Pastores Gregis" of His Holiness Pope John Paul II on the bishop, servant of the Gospel of Jesus Christ for the hope of the world*, 16 October 2003, 70/
http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20031016_pastores-gregis.html. (8 листопада 2018).
8. JOHN PAUL II, *Address of Pope John Paul II to the participants in the thirty-first International Institute for the Prevention and Treatment of Alcoholism*,

- 7 June 1985/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1985/june/documents/hf_jp-ii_spe_19850607_convegno-alcoolismo.html. (10 квітня 2018).
9. JOHN PAUL II, *Message of the Holy Father John Paul II to the representatives of the international conference on “Drug abuse and illicit trafficking”*, Vatican, 4 June 1987/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/pont_messages/1987/documents/hf_jp-ii_mes_19870604_conferenza-vienna.html. (10 квітня 2018).
10. JOHN PAUL II, *Letter of His Holiness John Paul II to the Executive Director of the United Nations International Drug control Programme on the occasion of the international day against drug abuse and illicit trafficking*, Vatican, 15 June 1996/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1996/documents/hf_jp-ii_let_19960615_drogas.html. (11 квітня 2018).
11. JOHN PAUL II, *Message of the Holy Father John Paul II for the 15th World Communications “Social Communications in the Service of Responsible Human Freedom”*, 31 May 1981/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_10051981_world-communications-day.html. (11 квітня 2018).
12. JOHN PAUL II, *General audience*, 22 November 1978/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/1978/documents/hf_jp-ii_aud_19781122.html. (12 квітня 2018).
13. JOHN PAUL II, *Message of His Holiness Pope John Paul II to the director of the Centre For Research and Study on the Natural Regulation of Fertility*, Vatican, 27 February 1998/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1998/february/documents/hf_jp-ii_spe_19980227_fertilidade.html. (14 квітня 2018).
14. JOHN PAUL II, *Address of John Paul II to the participants in the 19th International Conference of the Pontifical Council for Health Pastoral Care*,

- 12 November 2004/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2004/november/documents/hf_jp-ii_spe_20041112_pc-hlthwork.html. (4 травня 2018).
15. JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to the United States of America, the fiftieth General Assembly of the United Nations Organization address of His Holiness John Paul II / United Nations Headquarters (New York), 5 October 1995/* http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno.html. (20 вересня 2018).
16. John Paul II, *Message of His Holiness John Paul II to youth of the world on the occasion of the II World Youth Day 1987, Vatican, 30 November 1986/* http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/youth/documents/hf_jp-ii_mes_30111986_ii-world-youth-day.html. (24 вересня 2018).
17. JOHN PAUL II, *Apostolic journey of His Holiness John Paul II to Cuba (January 21-26, 1998) Homily of John Paul II José Martí Plaza (Havana), 25 January 1998/* http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1998/documents/hf_jp-ii_hom_19980125_lahabana.html. (25 вересня 2018).
18. JOHN PAUL II, *Urbi et Orbi, Message of His Holiness Pope John Paul II , 23 April 2000/* http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/urbi/documents/hf_jp-ii_mes_20000423_easter-urbi.html. (26 вересня 2018).
19. JOHN PAUL II, *Post-synodal apostolic exhortation «Vita Consecrata» of the Holy Father John Paul II to the bishops and clergy, religious orders and congregation,s societies of apostolic life, secular institutes and all the faithful on the consecrated life and its mission in the church and in the world, 25 March 1996/* http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/apostolic_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19960325_vita-consecrata.html. (26 вересня 2018).

- ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031996_vita-consecrata.html. (29 вересня 2018).
20. JOHN PAUL II, *Address of His Holiness John Paul II at the presentation of the letters accrediting new ambassadors to the Holy See*, 12 December 1996/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1996/december/documents/hf_jp-ii_spe_19961212_ambassadors.html. (1 жовтня 2018).
21. JOHN PAUL II, *Address of His Holiness John Paul II to H.E. Mrs Rosemary Karpinsky Dodero, new ambassador of Costa Rica to the Holy See*, 12 December 1996/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1996/december/documents/hf_jp-ii_spe_19961212_ambassador-costa-rica.html. (3 жовтня 2018).
22. JOHN PAUL II, *Letter of His Holiness John Paul II to Mrs. Gertrude Mongella Secretary General of the Fourth World Conference on Women of the United Nations*, Vatican, 26 May 1995/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1995/documents/hf_jp-ii_let_19950526_mongella-pechino.html. (6 жовтня 2018).
23. JOHN PAUL II, *Post-synodal Apostolic exhortation «Pastores Dabo Vobis» to the bishops, clergy and faithful on the formation of priests in the circumstances of the present day*, Rome, 25 March 1992/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031992_pastores-dabo-vobis.html. (7 жовтня 2018).
24. JOHN PAUL II, *Address of John Paul II to the participants in the International study week promoted by the Pontifical Institute for studies on marriage and family*, August 1999/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1999/august/documents/hf_jp-ii_spe_19990827_institute-jp-ii.html. (3 листопада 2018).
25. JOHN PAUL II, *Message of His Holiness pope John Paul II to the director of the Centre for research and study on the natural regulation of fertility*, 27

- February 1998/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1998/february/documents/hf_jp-ii_spe_19980227_fertilidade.html. (13 листопада 2018).
26. JOHN PAUL II, *Post-synodal apostolic exhortation “ Ecclesia in America ” of the Holy Father John Paul II* 22 January 1999, 63/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_22011999_ecclesia-in-america.html. (15 листопада 2018).
27. JOHN PAUL II, *Address of His Holiness Pope John Paul II at the conclusion of the thirty-fifth General Assembly of the World Medical Association*, 29 October 1983/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1983/october/documents/hf_jp-ii_spe_19831029_ass-medica-mondiale.html. (17 листопада 2018).
28. JOHN PAUL II, *Address of the Holy Father John Paul II to the 18th International Congress of the Transplantation society*, 29 August 2000/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2000/jul-sep/documents/hf_jp-ii_spe_20000829_transplants.html. (20 листопада 2018).
29. JOHN PAUL II, *Message of the Holy Father John Paul II for the 33rd World Communications day “Mass media: a friendly companion for those in search of the Father”*, 16 May 1999/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_24011999_world-communications-day.html. (20 листопада 2018).
30. JOHN PAUL II, *Meeting with the representatives of catholic elementary and secondary schools and leaders in religious education, Address of His Holiness John Paul II*, New Orleans, 12 September 1987/ http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1987/september/documents/hf_jp-ii_spe_19870912_scuole-cattoliche.html. (22 листопада 2018).

31. PAOLO VI, *Omelia del Santo Padre Paolo VI Solenne rito di chiusura Dell'Anno Santo, Natale del Signore, 25 dicembre 1975/*
http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1975/documents/hf_p-vi_hom_19751225.html. (7 листопада 2018).
32. PONTIFICAL COUNCIL FOR SOCIAL COMMUNICATIONS, *Pornography and violence in the communication media: a pastoral response*, Vatican City, 7 May 1989,
http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_07051989_pornography_en.html. (11 квітня 2018).
33. Sr. FLOWER Little, «Environmental Challenges in the 21st Century»/
http://www.journal.au.edu/au techno/2006/apr06/vol9num4_a8.pdf. (7 листопада 2018).
34. SACRED CONGREGATION FOR THE DOCTRINE OF THE FAITH, *Declaration on euthanasia*, 5 May 1980/
http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19800505_euthanasia_en.html. (4 травня 2018).
35. TARASLEWICZ Paweł, «Jan Paweł II o totalitaryzmie»// Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 223-238.
<https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/3901/Jan%20Pawe%C5%82%20II%20o%20totalitaryzmie.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (4 жовтня 2018).
36. THE PONTIFICAL COUNCIL FOR THE FAMILY THE TRUTH AND MEANING OF HUMAN SEXUALITY, *Guidelines for Education within the Family*, Vatican City, 8 December 1995, 46/
http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_08121995_human-sexuality_en.html. (7 жовтня 2018).